

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 16 2021

ЗМІСТ

Коротко про головне

Зустріч глав держав Люблінського трикутника	3
Конференція «Дипломатія 30. Стратегія сильної держави»	5

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А. Саміт «Східного партнерства» та зустріч В. Зеленського з лідерами європейських країн	7
Тарасенко Н. Позиція США і країн Європи в контексті загострення на українському кордоні	16
Аулін О. Мусульманський світ у дзеркалі Саміту за демократію і саміту Ради співробітництва тюркомовних держав	24

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України	29
COVID-19 (2019-nCoV): поширення, заходи запобігання та лікування	31
Сучасні дослідження та розробки академічної науки	32
Наукові видання НАН України	38
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	41
Здобутки української археології	43
Інноваційні розробки та технології	44
Питання екології та уникнення техногенних катастроф	46
Нагороди та відзнаки	47

До уваги держслужбовця

Радченко В., Головащук А.

Михайло Васильович Птуха (07.11.1884–03.10.1961)

(До 60-річчя з дня смерті)49

Добко Т., Мацкевич Л., Штих П.

Україна в Козацькому серці

(Бібліографія до 60-річчя від дня народження Сергія Борисовича Козака)76

Головащук А., Дуднік О.

Михайло Сергійович Грушевський:

до 155-річчя з дня народження державного та політичного діяча

(29.09 1866, Холм, Російська імперія – 24.11 1934, Кисловодськ, СРСР)98

Коротко про головне

Зустріч глав держав Люблінського трикутника

Україна, Литва й Польща мають спільні позиції та підходи до ключових питань і викликів регіону, доказом чого є підписання спільної заяви, зазначив Президент України В. Зеленський.

Перша особиста зустріч глав держав Люблінського трикутника засвідчила єдність позицій і підходів України, Литви та Польщі до найбільш актуальних питань і ключових викликів для регіону. Доказом цього стало підписання спільної заяви лідерів трьох держав, заявив В. Зеленський.

Під час спілкування з представниками ЗМІ за підсумками тристоронньої зустрічі з Президентом Литовської Республіки Г. Науседою та Президентом Республіки Польща А. Дудою у державній резиденції «Синьогора» у с. Гута на Івано-Франківщині В. Зеленський висловив подяку колегам за те, що прийняли запрошення відвідати Гуту. «Це наша перша особиста зустріч у форматі Люблінського трикутника. Вона засвідчила єдність наших позицій, оцінок, єдність наших підходів. Як щодо найбільш актуальних питань для наших держав, так і щодо ключових викликів у нашому регіоні. Доказом такої єдності стала й підписана за підсумками сьогоднішнього саміту спільна заява», – зазначив Президент України.

За його словами, однією з найважливіших тем переговорів стала міграційна криза, що триває на кордонах країн Європейського Союзу й Білорусі. «У її оцінках ми солідарні з нашими польськими й литовськими партнерами. Задля невдачі будь-яких спроб повторити такий самий сценарій в Україні ми активно зміцнюємо власний кордон. Водночас важливими в цьому питанні є координація спільних зусиль та обмін досвідом», – зазначив глава держави.

В. Зеленський акцентував на тому, що іншим елементом цієї гібридної війни є ескалація на тимчасово окупованій території й на кордонах України. «Я детально розповів про наші мирні ініціативи в межах Тристоронньої контактної групи, Мінського засідання, готовність до діалогу й намагання організувати зустріч “нормандської четвірки”. У непростих безпекових умовах солідарність і підтримка для нас вкрай важлива. Ціную таку підтримку та допомогу з боку Польщі, з боку Литви», – заявив Президент України.

У контексті безпеки глава Української держави зауважив, що сьогодні відбувається активна взаємодія правоохоронних структур трьох країн. Тристороння військова бригада – ЛитПолУкрбриг – є яскравим прикладом дієвого регіонального формату, де українські військові набувають навичок за стандартами НАТО. Також налагоджується тристороння співпраця для боротьби з дезінформацією. «Важливо, що спільна заява фіксує чітку підтримку членства України в ЄС і НАТО, боротьбу з російською агресією.

Сьогодні ми скоординували кроки з підтримки нашої європейської і євроатлантичної інтеграції на наступний, 2022 р.», – зазначив В. Зеленський.

Як наголосив Президент України, спільне завдання – стримати загрозу з боку Росії, захистити Європу від її агресивної політики.

«Сьогодні Україна, Польща й Литва перебувають у авангарді цього стримування. Як ніхто інший розуміємо, наскільки гострою є потреба консолідувати наші спільні зусилля. Наскільки необхідна саме сьогодні єдність. Україна разом з друзями, разом з партнерами активно працює над згуртуванням світової спільноти й союзників навколо ідей безпеки, миру і стабільності у Європі та всьому світі, – зазначив В. Зеленський. – Разом ми сильніші».

А. Дуда зі свого боку підтвердив, що нині одними з головних викликів для трьох країн є міграційна криза та концентрація російських військ біля кордонів України та Польщі. «Наша позиція як президентів “Люблінської трійки” щодо цієї справи дуже чітка: безпека України є фундаментальним питанням, ми не лише не повинні дозволити військовий напад на Україну, а й маємо зробити все, щоб запобігти такій атаці», – наголосив Президент Польщі.

За його словами, спільна заява президентів чітко вказує напрями майбутньої співпраці трьох країн. «Ми висловлюємо солідарність, ми обговорювали ці важливі теми. Ми говоримо, що в нас є історична спільність і спільність у питанні безпеки», – зазначив очільник Польщі.

Президент Литовської Республіки Г. Науседа також наголосив, що Литва послідовно підтримує суверенітет і територіальну цілісність України в межах міжнародно визнаних кордонів. Він заявив про підтримку України в боротьбі з агресією та в допомозі на шляху до членства в НАТО. «Ми бачимо, що своїми діями Росія намагається тиснути на Україну... Ніхто не має права накладати вето і впливати на рішення та вибір незалежної держави. У нас дуже простий і чіткий сигнал – наслідки будуть дуже тяжкі для Росії. І всі спроби намалювати нову “червону лінію” будуть неприйнятними у XXI ст. у Європі», – зауважив Г. Науседа.

Президент Литви також зазначив, що «Північний потік-2» є насамперед геополітичним проектом, який продовжує загрожувати енергетичній безпеці Європи. «Хочу ще раз висловити вдячність Президенту Зеленському та Президенту Дуді за сьогоднішню зустріч і за те, що між нашими країнами є стратегічне партнерство, що воно стало сильнішим та більш життєздатним. Такі тристоронні зустрічі показують єдність і рішучість наших країн у цьому регіоні», – наголосив Президент Литви *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2021. – 20.12).*

Конференція «Дипломатія 30. Стратегія сильної держави»

Зовнішня політика України сьогодні потребує чотирьох речей: швидкості, креативності, амбітності та результативності, зауважив Президент України В. Зеленський.

В. Зеленський наголосив на необхідності зміни стилю і філософії зовнішньої політики України – вона має бути швидкою, креативною, амбітною та результативною. Про це глава держави заявив під час виступу на конференції керівників закордонних дипломатичних установ України «Дипломатія 30. Стратегія сильної держави» в с. Гута Івано-Франківської області 21 грудня.

Президент зауважив, що нинішня конференція – це важлива складова нового формату української дипломатії, у межах якого такі зустрічі проводитимуться щороку.

Як акцентував В. Зеленський, світ сьогодні живе в новій реальності, де глобальні зміни відбуваються чи не щодня. «У цих умовах ми маємо змінити стиль і філософію своєї зовнішньої політики. Сьогодні вона потребує багатьох речей, я хотів би зупинитися на чотирьох основних, на мою думку, пріоритетних, – наголосив глава держави. – Перша – швидкість. З надмірно консервативної, а тому дуже повільної наша дипломатія має стати жвавою й динамічною, тобто швидкою. Наразі у багатьох процесах Україна змушена наздоганяти. І це неправильно».

За словами В. Зеленського, Україна має швидко рухатися, а тому не повинна марнувати часу на другорядні речі. «Ми прагнемо якомога швидше розблокувати процес мирного врегулювання на Донбасі, повернути Крим, досягти членства в ЄС у найближчі роки й отримати дуже чітку часову перспективу від НАТО. Дуже конкретну. І хочемо її отримати у 2022 р.», – заявив Президент України.

Для досягнення всіх цих цілей, на думку глави держави, потрібна друга річ – креативність. Адже бажання швидкого результату змушує Україну шукати всі можливі шляхи для його досягнення. «Ми повинні не чекати, доки хтось вирішить наші проблеми за нас, а шукати й пропонувати щодня нові механізми, нові формати. Кожен з вас має піти далі традиційної політичної площини. Подумати, як іще ми можемо допомогти своїй державі, Україні, крім звичайних щоденних закликів про збереження санкцій чи вступу до НАТО. Я дуже сильно чекаю на такі формати, дуже чекаю на ваші ініціативні ідеї», – зазначив В. Зеленський.

Для того щоб ці ідеї були цікавими й мали підтримку міжнародних партнерів України, потрібна третя річ – амбітність, вважає Президент. «Амбітність думок, амбітність форматів, амбітність ідей. Це обличчя нашої держави. Позбутися негативного, постійно пригніченого, песимістичного мислення. Позбутись таких слів: це неможливо, цього не буде, і це не для нас, і, не дай боже, нашого рівня. Позбудьтесь комплексу країни третього

світу. Ми маємо тисячолітню історію державності. У нас діяли механізми демократії й народовладдя задовго до багатьох європейських країн. У нас величезний потенціал. Це Україна потрібна Європі, а не навпаки. Ось це – амбітність», – наголосив глава держави.

На думку Президента, зміна власного сприйняття України змінить і сприйняття нашої країни в усьому світі. За його словами, Україна повинна заявити про себе як про сильного стратегічного партнера та джерело можливостей, а не проблем і загроз. Треба продовжити становлення України як регіонального лідера, шляхом малих союзів та ініціатив варто будувати нову реальність, де Україна – драйвер і лідер процесів.

«Не бідний родич, який завжди щось у когось просить, а сильна, самодостатня країна, яка передусім розраховує тільки на себе. І прекрасно, якщо інші держави розраховують на Україну. Це амбітно», – додав В. Зеленський.

Усі ці чинники, на переконання Президента, забезпечать четверту, найголовнішу складову – результат, який вимірюється не кількістю заяв, а конкретними обсягами підтримки, проектами, інвестиціями.

«Конкретика. Менше політики, більше економіки. Бо зрештою саме вона та спільний економічний інтерес тих чи інших держав зміцнюють політичне партнерство між країнами. Української продукції за кордоном має ставати більше щоденно. Ми маємо розширити угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, Канадою, Ізраїлем. Фіналізуємо, дуже в це вірю, ЗВТ з Туреччиною – хотілося б це зробити на початку наступного року, коли буде візит Президента Ердогана в Україну. Також рухатися до лібералізації торгівлі зі США, Японією та іншими перспективними торговельними партнерами. Треба відходити від шаблонного бачення, постійно шукати нові можливості, постійно шукати нові ринки. Це амбітно, і це саме про результат», – зазначив глава держави.

За його словами, Україна також повинна більше використовувати потенційні можливості Індії, Китаю, країн Латинської Америки, Африки та Близького Сходу. «Ми фактично маємо заново відкривати ці регіони для України і для нашого бізнесу, для нашого товару, для українця. Ми посилюємо свою дипломатичну присутність і незабаром відкриємо нові посольства в багатьох країнах. Я вважаю, що це прекрасний результат», – зауважив В. Зеленський.

Президент наголосив, що українським дипломатам варто трансформувати свою роботу в країнах перебування в конкретні економічні й соціальні здобутки, бо іноді поруч з економікою йдуть політичні дивіденди.

«Я готовий особисто відвідувати ключові столиці, проводити перемовини з лідерами там, де ми відкриваємо посольства, там, де є конкретика, там, де є ті чи інші спільні бізнеси, економічні проекти для нашої держави. Знаю, що особистий візит – це дійсно вимога деяких регіонів. Так звикли жити лідери в інших державах. І тому, будь ласка, ми відкриті, ми готові. Жодних у цьому проблем немає», – запевнив він і додав, що потрібне

насамперед змістовне наповнення таких візитів з точки зору економіки та торгівлі.

Глава держави закликав українських дипломатів шукати конкретні теми, якими Україна може зацікавити лідерів інших держав, і що було б цікаво нашій країні: спільні ініціативи та угоди. «Одним словом, результатом, з яким я й наша делегація маємо повертатися в Україну з кожного закордонного візиту, вимірюється ваша ефективність на посаді посла», – зауважив В. Зеленський.

Міністр закордонних справ України Д. Кулеба під час виступу на конференції поінформував, що в межах виконання одного з головних завдань Президента України щодо сприяння українському бізнесу за кордоном було розроблено новий проєкт – ІТ-платформа під назвою «Назовні». Він дасть змогу відкрити світ нових можливостей для вітчизняного бізнесу, використовуючи потенціал МЗС та всіх 130 дипломатичних установ. Завдяки цій платформі експортери отримують єдиний зручний канал комунікації з державою для експансії свого бізнесу назовні, на іноземні ринки.

У новій системі експортери зможуть створити заявку на конкретну підтримку щодо виходу на іноземний ринок і відстежувати стан її виконання. Міністерство закордонних справ і дипломати отримують цю заявку і включатимуться в активну роботу одразу після її перевірки за визначеними критеріями. «Тепер це – головний інструмент просування українського експорту за кордон через українські посольства», – заявив Д. Кулеба (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2021. – 21.12).

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Саміт «Східного партнерства» та зустріч В. Зеленського з лідерами європейських країн

Після тривалої перерви 15–16 грудня в Брюсселі відбувся черговий саміт «Східного партнерства». У рамках саміту Президент України В. Зеленський провів переговори з Президентом Франції Е. Макроном, новим канцлером Німеччини О. Шольцем, Президентом Азербайджану І. Алієвим, іспанським Прем'єром П. Санчесом, очільником уряду Бельгії А. Де Кроо, новим канцлером Австрії К. Негаммером, Прем'єром Словенії Я. Яншом, президентом Європейської ради Ш. Мішелем, Генсеком НАТО Є. Столтенбергом.

Саміт відбувався під головуванням голови Європейської ради Ш. Мішеля та зібрав лідерів країн Євросоюзу, а також п'яти із шести країн «Східного партнерства» – України, Молдови, Грузії, Вірменії та Азербайджану. Білорусь на саміті цього разу представлена не була.

Під час заходу лунали заяви на підтримку України, перестороги для Росії на випадок ескалації, відбулася зустріч лідерів трьох із чотирьох країн – учасниць нормандського формату.

Як зазначають ЗМІ, ключовою була зустріч В. Зеленського з Е. Макроном і О. Шольцем. Крім того, В. Зеленський узяв участь у ряді багатосторонніх конференцій. Також за результатами саміту ЄС та Асоційоване тріо ухвалили спільну декларацію. Для України, Грузії та Молдови «Східне партнерство» залишається важливим майданчиком для співпраці щодо інтеграції до ЄС. Саме тому в травні цього року вони утворили Асоційоване тріо. Кожну із цих країн об'єднує російська агресія, від якої вони постраждали: Україна – Донбас і Крим, Грузія – Абхазія та Південна Осетія, Молдова – Придністров'я.

За інформацією ЗМІ, 15 грудня Асоційоване тріо вперше домовилося про координацію дій на шляху до членства у Євросоюзі. Підписану ними угоду деякі оглядачі називають амбітною. Адже Асоційоване тріо закликала ЄС «підтримати суверенний вибір наших держав разом з усіма відповідними кроками, зробленими нами в напрямі європейської інтеграції, та визнати європейську перспективу Грузії, Республіки Молдова та України».

Того ж дня держави ЄС ухвалили декларацію, у якій привітали створення Асоційованого тріо. «ЄС визнає ініціативу Тріо асоційованих партнерів, Грузії, Республіки Молдова та України щодо розширення співпраці з ЄС. Євросоюз належним чином бере до уваги посилену координацію між ними з питань, що становлять спільний інтерес, пов'язаних з імплементацією угод про асоціацію та вільну торгівлю і співробітництвом у рамках “Східного партнерства”», – ідеться в заяві (URL: <https://novyny.live/politics/sammit-vostochnogo-partnerstva-s-chem-zelenskii-vozvrashchaetsia-iz-briusselia-30075.html>. 2021. 16.12).

У ЗМІ наголошується на важливості зустрічей В. Зеленського з Президентом Франції Е. Макроном і новим канцлером Німеччини О. Шольцем. Зокрема, у розмові з новим канцлером Німеччини йшлося про можливе членство України в НАТО. В. Зеленський та О. Шольц обговорили питання енергетичної безпеки. В. Зеленський запросив нового канцлера Німеччини до України.

Після зустрічі Президента України з канцлером Німеччини до них приєднався Президент Франції Е. Макрон. Лідери України, Німеччини і Франції на зустрічі в Брюсселі домовилися продовжити роботу в нормандському форматі. Президент України подякував Е. Макрону та О. Шольцу за рішучу підтримку України на тлі військової загрози з боку Росії, а також за послідовну позицію Німеччини та Франції в нормандському форматі.

На зустрічі з Е. Макроном В. Зеленський висловив надію, що французьке головування у Євросоюзі в 2022 р. приділятиме особливу увагу питанням безпеки України та протидії російській гібридній агресії у Європі (URL: <https://panoptikon.org/world/138077-nasichenij-den-zelenskogo-scho-prezidentu-poobicjali-v-yes.html>. 2021. 16.12).

Як інформують ЗМІ, В. Зеленський у Брюсселі наголосив, що Асоційоване тріо України, Грузії та Молдови має в перспективі стати новою хвилею розширення Євросоюзу. Окремо він наголосив на необхідності посилити компонент безпеки «Східного партнерства», зокрема скоординувати спільні зусилля країн Чорноморського регіону.

В. Зеленський подякував лідерам країн – членів ЄС за підтримку європейських прагнень України і за укладання двосторонніх декларацій про європейську перспективу нашої держави. Адже двосторонні декларації – нова стратегія української влади з просування інтеграції.

Повідомляється також, що Словенія, яка нині головує в Раді Євросоюзу, приєдналася до країн ЄС, які уклали двосторонні декларації про визнання європейської перспективи України. Словенія стала сьомою країною, яка підписала декларацію про підтримку європейської перспективи України. В. Зеленський подякував прем'єр-міністрові Словенії Я. Яншу за тверду підтримку України і важливу допомогу в імплементації реформ.

За підсумками саміту «Східного партнерства» було ухвалено спільну декларацію. У ній лідери ЄС заявили, що визнають Асоційоване тріо щодо розширення співпраці з Євросоюзом, але при цьому «промовчали» про членство. У тексті декларації повідомляється, що Євросоюз «визнає європейські устремління і європейський вибір» частини країн «Східного партнерства». Там додали, що «погоджуються з правом України прагнути до більшого». «Ми підтверджуємо суверенне право кожного партнера вибирати рівень амбіцій і цілей, до яких він прагне у своїх відносинах з Європейським Союзом», – ідеться в документі (URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1956544-samit-skhidnogo-partnerstva-lideri-yes-viznali-asotsiyovane-trio-z-ukrayinoyu-ale-promovchali-pro-chlenstvo>. 2021. 16.12).

У декларації також міститься офіційне визнання Асоційованого тріо (Грузія, Молдова, Україна) щодо розширення співпраці з Євросоюзом. «Євросоюз бере до уваги посилену координацію між ними з питань, що становлять спільний інтерес, пов'язаних з імплементацією Угод про асоціацію та вільну торгівлю і співробітництво в межах “Східного партнерства”», – ідеться в документі.

У тексті документа згадується і про агресивні дії Росії на українських кордонах, проте конкретних заяв щодо країни-агресора немає. «Ми глибоко стурбовані продовженням дестабілізації і порушеннями принципів міжнародного права в багатьох частинах регіону “Східного партнерства”, що становить загрозу миру, безпеці й стабільності», – ідеться в заяві.

Підписанти декларації закликали сторони конфлікту до відновлення зусиль щодо сприяння мирному врегулюванню конфліктів у регіоні «Східного партнерства» на основі принципів і норм міжнародного права. У підсумковій декларації повідомляється, що Євросоюз, як і раніше, виступає за збереження суверенітету, незалежності й територіальної цілісності в межах міжнародно визнаних кордонів усіх країн «Східного партнерства».

Крім того, у декларації також ідеться про незмінне прагнення до зміцнення демократії і верховенства закону, захисту прав людини, основоположних свобод – як головної мети співпраці в межах «Східного партнерства».

Після зустрічей з європейськими лідерами В. Зеленський провів брифінг для преси. Він наголосив: «Ми за те, щоб переговори були у кількох форматах, ми підтверджуємо готовність до нормандського формату, про це ми говорили з канцлером Німеччини та Президентом Франції. Обговорювали конкретні кроки та деталі щодо зустрічі “нормандської четвірки”. Маємо спільну позицію. Нам не потрібна зустріч заради зустрічі, потрібні результати, але все залежить лише від Росії. Якби все залежало від України – “норманді” працювала б частіше та результативніше».

Щодо антиросійських санкцій, то Президент України завив: «Багато країн та багато лідерів пропонують формат реагування на можливу ескалацію і лише після можливої ескалації вводити потужну санкційну політику щодо Росії. Ми змогли пояснити нашим європейським колегам, що санкційна політика після, якщо чесно, нікого вже не цікавить. Нашу країну цікавить потужна санкційна політика до ескалації, тоді можливої ескалації може і не бути. Такі сильні кроки можуть зупинити той військовий конфлікт на Сході України, який триває вже вісім років. Я був досить наполегливий і мені здається, що ті аргументи, які я приводив, спрацювали. Подивимося на результат» (URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/khochu-viriti-shcho-za-spinoju-ukrajini-zhodnikh-tinovikh-domovlenostej-mizh-ssha-ta-rosijeju-ne-isnuje.html>. 2021. 15.12).

В. Зеленський також запевнив, що Україна готова до будь-якого формату переговорів з Росією, і відкрито про це заявляє. Але необхідно таке ж бажання зупинити війну з боку Російської Федерації.

Характеризуючи ставлення Європи до України, В. Зеленський зазначив: «Я вам чесно скажу, я правильного ставлення до України від початку війни не бачу. Була справді санкційна допомога на початку, була європейська підтримка. Багато європейських лідерів розуміли, що якщо впаде українська армія, завдяки якій ми змогли зберегти країну, то впадуть і їхні кордони. Нам допомагали і допомагають, і я безмежно за це вдячний, але у Європі повинні розуміти, що, захищаючи нас, вони захищають і свої народи, які можуть бути в небезпеці».

Як інформують ЗМІ, В. Зеленський провів у Брюсселі переговори з керівництвом НАТО щодо російської загрози. Генсек Альянсу Є. Столтенберг підтвердив, що НАТО прагне діалогу з Росією, але не має намірів іти на

компроміси щодо прийняття до своїх лав майбутніх союзників. Водночас в Альянсі дають зрозуміти, що у випадку російської агресії захищатися Україна буде самостійно. «Альянс підтримує суверенітет та територіальну цілісність України. Ми не визнаємо анексії Росією Криму. Україна має право захищати себе. НАТО надаватиме вам підтримку – політичну й практичну. І ця підтримка не є загрозою для Росії», – наголосив Є. Столтенберг (URL: <https://tsn.ua/exclusive/u-nato-poobicyali-pidtrimku-ukrayini-ale-bez-zagrozi-dlya-rosiyi-zelenskiy-proviv-napruzheni-peremovini-u-bryusseli-1934164.html>. 2021. 16.12).

Президент В. Зеленський після зустрічі з Генсеком НАТО визнав, що в Альянсі не готові озброювати Україну. Немає в них і спільної думки щодо майбутнього членства України в Альянсі. Водночас у спілкуванні з очільником Альянсу він дав зрозуміти, що Україна, по суті, нині боронить східний фланг НАТО. «НАТО не винне Україні нічого. НАТО, якщо не вистоїть українська армія, буде винне усім своїм країнам, тому що береже саме країни – члени НАТО. А форпост [Альянсу на сході Європи] сьогодні – Україна, яка не є членом НАТО», – заявив В. Зеленський.

Міністр закордонних справ України Д. Кулеба, коментуючи результати переговорів з європейськими лідерами та Генеральним секретарем НАТО, зазначив, що під час переговорів Президента України В. Зеленського з Генеральним секретарем НАТО Є. Столтенбергом Україна отримала підтвердження, що стане членом Альянсу. Це питання не є простором для компромісів з будь-якою третьою стороною. «Генеральний секретар НАТО підтвердив дуже принципову позицію з цього питання. Питання вступу України до НАТО не є простором для компромісу. Альянс вже підтвердив, що наша держава буде його членом», – заявив Д. Кулеба (URL: <https://armyinform.com.ua/2021/12/16/dmytro-kuleba-alyans-pidtv-erdyv-shho-ukrayina-bude-chlenom-nato-i-cze-ne-prostir-dlya-kompromisiv>. 2021. 16.12).

Він наголосив, що дискусія про те, коли і як Україна стане членом НАТО, це дискусія, яка відбувається виключно між Україною та НАТО. «Це ключова спільна позиція України та Альянсу. І це чітка відповідь на всі російські закиди та абсурдні вимоги, які вони зараз висувують», – підкреслив Д. Кулеба.

Щодо інших зустрічей В. Зеленського в Брюсселі, то міністр закордонних справ України наголосив на переговорах з німецьким канцлером і французьким Президентом. За словами Д. Кулеби, у рамках візиту на саміт «Східного партнерства» надзвичайно важливою для України була зустріч Президента В. Зеленського з канцлером ФРН О. Шольцем. Німецький лідер був доволі «обережним», однак мав чітку позицію щодо ескалації РФ. «Безумовно, дві ключові зустрічі (у Брюсселі), перша – це перше знайомство та перший контакт з новим канцлером Німеччини. Можу сказати, що Шольц був, і це природньо, доволі обережним, він ще приглядається до ситуації. Але чітко пролунало, що Німеччина – на боці України у цій ситуації, є чітке

розуміння, хто несе відповідальність за ескалацію і за блокування Мінського процесу», – зазначив Д. Кулеба.

Він вважає, що з Німеччиною потрібно буде багато працювати, з новим урядом. Є різні думки в цьому уряді, але дуже важливо що Президент і канцлер О. Шольц переговорили, відчули один одного та розійшлися думати й працювати далі.

За словами міністра, друга зустріч, яка була вкрай важливою, – це міні-саміт трійки нормандського формату (України, Франції та Німеччини), де були скоординовані позиції, як діяти далі для того, щоб повернути Росію за стіл переговорів.

У свою чергу віцепрем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішина високо оцінила підсумки саміту «Східного партнерства»: «Я б відокремила два основні моменти за результатами саміту. Перше – це був найбільш політичний саміт з початку існування ініціативи “Східне партнерство”, тому що завжди за результатами таких дискусій приймалися в основному якісь технічні рішення, які підживлювали існування цієї ініціативи. Цьогорічний саміт мав абсолютно інший характер, він був дійсно політичним, обговорювалися глобальні питання, питання розбудови систем стійкості держави, оборонного, безпекового співробітництва, питання економічного співробітництва. Велика увага приділялася питанням демократичних трансформацій у регіоні» (URL: <https://www.unn.com.ua/uk/publication/1956698-chi-bude-zhiti-skhidne-partnerstvo-stefanishina-rozpovila-chomu-samit-u-bryusseli-perevischiv-ochikuvannya-ukrayini>. 2021. 17.12).

За її словами, другий момент – уперше на саміті лідери в межах «Східного партнерства» обговорювали безпекові питання. Напередодні саміту відбулися консультації президента Європейської ради з лідерами Вірменії та Азербайджану, які домовилися про формування спільного плану гуманітарного врегулювання. «Крім того, окремо під час саміту обговорювалося питання ескалації Російською Федерацією ситуації на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, мілітаризація Чорного моря, а також дії білоруської “влади” разом з російською щодо використання громадян інших країн як зброї через створення штучних міграційних криз», – наголосила О. Стефанішина.

При цьому вона підкреслила, що це було обговорення в досить відвертому форматі. У якийсь момент це був дуже закритий формат – лише розмови на рівні лідерів. І фактично на цьому рівні така відверта дискусія відбувалася вперше з часу існування самої ініціативи.

За словами заступника керівника ОП І. Жовкви, зустрічі були продуктивними, а спілкування з главами інших держав дало результат для нашої країни. «Україна була в центрі уваги цього саміту. Президент України докладно окреслив наші очікування від партнерів. Відповідь лідерів ЄС дуже чітка: у разі нової ескалації з боку Росії проти України ціна таких дій (для РФ) буде дуже високою, а наслідки – дуже серйозними... На полях саміту було

проведено ряд двосторонніх зустрічей з лідерами держав – членів Євросоюзу. Це була хороша можливість для обговорення комплексу питань у сфері безпеки напередодні засідання Європейської ради, просування підтримки стратегічного курсу України на членство у ЄС та НАТО, а також досягнення домовленостей щодо реалізації практичних ініціатив на двосторонньому рівні», – підкреслив І. Жовква (URL: <https://informer.ua/uk/zelenskiy-pererahuvav-p-yat-uspiviv-dosyagnutih-na-samiti-shidnogo-partnerstva>. 2021. 17.12).

Засоби масової інформації європейських країн активно інформували про саміт «Східного партнерства». Зокрема, видання «Zeit Online» в статті «Сусіди, але не співмешканці» наголошує, що «під тиском Росії ЄС знову піклується про своїх східноєвропейських партнерів. Але також стає зрозуміло, що перспективи приєднання немає». Про це пише авторка матеріалу Ю. Рот (URL: <https://tyzhden.ua/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82/253918>. 2021. 17.12).

У свою чергу, телеканал «Euronews» повідомляє: «ЄС намагається не дати померти “Східному партнерству”, у той час як Росія стає дедалі агресивнішою. Первинна мета заходу була – відновити зв’язки, проте проблеми з РФ також потрапили до порядку денного. Країни Східної Європи та Південного Кавказу чекають підтримки на випадок російської агресії. Перед офіційним початком український Президент здійснив кілька зустрічей. Росія дійсно накопичує війська вздовж кордону з Україною, і члени ЄС хочуть продемонструвати Києву свою підтримку. Утім, зустріч також виявила ліміти цієї політичної та економічної спільноти. Грузія, Україна та Молдова хочуть вступити до Євросоюзу, але таке членство видається малоімовірним, оскільки Москва вважає цей регіон своєю зоною впливу та відстоює свої військові інтереси».

Часопис «La Libre Belgique» зазначає: «ЄС намагається перезапустити “Східне партнерство” у протистоянні з Москвою. Україна була в центрі уваги дискусій. Європейський Союз ...намагався “надати новий імпульс” своїм відносинам з Україною, Грузією, Молдовою, Азербайджаном та Вірменією, не відповідаючи на заклики Президента України В. Зеленського діяти зараз, щоб стримати Росію від вторгнення в його країну. Стратегія ЄС наразі полягає в тому, щоб озвучити серйозні попередження Президенту Росії В. Путіну».

Аналітичний центр «Європейська Рада з міжнародних відносин» (ECFR) опублікував дослідження М. Галеотті під назвою «Приховане поле бою: Як ЄС може допомогти Грузії, Молдові та Україні захиститися від російської диверсії». У цьому матеріалі зазначається, що ЄС надав трьом країнам «Східного партнерства», Грузії, Молдові та Україні, велику допомогу в правовому та політичному аспекті реформи розвідки, але він вагається, коли йдеться про системні програми, покликані не лише реформувати, а й зміцнювати ці органи. «ЄС має ...розглянути можливість укладання нового договору про розвідку та безпеку із цими трьома країнами. Це зміцнить їхню

здатність захищатися та продемонструє прихильність ЄС діяти як надійний партнер у сфері безпеки», – пише М. Галеотті.

Українські політичні експерти та міжнародники двояко оцінюють результативність саміту, що відбувся. З одного боку, українська тема стала основною в тематиці заходів, а Євросоюз знову підтвердив відданість позиції територіальної цілісності та безпеки для України. З іншого боку, в умовах російської військової загрози, що наростає, українцям звичайно хотілося б побільше жорстких заяв від лідерів країн Євросоюзу на підтримку нашої країни. Як зазначають експерти, 2021 р. показав, у якому глибокому стратегічному безвиході застрягла наша зовнішня політика. Стратегія зовнішньої політики, хартія стратегічного партнерства, Асоційоване тріо, Люблінський трикутник, Кримська платформа, декларації про підтримку нашого членства в ЄС – усе це чудові нагоди проводити круглі столи та хвалити самих себе, але ніяк не працюючі інструменти.

На думку М. Капітоненка, така ситуація фактично послаблює позицію України. «За останній час наші суперники стали сильнішими, союзників, як і раніше, немає і не передбачається, і ресурсів у нас більше не стало. Ми можемо грати тільки на нічию – і це за сприятливого збігу обставин і напруження всіх сил. Напевно, у шахах є термін і для визначення такої ситуації, але я його не знаю», – резюмував політолог ([URL: https://informer.ua/uk/zelenskiy-pererahuvav-p-yat-uspiviv-dosyagnutih-na-samiti-shidnogo-partnerstva](https://informer.ua/uk/zelenskiy-pererahuvav-p-yat-uspiviv-dosyagnutih-na-samiti-shidnogo-partnerstva). 2021. 17.12).

Політологиня О. Яхно також вважає, що гібридні загрози з боку Росії для України та двох інших країн Асоційованого тріо (Грузії та Молдови) останнім часом лише посилюються. І оскільки позиція у ЄС на сьогодні фактично визначатиметься не єврочиновниками, а лідерами окремих країн ЄС – канцлером Німеччини, Президентом Франції, Президентом Польщі, Прем'єр-міністром Італії тощо, то двосторонні зустрічі та переговори Президента України з нинішніми лідерами країн – членів ЄС, що відбулися на полях VI саміту «Східного партнерства», скоріше, плюс нашій країні.

На думку О. Яхно, наскільки учасникам VI саміту «Східного партнерства» зрозуміла деструктивна мета дій керівництва Росії – не дати Україні та двом іншим країнам Асоційованого тріо нормально розвиватися й існувати як незалежним державам. То Кремлю хотілося б швидше вирішити це завдання. І тому РФ знову розглядає варіант повномасштабного вторгнення в Україну. «Знайти міжнародну підтримку в протидії агресивним гібридним планам Росії щодо України і було одним із завдань для Президента Зеленського в Брюсселі. Можна зазначити, що певною мірою це завдання було вирішено. Принаймні якщо судити з досить активної позиції провідних країн Євросоюзу, яка раніше не настільки чітко виявлялася і заявлялася лідерами країн ЄС», – наголосила О. Яхно.

Політолог В. Фесенко виділив два ключові сигнали VI саміту «Східного партнерства». Зокрема, це спільна заява трьох держав Асоційованого тріо, у

якій вони чітко задекларували своє прагнення до членства у Євросоюзі. Заява містить заклик до ЄС підтримати такий вибір трьох країн.

На думку В. Фесенка, проєкт «Східне партнерство» останнім часом переживає структурну кризу. Адже лише три із шести країн, на які ця ініціатива поширюється, дійсно прагнуть до інтеграції у ЄС (а саме Україна, Грузія та Молдова). Вірменія та Азербайджан таких прагнень не виявляють, а Білорусь загалом увійшла в конфлікт з Євросоюзом на фоні штучно створеної міграційної кризи. «Ключовий сигнал, який було сформульовано, надісланий на цьому саміті – це спільна заява трьох країн, які є асоційованими партнерами Євросоюзу та прагнуть європейської перспективи. Вони спільно заявили про свої прагнення до європейської перспективи, до членства у ЄС. Чому це важливо? Тому що вже давно відчувається структурна криза всередині проєкту “Східне партнерство”», – наголосив політолог (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20211216-vazhlyvyj-krok-upered-klyuchovi-sygnaly-ta-pidsumky-samitu-shidnogo-partnerstva-dlya-ukrayiny>. 2021. 16.12).

Він пояснив, що виникає потреба в реформуванні ініціативи «Східне партнерство» та виділенні окремої програми для трьох країн, які прагнуть подальшої євроінтеграції. Однак у Євросоюзі поки не наважуються на такий крок. «Проте крок уперед зроблено. Крім заяви країн Асоційованого тріо, треба відзначити, що Євросоюз у спільній заяві за підсумками саміту визнав ці прагнення й особливі відносини з країнами Асоційованого тріо. У цьому сенсі, я вважаю, зроблено хай не дуже великий, але важливий крок уперед у розвитку європейських прагнень України й наших партнерів по євроінтеграції – Молдови та Грузії», – підкреслив В. Фесенко.

На його переконання, другим ключовим результатом саміту є ряд важливих зустрічей, які провів у Брюсселі Президент України В. Зеленський з керівниками НАТО, Євросоюзу, лідерами Франції, Німеччини та інших держав. Під час цих перемовин, зокрема, було скоординовано дії зі стримування агресії Росії. «Останні зустрічі (з лідерами Франції та Німеччини) були важливими для відновлення переговорів у нормандському форматі, які заблоковані Росією. Але водночас зустрічі з керівниками Німеччини і Франції, а також з керівництвом НАТО і Євросоюзу важливі з точки зору координації дій у стримуванні російської агресії, ризику якої на сьогодні загострилися», – зазначив політолог.

У свою чергу політичний консультант О. Мусієнко висловив думку, що загалом саміт був вдалим для України. «Якщо ми говоримо про “Східне партнерство”, то для України він (саміт) вдалий. Давайте подивимося, для чого “Східне партнерство”. Воно задля того, щоб наближувати країни – Україну, Грузію, Молдову, Азербайджан і Вірменію – до Євросоюзу. І за цими критеріями Україна, напевно, зараз є найбільш наближена до ЄС», – заявив експерт.

На його переконання, загальний результат саміту те, як у Брюсселі прийняли Президента В. Зеленського; зустрічі, які він провів, теми обговорення можна сприймати в позитивному ключі.

О. Мусієнко зазначив, що нині в Раді ЄС головує Словенія. І саме ця країна напередодні підтримала інтеграцію України до Євросоюзу (було підписано декларацію про підтримку європейської перспективи нашої держави). «Ще один момент, який я б виділив і вважаю дуже важливим, це те, що Президент України провів зустріч зі своїм азербайджанським колегою (І. Алієвим). Тому що з Азербайджаном нам потрібно розвивати співпрацю – і безпекову, і економічну. І вони обговорили можливість проведення саміту трьох держав – України, Туреччини, Азербайджану – у Києві в лютому», – наголосив експерт.

Серед негативних моментів саміту О. Мусієнко виділив чергове нагадування про необхідність проведення реформ та боротьби з корупцією. «Більше позитиву. До негативу я б все-таки відніс те, що нам укотре нагадують про реформи. І вкотре ми чуємо про те, що потрібна боротьба з корупцією, продовжувати судову реформу, створювати інвестиційні привабливі умови для бізнесу. Тобто це не зникає і не знімається ще з порядку денного. І тут нам потрібно дуже активно працювати», – зазначив О. Мусієнко.

Політолог І. Рейтерович також вважає, що найважливіший результат саміту для України – безпосередньо факт цієї зустрічі. Те, що В. Зеленський зміг поспілкуватися з лідерами Євросоюзу, Німеччини та Франції. «Тобто певне узгодження позицій відбулося стосовно останніх подій довкола України, які були безпосередньо пов'язані з агресією Російської Федерації», – заявив політолог.

За словами експертів, якщо Кремлю не вдасться вирішити «українське питання» ескалацією військової агресії з наскоку, то Росія продовжить шантажувати нашу країну затяжним конфліктом. Тому для української влади на сьогодні важливо продовжувати рух на Захід, продовжувати зміцнювати власну військову силу і свої позиції – як на фронті, так і у відносинах з європейськими союзниками. У тому числі і за допомогою партнерів України з Асоційованого тріо.

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Позиція США і країн Європи в контексті загострення на українському кордоні

Починаючи з кінця жовтня та в листопаді український і світовий політикум активно переймається накопиченням російських військ на кордоні з Україною та висловлює побоювання щодо можливості повномасштабного наступу. Поштовхом до цього стала масштабна інформаційна кампанія в авторитетних американських ЗМІ, зокрема у виданнях «The Washington

Post», «Politico», «Bloomberg» та ін., які попереджали про значну концентрацію російських військ біля кордонів з Україною, яка може означати підготовку до широкомасштабного вторгнення до нашої країни.

Після цих публікацій держсекретар США Е. Блінкен заявив про загрозу російського вторгнення, а директор ЦРУ В. Бернс прилетів до Москви, щоб обговорити побоювання з Президентом Росії В. Путіним. Вашингтон також попередив про можливу російську агресію своїх союзників по НАТО та партнерів у Києві. Представники української військової розвідки, які спочатку заперечували будь-які військові приготування російської сторони, зрештою також заявили про ймовірне вторгнення в Україну в січні – лютому 2022 р. Голова військової розвідки України К. Буданов назвав кількість російських військових біля кордонів з Україною – близько 92 тис. осіб.

Спершу після повідомлень американських медіа «Politico» та «The Washington Post» у Кремлі рішуче заперечували будь-яку свою причетність, а застереження західної преси називали «неякісними вкидами». Однак згодом перестали заперечувати пересування російських військ, натомість наголосивши, що «на своїй території ми маємо право пересувати війська, однак про жодне нагнітання не йдеться». Незабаром прокремлівські медіа підхопили іншу тезу – про те, що до нового загострення готується саме Україна, яка нібито стягнула 125-тисячне військове угруповання до лінії розмежування на Донбасі. «Триває військове “накачування” України, що підігриває настрої Києва на саботаж Мінських домовленостей та підживлює ілюзію силового розв’язання конфлікту», – наголошував очільник російського МЗС С. Лавров.

Представники російської влади також назвали звинувачення Заходу спробою приховати власні агресивні плани на кордонах Росії та пригрозили вжити заходів, якщо Вашингтон і Захід не дослухаються до російських вимог щодо ситуації на Донбасі, зв’язків між Києвом та НАТО, західної військової присутності в Східній Європі та Чорному морі (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rosiya-zahostrennya/31579395.html>).

У відповідь на дії РФ поблизу кордону з Україною США ініціювали чергову спробу дипломатично домовитися з Росією, запропонувавши як ключ до «розрядки» ситуації телефонну розмову Д. Байдена з В. Путіним. Домовленість про неї Кремль і Білий дім узгодили досить швидко, хоча експерти не плекали особливих надій, що це матиме наслідком якісь дипломатичні прориви чи сенсації. Ще до початку цих переговорів Москва і Вашингтон відверто оприлюднили свої позиції щодо причин та наслідків ситуації на українсько-російському кордоні. Прессекретар Кремля Д. Песков заявляв, що це Україна нарощує військові сили, «щоб силою повернути Донбас», і в цьому їй допомагає НАТО. Президент В. Путін оголосив, що поширення впливу НАТО на територію України – то червона лінія для Росії, і зажадав «конкретних домовленостей, які унеможливають просування НАТО на схід». У відповідь на ці вимоги Росії Д. Байден зазначив, що США не приймає нічиїх червоних ліній, пообіцявши, що на Москву чекатимуть

найжорсткіші санкції з можливих, якщо вона розпочне вторгнення в Україну. Тож, з огляду на принципову відмінність позицій сторін напередодні переговорів, очевидною була відсутність істотних передумов для просування до спільного рішення.

Зустріч в онлайн-режимі президентів США та Росії стала другим особистим контактом Д. Байдена і В. Путіна, відколи Д. Байден став Президентом США. До цього лідери зустрічалися особисто в Женеві 16 червня. Тоді пропозиція побачитися пролунала на тлі весняного нарощування російських військ біля українських кордонів і в Криму й очікуваної подальшої ескалації. Але того разу Україна була лише однією із численних тем, тепер же – фокусним питанням двогодинної розмови.

Переговори президентів США Д. Байдена та Росії В. Путіна відбувалися через захищений відеозв'язок і тривали дві години. Приводом для цього віртуального саміту і його головною темою стала ситуація на кордоні України з Росією, біля якого, за даними американської та української сторін, перебуває близько 100 тис. російських військових, велика кількість бронетехніки й артилерії. У розвідці західних країн і Міністерстві оборони України припускають, що таке стягнення військової сили може свідчити про намір Росії розпочати вторгнення на українську територію (URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/pro-sho-domovilisya-prezidenti-dzho-bajden-i-volod>).

Д. Байден і В. Путін спілкувалися в закритому режимі, тому про перебіг переговорів можна було дізнатися лише з лаконічних офіційних заяв на сайті Білого дому та Кремля. Примітно, що американці почали повідомляти про перші результати саміту на 2 год раніше, ніж росіяни. В офіційному пресрелізі Білого дому було повідомлено, що Президент Д. Байден дав чітко зрозуміти В. Путіну про намір США і їхніх союзників «рішуче відповісти сильними економічними та іншими заходами в разі військової ескалації». Президент США підтвердив свою підтримку суверенітету та територіальної цілісності України й закликав Росію до деескалації та повернення до дипломатії. Обидва президенти доручили своїм командам продовжити комунікацію, яку США, зі свого боку, здійснюватимуть «у тісній координації із союзниками та партнерами».

Пізніше відбувся брифінг радника Президента США з питань національної безпеки Д. Саллівана, який пообіцяв у разі подальшої військової ескалації надати українцям «додаткові оборонні засоби, які значно перевищують те, що ми вже постачаємо. У відповідь на таку ескалацію ми також посилимо наших союзників по НАТО на східному фланзі, надавши додаткові засоби».

Водночас, як уточнив Д. Салліван, за результатами переговорів поки не схоже, що В. Путін уже ухвалив рішення щодо можливої ескалації. Однак у випадку, якщо Росія все ж почне наступ, до неї буде застосовано санкції, «до яких США не вдалися у 2014 р. і готові запровадити зараз». Імовірно, ідеться про «агресивний пакет» санкцій – аж до відключення від системи SWIFT,

сформований напередодні перемовин під час консультацій США з європейськими партнерами формату «НАТО Quint» (неформальна група, до якої входять США та «велика четвірка Західної Європи», тобто Франція, Велика Британія, Німеччина та Італія).

У контексті Мінських домовленостей Д. Салліван зазначив, що «США готові підтримати зусилля з метою просування Мінських домовленостей на підтримку нормандського формату». Крім того, він заявив, що «якщо Путін хоче, щоб російським газопроводом “Північний потік-2” пішов газ, то не в його інтересах вдертися до України», а також наголосив, що США не прийме нічийіх «червоних ліній», та повідомив, що «Байден не давав Путіну жодних обіцянок щодо невступу України до НАТО».

Дещо інші акценти в заяві за результатами переговорів розставила пресслужба Кремля. За російською версією, «переважаюче місце в розмові зайняла проблематика, пов’язана з... відсутністю прогресу у виконанні Мінських домовленостей 2015 р., які є безальтернативною основою мирного врегулювання. Президент Росії на конкретних прикладах проілюстрував деструктивну лінію Києва, спрямовану на повний демонтаж Мінських домовленостей та домовленостей, досягнутих у нормандському форматі, висловив серйозне занепокоєння з приводу провокаційних дій Києва проти Донбасу. (...) Д. Байден зі свого боку акцентував нібито на “загрозливому” характері пересування російських військ поблизу українських кордонів і позначив санкційні заходи, які США та їхні союзники будуть готові застосувати в разі подальшої ескалації ситуації. В. Путін у відповідь наголосив, що не варто перекладати відповідальність на плечі Росії, оскільки саме НАТО вживає небезпечних спроб освоєння української території та нарощує військовий потенціал біля наших рубежів. Росія серйозно зацікавлена в отриманні надійних, юридично зафіксованих гарантій, що виключають розширення НАТО у східному напрямку та розміщення у суміжних з Росією державах ударних наступальних систем озброєнь».

На думку експертів, головним підсумком розмови стало те, що президенти США та Росії, спілкуючись віч-на-віч, ще раз повідомили одне одному свої позиції. Водночас для України зустріч Д. Байдена і В. Путіна була позитивною, бо Президент США заявив про підтримку нашої країни та можливі санкції, якщо Росія продовжуватиме ескалацію. Ця розмова мала також символічне значення, адже продемонструвала позицію не лише Президента США, а й спільну позицію Заходу, оскільки перед розмовою з російським Президентом Д. Байден провів консультації з лідерами Франції, Німеччини, Великої Британії та Італії. Це був потужний меседж Москві про те, що західний світ чи не вперше об’єднався саме довкола України. (URL: <https://hromadske.ua/posts/chi-dopomozhe-rozмова-bajdena-ta-putina-zupiniti-povu-eskalaciyu-v-ukrayini-golovni-pidsumki-ta-prognozi>).

«Від перемовин чекали багато чого. І прогнозовані експертами результати виглядали по різному – від здачі України до виволочки Путіну. Нічого такого не сталося. Жодних зрад. Як і жодних грюкань по столу

кулаком. Як впливає з пресрелізу Білого дому, сторони домовилися домовлятися щодо українського питання. Якраз Україна стала центральною темою. І лише штрихом пройшлися по трьом іншим питанням – стратегічна стабільність, кіберзлочинність і регіональні питання, зокрема Іран. Ні про поновлення дипломатичної присутності до докризового стану, ні про Білорусь, ні про інші, не менш болючі питання, не йшлося», – наголошує політичний експерт, дипломат В. Трюхан.

За його словами, це означає, що американська сторона вирішила не розмивати тему безпеки України іншими питаннями, чим Д. Байден чітко і недвозначно показав свою серйозну налаштованість не допустити повторення 2014 р. у тій чи іншій формі. Президент США також дав зрозуміти В. Путіну, що Росії, у випадку масштабування агресії проти України, доведеться зіткнутися з консолідованою відповіддю США разом з їхніми союзниками й партнерами.

Як і очікувалося, нічого сенсаційного для України не сталося, коментує розмову президентів керівник Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко. Важливим є безпосередньо факт переговорів, який означає, що обидві сторони таки хочуть домовлятися, хоча наразі якоїсь конкретики щодо України в переговорах США та Росії досягти вкрай складно.

«Цілком імовірно, що, як і в Женеві, ідеться про збереження нинішнього стану справ навколо України, тендітної рівноваги, коли обидві сторони не вживають якихось дій, здатних порушити цю рівновагу, – зазначає політолог. – Якщо це приведе хоча б до часткового зниження напруженості на українсько-російському кордоні, то можна буде навіть говорити про позитивні наслідки онлайн-переговорів президентів США та Росії».

Однак у В. Фесенка є відчуття, що Росія зберігатиме значний контингент своїх військ біля нашого кордону і в найближчі місяці. Про всяк випадок. «А раптом у нас виникне енергетична криза чи стане дуже неспокійно в політичному плані, і тоді буде привід та можливість для локальних військових операцій “для захисту російськомовного населення”. Тому не варто розслаблятися ні нам, ні нашим західним партнерам», – зауважив В. Фесенко.

Судячи з відсутності розширеного пресрелізу переговорів, політолог В. Таран робить висновок, що сторони не домовилися про жодну конкретику, а отже, загострення протистояння між Україною та Росією триватиме з новою силою.

Політолог-американіст В. Фарапонов також погоджується, що навряд чи варто очікувати миттєвих передислокацій російських військ після розмови президентів США та РФ. Адже, попри попередження Д. Байдена про серйозні санкції, формально підстав до їх запровадження на сьогодні немає. Сторони домовилися продовжити діалог на рівні адміністрацій – де-факто, можливо це й означає комунікацію щодо деескалації.

Що стосується платіжної системи SWIFT, то насправді відключення – це тривалий процес, зважаючи на досвід з Іраном. Тоді на всі підготовчі заходи пішло понад шість років. Тому з точки зору короткострокової перспективи набагато легше погрожувати все ж санкціями щодо газогону «Північний потік-2», зазначає В. Фарапонов. Недарма одночасно з розмовою двох лідерів заступник держсекретаря США В. Нуланд на слуханнях сенатського комітету припустила, що в разі ескалації «Північний потік-2» не буде запущено (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/12/08/kolonka/vladyslav-faraponov/polityka/sankcziyi-eskalacziyi-pro-domovylysyua-putin-bajden>).

Малоймовірно, що розмова президентів стане переломним моментом у відносинах США та Росії або в можливому розвитку нової ескалації, вважають американські ЗМІ. Експерти Financial Times, зокрема, зауважують, що розмова з американським Президентом навряд чи послужить для В. Путіна поштовхом чи запобіжником нового витка війни. Це радше спроба продемонструвати важливість Росії як держави, яка хоче, щоб її думку брали до уваги. «У Кремлі повідомили, що Байден і Путін домовилися про нові консультації щодо “чутливих питань”, які, найімовірніше, стосуються нової моделі архітектури безпеки у Європі, чого Путін прагнув щонайменше останні 15 років», – наголошує видання.

The Washington Post у матеріалі за підсумками діалогу президентів наводить слова Д. Гербста, експосла США в Україні. Він вважає, що наразі головна мета В. Путіна, яку супроводжує накопичення військ біля українських кордонів, – аж ніяк не вторгнення, а радше залякування США та Європи й здобуття якогось компромісу. На умовах Кремля, певна річ. За словами Д. Гербста, найбільша складність для США – «дати зрозуміти, що залякування Москви не працюють» (URL: <https://hromadske.ua/posts/chidopomozhe-rozmova-bajdena-ta-putina-zupiniti-novu-eskalaciyu-v-ukrayini-golovni-pidsumki-ta-prognozi>).

Водночас український політолог О. Якубін акцентує увагу на заявах Білого дому про готовність підтримати врегулювання на Донбасі в рамках Мінського процесу. «Ми почули поки лише скупу фразу про це. Я думаю, що це буде не в тому плані, що США приєднаються, наприклад, до нормандського формату, а в тому, що вони відновлять канал комунікації, який був у форматі В. Нуланд – В. Сурков», – вважає політолог.

О. Якубін не відкидає можливості відновлення такого каналу спілкування у форматі зустрічей заступниці держсекретаря США В. Нуланд із заступником глави адміністрації Кремля Д. Козаком. «Він може стосуватися питань, пов'язаних з Мінськими переговорами. Ми можемо говорити про те, що американський фактор, пов'язаний загалом з Мінським процесом, буде посилено», – вважає експерт (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20211208-putin-otrymav-pryanyk-vid-bajdena-naslidky-peremovyn-ssha-ta-rf-dlya-ukrayiny>).

Важливим аспектом оцінки телефонної розмови Д. Байдена з В. Путіним у політичних та експертних колах став сам факт обговорення

українського питання президентами США та Росії без участі України, адже Київ не раз оприлюднював свій зовнішньополітичний принцип: «Нічого про Україну без України». Однак попри побоювання «зради», більшість експертів визнали, що Київ і Вашингтон, як до цієї зустрічі, так і після неї, вели і ведуть дуже чітку координацію переговорних позицій. Про це свідчать телефонна розмова держсекретаря США Е. Блінкена з Президентом України В. Зеленським до переговорів Д. Байдена з В. Путіним і тривала розмова Д. Байдена з В. Зеленським, яка відбулася 9 грудня. Президент США ознайомив В. Зеленського зі змістом його перемовин з В. Путіним. Також президенти обговорили можливі формати врегулювання конфлікту на Донбасі, торкнулися перебігу внутрішніх реформ в Україні. Президент США запевнив Президента України в підтримці, підтвердив надання допомоги в посиленні обороноздатності та готовність запровадити жорсткі санкції проти Росії у випадку вторгнення (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59596629>).

Як зазначає політичний експерт, дипломат В. Трюхан, той факт, що Д. Байден переговорив з В. Зеленським не одразу, як він це, наприклад, зробив з британцями, французами, італійцями та німцями, а лише через два дні, «свідчить про те, що американська сторона взяла паузу для того, щоб викристалізувати свою позицію. І, відповідно, уже говорити з Президентом України, фактично, з холодною головою, а не по гарячих слідах. «Зрештою, той факт, що під час розмови Байдена з Зеленським пролунала фраза про “готовність США долучатися до заходів розбудови довіри задля просування реалізації Мінських домовленостей, на підтримку нормандського формату” – це, на мою думку, свідчить про те, що у Вашингтоні вже визріло бачення, яким чином треба рухатися далі», – зазначив В. Трюхан.

За словами дипломата, США ухвалили рішення активно долучитися до процесу мирного врегулювання ситуації в Україні. Як це відбуватиметься, залежатиме від багатьох обставин. «Навряд чи йдеться про приєднання до “норманді”. Думаю, це буде паралельний або окремий трек США – Україна – РФ, у якому перші виступатимуть модераторами виконання домовленостей – нехай не всеохоплюючих, а точкових, утім, які дадуть змогу, як мінімум, уникнути подальшої ескалації конфлікту, а можливо, поступово вирішать і питання, пов’язані зі звільненням полонених, з дотриманням сталого припинення вогню і т. д.», – припускає В. Трюхан.

Інший момент, на який звернув увагу експерт, це те, що Д. Байден чи не вперше позиціонував себе не просто як президент однієї країни, а як лідер всього демократичного світу. «І в переговорах з Путіним, і в розмові з Зеленським він чітко акцентував увагу на тому, що США разом із союзниками і партнерами працюватимуть над недопущенням подальшої ескалації Росією ситуації в регіоні». Д. Байден також провів консультації з ключовими європейськими партнерами як незадовго до відеоконференції з Путіним, так і після неї. Крім того, Президент США переговорив із «Бухарестською дев’яткою» (Болгарія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща,

Словаччина, Румунія, Чехія та Естонія), що теж є певним символічним кроком. На думку В. Трюхана, це змусить лідерів східноєвропейських держав триматися разом і підтримувати ту позицію, яка генерується у Вашингтоні, а також інших ключових столицях «старої Європи».

Тим часом, Росія в останні дні продовжила нарощувати кількість військ на кордонах України. Про це йдеться в матеріалі CNN. За останніми оцінками розвідки США, на кордоні з Україною й навколо нього зосереджено понад 50 «батальйонних тактичних груп» і ще шість – у дорозі до кордону. Кожна із цих груп включає 900 осіб, вони диверсифіковані. Це самодостатні одиниці, що поєднують артилерію, танки й протитанкові підрозділи, розвідку та інженерні підрозділи. Саме такі групи відіграли ключову роль в агресії Росії проти України у 2014 р.

Останні супутникові знімки від Maxar Technologies, надані CNN, показують, що Росія накопичила війська й обладнання на відстані лише 50 км від кордонів України. Зокрема, збільшення помітні в Солоті (кордон з Харківщиною), у Воронежі й окупованому Криму (URL: <https://texty.org.ua/fragments/105172/rosiya-naroshuye-vijska-na-kordonah-ukrayiny-nezvazhayuchy-na-sproby-ssha-perekonaty-putina-v-neobhidnosti-deescalaciyi>).

Нині Україна, на додачу до вже отриманих від західних союзників видів озброєння, зокрема американських Javelin і катерів типу Island, намагається переконати США в наданні зенітно-ракетних комплексів «Patriot», однак радник з національної безпеки США Д. Салліван заявляв, що США остерігаються, що Росія може сприйняти ці далекобійні системи як «провокацію» саме тоді, коли США, ЄС і НАТО всі разом намагаються змусити Москву до деескалації. Однак досі Білий дім не виключив нічого, крім присутності американських бойових підрозділів в Україні.

Отже, очевидно, що особливого прориву переговори президентів США та РФ не принесли. Очікування щодо відведення російських військ від кордонів України поки що не справилися. Однак розмова президентів показала, що розрахунок В. Путіна на те, що Захід погодиться дати йому гарантії щодо України, яких він вимагає, зокрема публічної та письмової згоди про те, що НАТО не розширюватиметься на Схід, не спрацював. Натомість переговори продемонстрували Кремлю, що західний світ об'єднався довкола України та не прийме червоних ліній РФ. США і ЄС виступають на боці України та в разі ймовірного вторгнення на її територію РФ готові координувати свої дії, запроваджувати суворі санкції та надавати Україні дипломатичну, політичну, економічну й фінансову підтримку. Про військову допомогу Україні поки не йдеться.

Мусульманський світ у дзеркалі Саміту за демократію і саміту Ради співробітництва тюркомовних держав

Наприкінці 2021 р. відбулися дві знакові для ісламського світу події, розгляд яких може допомогти, згідно з новорічними традиціями, зазирнути в майбутнє. Ідеться про ініційовану Анкарою в листопаді зустріч лідерів країн Тюркської ради та організований США місяць потому Саміт за демократію.

Уже напередодні проведення Саміту за демократію виникли жваві дискусії стосовно критеріїв відбору країн-учасниць, які застосували організатори заходу. В експертних і медійних колах висловлювалася думка про те, що США зробили спробу відродити біполярну світову систему, розмежувальною лінією якої буде ставлення до демократії у її розумінні Білим домом. Отже, до вільно-демократичних і потенційно таких було зараховано ще 110 або 111 країн за винятком самих Сполучених Штатів Америки. Певна плутанина виникла внаслідок того, що в офіційному списку саміту разом з Німеччиною, Францією та іншими країнами значиться така країна, як European Union (URL: <https://www.state.gov/participant-list-the-summit-for-democracy>). Наприклад, у матеріалі «Радіо Свобода» йшлося про те, що «більшість запрошених на саміт країн – 77 – згідно з Індексом демократії, який складає правозахисна організація “Freedom House”, належать до “вільних” або повністю демократичних, серед них, зокрема, більшість країн ЄС. Тридцять одна країна належить до “частково вільних” (серед них наприклад Україна та Грузія), а три – до “невільних”» (URL: <https://www.svoboda.org/a/prezident-ssha-provudit-sammit-v-podderzhku-demokratii/31601043.html>).

Виходячи з алгоритму відбору учасників, цілком вільно-демократичними можуть вважатися австралійський континент з острівними країнами на півночі, майже обидва американські (за виключенням, із зрозумілих обставин, Куби, Нікарагуа, Венесуели та чомусь Болівії, Гаїті, Гватемали, Гондурасу, Сальвадору), менше 40 % країн в Африці, ще менше на Близькому Сході (лише Ізраїль та Ірак), у Євросоюзі без запрошень – Угорщина, яка за місяць до саміту брала участь у роботі Тюркської ради, а також Боснія і Герцеговина. З азійських країн запрошувалися Монголія з Непалом, Індія з Пакистаном та Японія з Південною Кореєю (URL: <https://www.state.gov/participant-list-the-summit-for-democracy>).

На відкритті саміту, який зібрав світових лідерів, представників громадянського суспільства та приватного сектору, щоб «сформулювати позитивний порядок денний демократичного оновлення», Президент Сполучених Штатів Америки Д. Байден заявив, що демократія у всьому світі нині «зіштовхнулася з неослабними та тривожними викликами» та перебуває «в переломному моменті» (URL: <https://www.golosameriki.com/a/us-to-host->

summit-for-democracy-amid-questions-about-its-own/6346204.html). Разом з тим експерти на кшталт С. Годдард, професорки політології з Коледжу Велслі (США), розглядають саміт як можливість для Президента Д. Байдена мобілізувати підтримку проти зростаючого авторитарного впливу Росії та Китаю. «Це м'яка версія принципу “ти з нами чи проти нас”. Об'єднання демократій – це багато в чому стратегія, яка покликана провести межу між США та їхніми союзниками, з одного боку, Росією і Китаєм – з іншого, та спробувати закликати ці країни зробити простий вибір» (URL: <https://www.golosameriki.com/a/us-to-host-summit-for-democracy-amid-questions-about-its-own/6346204.html>). Припущення про новий розподіл світу одразу спростувала пресекретар Білого дому Д. Псакі, яка зазначила, що запрошення не означає схвалення з боку США та, навпаки, його відсутність не обов'язково є сигналом того, що Вашингтон вважає якусь країну авторитарною (URL: <https://www.svoboda.org/a/prezident-ssha-provodit-sammit-v-podderzhku-demokratii/31601043.html>).

Незважаючи на заяву американського пресекретаря, РФ і КНР продемонстрували власне незадоволення. Так, 1 грудня 2021 р. російське МЗС зробило «заяву у зв'язку з планами США провести Саміт за демократію». У цьому офіційному документі, зокрема, ішлося про те, що «претендуючи на ідеологічну й моральну правоту США і відома група їхніх союзників підірвали до себе довіру агресивними діями на світовій арені під вивіскою “просування демократії”. Силові інтервенції та спроби “зміни режиму” – їх було більше десятка за останні 30 років, провокаційні дії у військово-політичній сфері часто грубо порушують міжнародне право, генерують хаос і розруху... Для розв'язання насущних проблем сучасності закликаємо всіх зарубіжних партнерів не займатися “демократизмом”, не мати нових розділових ліній, а повертатися до дотримання норм міжнародного права та на практиці визнавати закріпленій в Уставі ООН принцип суверенної рівності держав. Він утілює в собі основу демократичного світоустрою, який США та їхні союзники не приймають» (URL: <https://www.facebook.com/MIDRussia/photos/a.265191980246917/3988258244606920>).

Представники провладних експертних кіл РФ також намагаються формувати в цільових аудиторіях негативне ставлення до саміту. Наприклад, генеральний директор Російської ради з міжнародних справ А. Картунов із цього приводу зазначає, що об'єктами американського ідеологічного наступу є насамперед Китай і Росія, а також інші геополітичні опоненти США (Іран, Венесуела, Куба, Нікарагуа, Північна Корея, М'янма, частково держави Центральної Азії та ін.). На його погляд, підсумки Саміту за демократію не передбачають створення будь-яких постійних механізмів роботи з просування демократії або виділення значних додаткових ресурсів на такі цілі. Зі згаданого експерт робить висновок про те, що, скоріше, ідеться про піар-захід з незначними практичними наслідками. А. Картунов припускає, що основне завдання західних демократій у найближчій перспективі

полягатиме не в просуванні ідей демократії в глобальному масштабі, а в спробах не допустити подальшої ерозії демократичних інститутів у країнах з наявними демократичними традиціями та досвідом будівництва демократичних інститутів (URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/sammit-za-demokratiyu-chto-eto-bylo>).

Напередодні саміту міністр зовнішніх справ Китаю Ван І мав бесіди с колегами з Росії, Індії, Ірану, Угорщини та Прем'єр-міністром Палестини. Під час спілкування Ван І не тільки нагадував про один з головних принципів сучасної політики Пекіну – «Єдиний Китай», який передбачає, що існує тільки один Китай і Тайвань є частиною Китаю, а й критикував Саміт за демократію як розкол. Зі слів китайського дипломату, Росія, Індія та Китай зобов'язані протистояти втручанню США у внутрішні справи інших країн під приводом сприяння розвитку демократії. В обмін на розуміння Тегераном позиції Пекіна Ван І обіцяв допомогу на переговорах у Відні щодо іранської ядерної програми. Також було обіцяно підтримку палестинському народу у створенні незалежної держави і висловлено позитивну оцінку зовнішньополітичному курсу Угорщини, яка, на погляд китайського міністра, суворо дотримується принципу невтручання у внутрішні справи інших країн. Після закінчення саміту в КНР проводилася потужна інформаційна кампанія, під час якої місцеві партійні функціонери та експерти просували ідею про те, що політична система Китаю насправді є високофункціональною формою демократії іншого роду і вона дає кращі результати для свого народу, ніж понівечена система США. Зокрема, віцеміністр закордонних справ Ле Юйчен зазначив, що «народна демократія Китаю, яка охоплює весь процес, – це не той тип, який прокидається під час голосування, а потім повертається до сплячки» (URL: <https://www.npr.org/2021/12/09/1062530356/china-biden-democrasy-summit>). «Немає фіксованої моделі демократії; вона проявляється в багатьох формах», стверджується в доповіді під назвою «Китай: демократія, яка працює», що розповсюджується Державною радою, найвищим керівним органом Китаю (URL: <https://www.nytimes.com/2021/12/07/world/asia/china-biden-democracy-summit.html>).

Якщо реакція РФ і КНР була цілком прогнозованою, то ситуація з відмовою Пакистану від участі в саміті стала певною сенсацією. Хоча позицію Ісламабада можна пояснити політичним тиском з боку Китаю. Узагалі з 52 мусульманських країн запрошення, крім Пакистану, отримали ще лише 6 – Індонезія, Ірак, Косово, Малайзія, Мальдіви, Сенегал. Тобто найвпливовіші мусульманські країни, такі як Саудівська Аравія, Іран, Об'єднані Арабські Емірати, Єгипет, навіть Туреччина, опинилися поза увагою організаторів заходу. Такий підхід викликав не тільки нерозуміння з боку мусульманських еліт, а й припущення, що Сполучені Штати Америки та їхні західні союзники намагаються вкотре «переформатувати» регіони Великого Близького Сходу та Північної Африки. Як відомо, серйозні зміни в регіоні раніше вже відбувалися під час Арабської весни, а також війни з «Ісламською державою». У першому випадку основною рушійною силою

політичних перетворень стали ісламісти, які отримали підтримку від Заходу, але з часом на території провідних країн Євросоюзу такий курс змінився на сек'юритизацію ісламу, коли за діяльністю ісламістських організацій було налагоджено жорсткий контроль з боку правоохоронних органів. У випадку з «Ісламською державою» однією з головних причин її виникнення досить часто називають невдалу релігійно-етнічну політику, яку проводили США в Іраку після повалення режиму С. Хусейна (URL: <http://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/issue/view/12>).

На відміну від віртуального Саміту за демократію робота Тюркської ради відбувалася офлайн. 12 листопада на острові демократії та свободи біля Стамбулу відбулося відкриття восьмого саміту Ради співробітництва тюркомовних держав (Тюркської ради). У 2009 р., коли створювалася рада, було визначено її головну мету – сприяти всебічному співробітництву між Туреччиною й тюркомовними республіками колишнього СРСР. Першою статус спостерігача отримала Угорщина, тепер до неї приєднався Туркменістан. За рішенням президентів Азербайджану, Казахстану, Киргизії, Туреччини й Узбекистану тюркське об'єднання отримало нову назву – «Організація тюркських держав» (далі – ОТД). Аналіз інших результатів роботи саміту ОТД дає змогу зробити висновок про те, що спільні процеси, реалізацію яких було розпочато раніше, можуть отримати додатковий потужний імпульс. Це стосується насамперед спільної діяльності в межах Тюркської торговельно-промислової палати, Тюркського інвестиційного фонду, Транскаспійського торгово-транзитного коридору, Ради з охорони здоров'я, програм з обміну студентами і викладачами тощо. Водночас, за словами турецького Президента Р. Т. Ердогана, після зміни назви та реструктуризації об'єднання інтенсифікує свій розвиток (URL: <https://vpoanalytics.com/2021/11/17/stambulskij-sammit-ot-tyurkskogo-soveta-k-organizatsii-tyurkskih-gosudarstv>).

Досліджуючи ситуацію навколо ОТД, ряд аналітиків звертає увагу на процес трансформації засад діяльності тюркського об'єднання – від розв'язання культурно-мовних проблем до посилення співпраці у сфері економіки, далі – до підвищеного рівня політичної і військової інтеграції. У Росії вважають, що Р. Т. Ердоган фактично пропонує створити союз не тільки тюркських держав, а й більш широкої групи тюркських народів, що мешкають, зокрема, на території РФ. Крім загроз усередині Росії, може знизитися рівень впливу Москви на Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Туркменістан, Узбекистан. Такі кроки Туреччини вважаються Кремлем недружніми, а стосовно тюркських меншин усередині федерації розглядаються як спроби пропаганди тюркського сепаратизму. На погляд П. Гоббла, політика Анкари стосовно тюркських народів у її російській інтерпретації дуже нагадує ситуацію з поширенням «руського мира» (URL: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-media-review-omarova-erdogan-turkic-world-russian-world/31570981.html>).

На думку арабських експертів, однією з головних підвалин переформатування тюркського об'єднання стали невдачі Анкари в реалізації панісламських ідей. Протидія конкурентів, серед яких Саудівська Аравія та Іран, стала чинником, на нівелювання якого в умовах фінансово-економічної кризи, що триває, Туреччині не вистачає ресурсів. Разом з тим тема тюркської єдності може стати досить вдалим піарівським ходом у боротьбі за електорат правлячої коаліції (у складі Партії справедливості та розвитку й Партії націоналістичного руху) під час президентських і парламентських виборів у 2024 р. у Туреччині. Вважається, що пантюркістська риторика може частково нівелювати у свідомості значної частини електорату промахи режиму Р. Т. Ердогана в політичній та соціально-економічній сферах.

Водночас утілення в життя нового зовнішньополітичного курсу може призвести до серйозних проблем у міжнародних відносинах. Уже сьогодні, користуючись власною роллю лідера Організації тюркських держав, Анкара намагається через участь в ОТД легалізувати поки ще невизнану Турецьку Республіку Північного Кіпру. У цьому контексті, з огляду на негативні наслідки у формі міжнародних санкцій, Анкара може зіштовхнутися з певним непорозумінням з боку інших учасників ОТД. Крім того, відхід від використання у своїй зовнішній політиці soft power шляхом заміни на hard power у межах відродження турецького впливу на постоттоманському просторі викликає і викликатиме жорстку протидію з боку США.

Військові операції проти дружніх Сполученим Штатам Америки курдів у Сирії, втручання збройних сил Туреччини в лівійський конфлікт, а також відмова Анкари враховувати американську позицію щодо придбання російських протиповітряних комплексів «С-400», призвели до введення Білим домом санкцій, які нанесли потужний удар по турецькій економіці. У зв'язку із цим негативну оцінку з боку США тримало й проведення тюркського саміту. Останній розглядається американцями як чергова ініціатива Анкари спрямована на те, щоб отримати додатковий ресурс для реалізації нових зовнішньополітичних проєктів, що суперечать американським інтересам на Великому Близькому Сході (URL: <https://www.dw.com/ru/ssha-vveli-sankcii-protiv-turcii-za-pokupku-rossijskih-raket/a-55940986>).

З викладеного вище випливає, що проведення з різницею в місяць двох міжнародних самітів свідчить про те, що починається реалізація потужних інтеграційних макропроцесів, наслідком яких можуть стати серйозні тектонічні зсуви у світовому політичному ландшафті. Завдяки ним постбіполярна система міжнародних відносин може повернутися в біполярний стан, але, на відміну від епохи Холодної війни, замість розподілу на соціалістичний і капіталістичний блоки США пропонують диференціювати країни за ознакою демократичності / недемократичності так, як вони це розуміють у Білому домі. Якщо світові події реалізуватимуться за сценарієм, запропонованим Сполученими Штатами Америки, то практично весь мусульманський світ опиниться в опозиції до системи «нової

демократії» разом з Росією, Китаєм, Північною Кореєю, Кубою та ін. Одним із проявів такого розвитку подій може стати, наприклад, конфронтація Індії, підтриманої Сполученими Штатами Америки і їхніми західними союзниками, з одного боку, з Китаєм та більшістю мусульманських країн – з іншого. Враховуючи традиційний стан індо-пакистанських та китайсько-індійських відносин, перспективи початку широкомасштабних бойових дій виглядають досить реальними. Ініційована Анкарою більш тісна співпраця в межах переструктурованої Організації тюркських держав із часом може призвести до переходу від співробітництва у сферах культури та економіки до політичної кооперації і вилитися в майбутньому у формування міждержавного тюркського об'єднання на кшталт «раннього» Європейського Союзу. Такі ініціативи Туреччини можуть викликати жорстку протидію з боку Росії з Китаєм, на території яких мешкають багатомільйонні мусульманські етноси, які зазнають релігійно-політичних утисків з боку центральної влади. Проблемні моменти, які можуть виникнути внаслідок подальшої інтеграції тюркських країн у єдиний релігійно-етнічний та політико-економічний простір, варто обов'язково враховувати вітчизняному Міністерству зовнішніх справ, а також іншим компетентним органам влади, у зв'язку з намаганнями України отримати статус спостерігача в Організації тюркських держав.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента НАН України академіка НАН України А. Загороднього 8 грудня 2021 р. у режимі відеоконференції відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На початку засідання академік НАН України А. Загородній привітав науковців академії з високими нагородами держави, якими вони були удостоєні відповідно до указів Президента України та розпорядження Голови Верховної Ради України за вагомих особистий внесок у соціально-економічний і науково-технічний розвиток Української держави, зразкове виконання службового обов'язку та багаторічну сумлінну працю.

Далі розпочалося спільне засідання Президії НАН України та колегії Державної служби статистики України. Було заслухано доповіді академіка НАН України Е. Лібанової та голови Державної служби статистики України І. Вернера щодо питання наукового забезпечення проведення перепису населення у 2023 р.

Актуальність проведення перепису населення України обумовлена як внутрішніми потребами, так і зовнішніми зобов'язаннями. Реальні відомості про чисельність і склад населення (статєво-віковий, сімейний, етнічний, мовний, освітній), умови життя, статус на ринку праці, міграційну

активність, включно з маятниковою, людей з інвалідністю, про особливості розміщення населення територією країни є необхідною передумовою ефективного керування державою, формування й реалізації виваженої політики, прогнозування подальших змін. Водночас необхідність міжнародних порівнянь і розрахунків потребує порівняльних даних щодо кожної країни. Саме тому ООН рекомендує проводити переписи населення в так званих раундах нульового року: 2000-х, 2010-х, 2020-х. Україна провела свій перший і поки що єдиний перепис у 2001 р. – раунді 2000-х. Разом з тим перепис населення України в раунді 2010-х років не проводився (у Європі цього не зробила ще Північна Македонія). Тепер Україна має надолужити втрачену інформацію шляхом проведення перепису у 2023 р. – у раунді 2020-х років.

В обговоренні доповіді взяли участь представник Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні Х. Надаль, ректор Національної академії статистики, обліку та аудиту член-кореспондент НАН України О. Осауленко та віцепрезидент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук академік НАН України С. Пирожков. Наприкінці від віцепрем'єр-міністра України, міністра цифрової трансформації України М. Федорова надійшло відеозвернення до всіх учасників засідання (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 9.12).*

У Київському національному економічному університеті ім. В. Гетьмана 2 грудня 2021 р. у змішаному форматі безпосередньої та дистанційної участі відбулося засідання міжвідомчої координаційної ради з економічної теорії Національної академії наук України та Міністерства освіти і науки України, присвячене місцю й ролі економічної теорії в підготовці фахівців з економіки. У заході взяло участь близько 40 відомих вітчизняних науковців та освітян.

Зі вступною промовою до учасників засідання звернулися співголови міжвідомчої координаційної ради – директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік В. Геєць і ректор Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана доктор економічних наук, професор Д. Лук'яненко. Вони окреслили стан справ у сфері економічної науки та освіти, наголосили на наявних проблемах і завданнях.

Основну доповідь – «Про місце і роль економічної теорії в структурі економічних знань і підготовці фахівців з економіки» – виголосив заступник директора з наукової роботи Інституту економіки та прогнозування НАН України, завідувач відділу економічної теорії цього інституту академік А. Гриценко.

До обговорення положень основної доповіді активно долучилися присутні науковці. З промовами виступили проректор з науково-педагогічної

роботи Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана доктор економічних наук, професор А. Колот, завідувач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету член-кореспондент НАН України М. Зверяков, завідувач кафедри історії та теорії господарства Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана кандидат економічних наук, професор С. Степаненко.

Міжвідомча координаційна рада з економічної теорії вирішила:

1. Звернутися до Міністерства освіти і науки України та Національної академії наук України з пропозицією створити спільну комісію для комплексного розв'язання проблем підвищення якості підготовки фахівців у сфері економіки.

2. Визнати доцільним внесення змін у Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, об'єднавши економіку, фінанси та управління в одну галузь знань.

3. Вважати за необхідне підвищити роль і значення навчальних дисциплін (економічної історії, історії економічної думки, політичної економії) в освітніх програмах бакалаврів та фундаментальних логіко-історичних знань в освітніх програмах магістрів з відповідними змінами в стандартах економічних спеціальностей.

4. Рекомендувати такий розподіл навчальних дисциплін в освітніх програмах, згідно з яким загальна економічна підготовка для фахівців з економіки, фінансів та управління становитиме 120 кредитів (перші два роки навчання), підготовка за спеціальністю 60 кредитів (третій рік навчання) і підготовка за спеціалізацією 60 кредитів (четвертий рік навчання).

5. Вважати доцільним у загальноекономічну підготовку фахівців у сфері економіки включити дисципліни логіко-історичного циклу (економічна історія, історія економічної думки, політична економія), функціонально-рівневого циклу, що утворюється з дисциплін на перетині трьох рівнів (мікро-, макро-, міжнародний) і трьох функціональних систем (економіка, фінанси, управління), циклу математичних методів в економіці (математика для економістів, економіко-математичне моделювання, економетрика) та соціально-економічної статистики (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 9.12).

COVID-19 (2019-nCoV): поширення, заходи запобігання та лікування

Прогноз розвитку епідемії COVID-19 в Україні на 8–21 грудня 2021 року («Прогноз РГ-57»)

В останні два тижні захворюваність у країні стабільно знижувалася з темпами, близькими до 20 % на тиждень. Інші епідемічні показники – кількість нових госпіталізацій та кількість позитивних тестів – скорочувалися

протягом двох тижнів відповідно на 20 і 13 % на тиждень. Кількість летальних випадків знизилася до середнього значення близько 430 на добу в середньому за тиждень, але досі лишається вищою за весняний максимум.

Епідемічні показники загалом поліпшувалися в усіх регіонах. Водночас у Черкаській області в останній тиждень зросла кількість нових випадків хвороби – при тому що кількість госпіталізацій в останній тиждень скорочувалася з темпами, близькими до середніх у країні, а кількість позитивних тестів за тиждень знизилася на 9 %. Зростання кількості оприлюднених летальних випадків у Запорізькій області, завдяки чому область вийшла на перше місце за цим показником у розрахунку на 100 тис. населення, імовірно, має локальний характер.

Наразі можна константувати, що аналіз результатів моделювання приросту кількості нових підтверджених випадків захворювань показав таке: хвиля кількості нових хворих в Україні спадає, за усіма прогнозами – доволі стрімко. Не виключено, що стрімкий спад обумовлено саме жорсткими карантинними обмеженнями, коли люди з порівняно неважким перебігом захворювання не роблять тесту й просто залишаються вдома на самоізоляції, а тому не потрапляють до статистики. Зроблені в попередньому звіті прогнози щодо можливих дат завершення поточної хвилі на основі динаміки попередніх хвиль в Україні виявилися доволі точними, хоч у деякі дати й надто песимістичними, що доводить адекватність моделі. Нестабільність динаміки зміни кількості нових хворих, яка спостерігається в Україні протягом осені, та значні відхилення в попередніх прогнозах, на жаль, не дають високої впевненості в зроблених висновках, тому рекомендується використовувати їх обережно (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 9.12).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Наприкінці листопада 2021 р. міжнародний фаховий англомовний журнал «Current Biology» (імпаکت-фактор – 10,8) опублікував колективну статтю бельгійських, українських, французьких, новозеландських і молдовських учених «Hypersalinity drives convergent bone mass increases in Miocene marine mammals from the Paratethys» («Гіперсолоніть є чинником конвергентного збільшення кісткової маси у міоценових морських ссавців із Паратетису»). Про суть і значення наукових результатів, відображених у цій статті, пресслужба НАН України розпитала одного з її співавторів – провідного наукового співробітника відділу еволюційної морфології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України доктора біологічних наук П. Гольдіна.

Як інформував учений, у цій статті розглядається питання еволюції внутрішньої будови кісток морських ссавців. Загальновідомо (і доволі давно), що в епоху міоцену велику територію, яка охоплює близько половини

сучасної України, а також Азово-Чорноморський і Каспійський басейни, вкривало море Паратетіс. Воно поділялося на кілька басейнів, серед яких Східний Паратетіс і Центральний Паратетіс, заселені морськими ссавцями – китами, дельфінами, тюнями, сиренами. Усіх цих тварин поєднувала незвичайна внутрішня будова кісток, а саме: властивий їм пахіостеосклероз. Тобто їхні кістки ззовні виглядали як роздуті, були дуже великі й товсті (це називається пахіостозом), але водночас дуже щільні всередині (це називається остеосклерозом). Результатом поєднання роздутості, кремезності та щільності кісток є явище пахіостеосклерозу. Тією чи іншою мірою він трапляється в усіх групах водних хребетних. Пахіостеосклероз був і в мезозойських ящурів, і в прадавніх предків китоподібних, які жили 40 млн років тому. Є він і в сучасних сирен – морських корів, зокрема в ламантинів. А от, наприклад, у сучасних китоподібних і тюленів – ні (крім, хіба що деяких кісточок у моржів).

Основна гіпотеза вчених, викладена ними в статті, полягає в тому, що пахіостеосклероз був спільною й до того ж незалежно сформованою еволюційною відповіддю різних груп морських ссавців Паратетісу на зміну екологічних умов. І ми знайшли палеогеографічне підтвердження цієї гіпотези: Центральний Паратетіс, який займав територію сучасних Угорщини, Румунії, Хорватії та частково Молдови й Заходу України, 13 млн років тому пережив кризу солоності, під час якої море майже висохло, а те, що від нього залишалося, перетворилося на гіперсолоний басейн. Цей період тривав порівняно недовго – від 100 до 200 тис. років, але тогочасні геологічні умови були надто суворі та нагадували, скажімо, сучасне о. Сиваш поблизу Азовського моря. Тваринам ніде було подітися звідти, і, щоб якось вижити, вони мусли змінитися під надзвичайним тиском екологічних умов, тиском добору, унаслідок якого і виникли чудернацькі пахіостеосклеротичні кити, дельфіни та тюлені. Коли солоність моря повернулася до свого звичайного рівня, цей еволюційний крок уже неможливо було відкотити назад – нащадки змінених тварин так і залишилися з пахіостеосклеротичними скелетами. Оскільки після цього епізоду Паратетіс здебільшого був ізольованим від світового океану, зокрема від Середземного моря, та інших морських ссавців там майже не було, то нащадки китів і тюленів, які пережили кризу солоності, утворили ендемічну фауну на величезних теренах від сучасних Угорщини до Казахстану. Тобто впродовж близько 5 млн років уся фауна морських ссавців у цьому регіоні складалася з їхніх нащадків, які дали надзвичайне таксономічне, екологічне різноманіття, зайнявши всі екологічні ніші (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 13.12).*

Науковий огляд: бацили, пожирачі нафти та фабрики антибіотиків. Чому Українська колекція мікроорганізмів є національним надбанням.

Від часу заснування українського Інституту мікробіології та вірусології 90 років тому різні відділи зберігали колекції мікроорганізмів, з якими працювали. Наприкінці 1980-х років їх об'єднали – так утворилася Українська колекція мікроорганізмів. Сьогодні вона налічує приблизно 9 тис. штамів і не має аналогів в Україні. Тут зберігаються мікроби, знайдені в ґрунті, воді, на певних рослинах, у кишківнику людини й організмах найрізноманітніших тварин. небезпечних патогенних мікробів тут немає, адже інститут ними не займається і, відповідно, не пристосований для такої роботи.

Мікробів з колекції інституту безкоштовно надає вишам для навчання, а також на комерційній основі фармацевтичним компаніям, які використовують їх для перевірки ліків.

З погляду вітчизняної науки колекція має таке важливе значення, що в 1999 р. держава надала їй статус Національного надбання України. Згідно із законодавством, такий статус отримує «унікальний об'єкт, що не піддається відтворенню, втрата або руйнування якого матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки та суспільства».

Докторка біологічних наук Л. Білявська очолює відділ інституту, який займається дослідженням одного зі штамів стрептоміцетів – великої групи бактерій. Як і будь-яких інших бактерій, їх неможливо побачити неозброєним оком. Зате багато з нас знайомі з їхнім характерним запахом. «Коли почувете запах землі, знайте, що його дають стрептоміцети. А якщо земля не пахне, то це значить, що там уже нічого живого немає – сама “хімія”», – зазначає Л. Білявська.

У середині 70-х років минулого століття японський біохімік С. Омура досліджував властивості бактерій, які містились у зразку ґрунту, зібраного поруч із полем для гольфу. виявилось, що одна з них синтезує невідому до того речовину – авермектин, який згубно діє на різних паразитів. На початку 1980-х років одну з його похідних – івермектин – почали застосовувати у ветеринарії, а кілька років по тому – для боротьби з гельмінтами в людей. Сьогодні за його допомогою успішно борються з такими страшними хворобами, як річкова сліпота, стронгілоїдоз, трихоцифальоз та ін., спричинені паразитичними червами.

Авермектин продовжували вивчати дослідники в різних країнах, зокрема і в українському Інституті мікробіології та вірусології. Результатом їхньої роботи став препарат «Аверком», який застосовується в рослинництві. За його допомогою успішно борються зі шкідниками сільськогосподарських культур – комахами й нематодами, або круглими червами. Л. Білявська інформує, що останні – мікроскопічні тварини, які дуже шкодять посівам різних культур, але фермери часто не здогадуються, що проблема саме в

нематодах. Ці паразити можуть шкодити бурякам та іншим сільськогосподарським культурам.

Тим часом Л. Білявська разом з колегами продовжує шукати й досліджувати інші речовини, які продукують стрептоміцети (вони можуть бути потенційно корисними для сільського господарства). Сьогодні колекція стрептоміцетів у її відділі налічує приблизно 200 штамів. Штам – це популяція бактерій, що виростили з однієї клітини, а отже, є однаковими з погляду генетики. У межах одного виду бактерій може бути багато штамів, які відрізняються між собою властивостями, наприклад здатністю синтезувати ту чи іншу антибактеріальну речовину.

Важливою темою досліджень інституту наразі є актинобактерії (група мікробів). Серед них є такі, що здатні «харчуватися» нафтопродуктами. В інституті виділили приблизно 600 штамів таких бактерій. На основі найактивніших з них створили препарати, здатні очищати довкілля від забруднень нафтопродуктами. Коли такі бактерії виконують свою роботу на місці розливу нафти, то згодом просто зникають, оскільки їм уже немає чим харчуватися, і ніяк не шкодять довкіллю (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 8.12).*

Інтерв'ю старшого наукового співробітника Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України Г. Попова на сайті медійної платформи «Hromadske»: «Комахи – це нове м'ясо. Як сарана та цвіркуни на нашому столі можуть врятувати планету і людей».

Як заявляє вчений, нинішні методи сільського господарства є одним з потужних факторів негативного впливу на довкілля. Можна вважати тваринництво великою проблемою для довкілля, а отже, для людства. Якщо додати сюди етичні аспекти тваринництва, то людству варто серйозно замислитися над тим, щоб замінити в нашій кухні м'ясо звичних нам ссавців та птахів на комах.

Хоча вони теж тварини й так само потребують їжі, але порівняно із ссавцями вони значно ефективніші щодо витрат енергії (адже ми харчуємося саме заради енергії). Наприклад, цвіркуни, за даними ФАО, потребують ушестеро менше корму, ніж велика рогата худоба, учетверо менше, ніж вівці, удвічі менше, ніж свині та кури. Крім того, у них зовсім інша фізіологія, тому метан, на відміну від корів, вони не виділяють або ж виділяють у помірній кількості (як, скажімо, терміти).

Але чи здатні цвіркуни, коники та інші комахи замінити м'ясо тварин і птахів за своїми харчовими якостями? Так, вони містять якісний білок – саме те, заради чого ми їмо м'ясо, мікроелементи (кальцій, залізо, цинк тощо) та інші потрібні для нашого організму речовини. Одним словом, з погляду харчової цінності звичне для нас м'ясо цілком можна замінити комахами. Невже це бездоганне рішення?

Звісно ні, навіть якщо відкинути культурні звички, психологію та гастрономічні вподобання (вони теж важливі). Тіло комах вкрито хітиною оболонкою. Хітин – це речовина, яку людський організм перетравлювати не здатний. «Саме тому в традиційних культурах вживають або личинок комах, де ця оболонка відносно тонка, або ж комах смажать за високої температури, щоби зруйнувати хітин», – пояснює Г. Попов.

Утім, хітиновий покрив – часто ще більш потужний – мають і ракоподібні, але це не заважає нам їсти їх із задоволенням. Ще одна проблема – паразити. В Інтернеті не складно знайти відео на тему паразитів у комах, які вразливим людям краще не переглядати. Але паразити можуть бути й у домашніх тварин, чиє м'ясо більшість із нас їсть ледве не щодня. Ба більше, якщо вже Європейська комісія дозволила їсти хрущаків та сарану, то це означає, що життю та здоров'ю європейців ці продукти загрожують не більше, ніж свинина чи телятина.

Г. Попов переконаний, що головна проблема, коли йдеться про харчування комахами, – наші забобони й відраза, яка не має раціонального обґрунтування. «Ми живемо не лише на планеті комах, а й на планеті ентомофагів (тих, хто живиться комахами), – зазначає науковець. – Якщо хочемо принаймні відтермінувати екологічну катастрофу, то людству варто серйозніше ставитися до комах як до їжі. І немає нічого поганого в тому, щоб повернутися до харчування ними. Саме повернутися, адже ми, сучасні європейці, – радше виняток із правила на планеті комаходів. І з погляду історії нашого виду стали цим винятком буквально вчора» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 8.12*).

Стаття нейрофізіологині Н. Войтенко «Операційний директор мозку. Як гіпоталамус впливає на нервову та ендокринну системи».

Професорка Київського академічного університету, докторка біологічних наук Н. Войтенко пояснила, як виглядає гіпоталамус та в чому його функція, зауваживши, що це – особливий орган, маленький і непарний, що велика рідкість у головному мозку. Він розташований під третім шлуночком у проміжному мозку та займає небагато місця – приблизно 5 % усього мозку. Завдяки такому розташуванню гіпоталамус постійно контактує з третім шлуночком, де спинномозкова рідина, – так він визначає її склад і може регулювати його.

Гіпоталамус – це ніби операційний директор. Його завдання – контролювати, щоб усередині тіла все працювало правильно. Тобто його головна функція – контроль гомеостазу – сталості внутрішнього середовища. Він слідує за складом крові, лужно-кислотним, енергетичним і температурним балансами. Наприклад, за межами організму температура може змінюватися від –40 до +40 градусів. Проте всередині організму вона має коливатися в межах одного градуса. В окремих випадках, під час

хвороби, – у межах 2–4 градусів. Якщо людині стає сильно спекотно, то гіпоталамус залучає передню долю, яка вмикає охолодження (потовиділення). Якщо їй холодно, то задня доля виключає передню та зберігає підвищену температуру, зменшуючи потовиділення, посилюючи тонус м'язів, звужуючи судини шкіри й провокуючи тремтіння.

Гіпоталамус складається з ядер, які контролюють різні фізіологічні процеси. Наприклад, є центр температурної регуляції, про який уже йшлося. Також існує окремий центр спраги. Він контролює водний баланс і змушує організм споживати більше чи менше води. Центри голоду та насичення також працюють усередині гіпоталамусу. Вони допомагають виділяти спеціальні нейропередавачі та гормони, які контролюють відчуття насичення (лептин) чи голоду (грелін).

Учена також інформувала про вироблення гіпоталамусом гормонів, про фактори, які можуть завадити діяльності гіпоталамусу, про продукти харчування, які для нього корисні (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 8.12).

Від дня народження українського письменника, громадського діяча, політика В. Стефаника 14 травня 2021 р. виповнилося 150 років. Про взаємопереплетеність життя і творчості митця в інтерв'ю українським радіожурналістам розповіла завідувачка відділу теорії літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України член-кореспондент НАН України Т. Гундорова.

Як заявила вчена, «цього року Україна і світ відзначають три великі ювілеї – 150-річчя Лесі Українки, В. Стефаника й А. Кримського, між якими, як мені видається, чимало спільного». «Кожен ювілей – це добрий привід відкрити для себе ту чи іншу постать. І я дуже тішуся, – зазначає Т. Гундорова, – що ми відкриваємо недооціненого й мало відомого сучасним читачам В. Стефаника, якого останнім часом незаслужено забули.

Попри поширені народницькі уявлення про нього, В. Стефаник – західна людина. Він студіював медицину в Ягеллонському університеті в Кракові. Лікарем, щоправда, так і не став, зате дуже заприятелював з діячами польського модерну – С. Пшибишевським, С. Виспянським і колом “Молодої Польщі”. Його перекладали та видавали в Польщі. Водночас Стефаник не пішов їхньою дорогою і залишився собою, хоча і вирізнявся певною неврастенічністю, котра була, як на мене, спільною ознакою письменників fin de siècle (“кінця століття”, тобто межі XIX і XX ст.), а також слабкістю, інфантильністю, яку навіть культивував у собі – разом із “мужицькою” (селянською) твердістю й серйозністю. До речі, Пшибишевський тонко відчував оцю Стефаникову вкоріненість у ґрунт – не натуралістичну, а екзистенційну: Стефаник сприймав і відображав землю як субстанційну силу, основу прадавнього буття. Його оповідання «Камінний хрест» нагадує давньогрецький міф про Сізіфа: Стефаник геніально описує, як Іван Дідух

гранично напружено, мало не вростаючи в землю, стаючи подібним до коня і впрягаючись, як кінь, обробляє свій шматок землі – свій пагорб, зливаючись із землею, яка стала частиною його самого.

В. Стефаник завжди залишався цілком відданим котрійсь одній справі. Складається враження, що він міг або писати, або бути пропагандистом, але ніколи не поєднував ці два заняття і не сприймав літературу як засіб агітації. Скажімо, з 1901 по 1916 р. Стефаник не друкувався, а лише займався політикою – як посол до Віденського парламенту. І знову взявся до красного письменства тільки після завершення каденції, повернувшись до рідного Русова, де й жив до останніх своїх днів. Це може видатися парадоксальним, бо В. Стефаник мав усі шанси на іншу долю – він був розумним, освіченим, вродливим, але найвище цінував середовище, з якого походив.

Як і в Лесі Українки й А. Кримського, Стефаникове письмо було продовженням його особистості, невід’ємною частиною його біографії. Він надзвичайно експресіоністичний і виразний у своїх творах. На мій погляд, його, за словами канадської дослідниці О. Черненко, цілком можна вважати одним із предтеч і основоположників європейського експресіонізму (як і близького Стефаникового друга – С. Пшибишевського), становлення якого зазвичай пов’язують із потрясіннями першої світової війни. Задовго до повоєнного мейнстріму Стефаник виробив власний, майже телеграфічний стиль короткого експресіоністичного письма» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 16.12).

Наукові видання НАН України

У видавництві «Наукова думка» НАН України вийшла друком монографія науковців Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України за загальною редакцією академіка НАН України Ю. Мацевитого «Інноваційна взаємодія науки з вітчизняним паливно-енергетичним комплексом: досвід ІПМаш НАН України».

У праці стисло викладено результати досліджень і розробок, виконаних науковцями ІПМаш НАН України для паливно-енергетичного комплексу за весь період його існування, особливо за останні 20 років. Наведено засади інноваційного розвитку енергетики та машинобудування. Розглянуто оптимізацію процесів і конструкцій турбомашин; моделювання та проєктування проточних частин енергетичних машин; енерго- й ресурсозберігальні технології в енергетиці; діагностику, подовження ресурсу та безпеку енергетичного обладнання; модернізацію та реконструкцію турбін; моделювання, ідентифікацію й оптимізацію теплових процесів та їх термотрансформацію; водневі енергетичні технології; енергоефективні й екологічнобезпечні паливні технології; використання поновних джерел енергії

та альтернативних палив в енергетиці й на транспорті. Подано перспективні інноваційні пропозиції, необхідні для збереження та розвитку вітчизняного паливно-енергетичного комплексу і забезпечення енергонезалежності України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 13.12).

Вийшов друком черговий номер Всеукраїнської науково-популярної газети «Світ» [№ 45–46 (1177–1178), грудень 2021 р.]

Цього разу на шпальтах видання з'явилися такі публікації: «Сьогодні – студент-винахідник, завтра – винахідник-учений» (новина про перемогу студентки першого курсу факультету інформатики та обчислювальної техніки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. І.Сікорського» С. Павлової і її віртуальної лабораторії екологічного моніторингу в конкурсі «Indonesia Inventors Day «ID 2021»); «Дорогу здолає той, хто йде» (міркування директора Головної астрономічної обсерваторії НАН України, члена Президії НАН України академіка Я. Яцківа про кризу української науково-технічної сфери); у рубриці «Інформаційна палітра: день за днем» – повідомлення «Є Держбюджет-2022!» (про видатки на науку й освіту, передбачені в ухваленому Верховною Радою України Законі України «Про Державний бюджет України на 2022 рік»), «Конкурс до НАЗЯВО» (про припинення конкурсу щодо обрання членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та призначення тимчасового складу агентства), «Парламентські премії» (про премії Верховної Ради України у сфері освіти й науки), «Про реформування і фінансування» (про зустріч президента НАН України академіка А. Загороднього з Прем'єр-міністром України Д. Шмигалем 23 листопада 2021 р.), «Перспективи ключової лабораторії» (про доповідь заступника директора з наукової роботи Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України члена-кореспондента НАН України В. Кладька на засіданні Президії НАН України 24 листопада 2021 р.); «Б. Патон і його альма-матер» (стаття журналіста Д. Шулікїна про відкриття пам'ятника багаторічному Президентові НАН України академіку Борисові Патону (1918–2020) біля центрального корпусу його альма-матер – Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського»); «Саміт Східного партнерства в контексті очікувань» (стаття головної редакторки газети «Світ» Л. Остролуцької про публічну дискусію «Україна напередодні саміту Східного партнерства: досягнення і виклики», яка передувала шостому самітові країн Східного партнерства, запланованому на 15–16 грудня 2021 р.); «Магніт для закоханих у науку» (інтерв'ю директора Київського академічного університету (КАУ), завідувача відділу надпровідності Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України академіка О. Кордюка та заступника директора з освітньо-наукової роботи

цього університету, старшого наукового співробітника відділу теорії ядра і квантової теорії поля Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України кандидата фізико-математичних наук В. Шадури журналістові Д. Шулікіну – про історію, найновіші досягнення і перспективи КАУ) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2021. – 13.12).

Вийшла друком наукова монографія «Л. Рубцов – видатний ландшафтний дизайнер» – про відомого науковця та класика ландшафтної архітектури Л. Рубцова (1902–1980), який присвятив своє професійне життя Національному ботанічному саду ім. М. М. Гришка НАН України. Книгу написали донька вченого, провідний науковий співробітник відділу ландшафтного будівництва саду доктор біологічних наук О. Рубцова та старший науковий співробітник цього ж відділу кандидат історичних наук Н. Чувікіна.

Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України відомий далеко за межами Києва не тільки своїми колекціями рослин, а й чудовим ландшафтним плануванням. Постановою колегії Держкомприроди УРСР від 26.07.1972 р. № 22 йому надано статус пам'ятки садово-паркового мистецтва національного значення. Це стало можливим переважно завдяки роботам видатного вченого в галузі дендрології, паркознавства та ландшафтної архітектури – доктора біологічних наук, професора Л. Рубцова. Крім широко відомого Саду бузків (сирингарію), у київському академічному ботанічному саду Л. Рубцов створив дуже багато об'єктів: за його проектами та під його безпосереднім керівництвом було закладено практично весь дендрарій (колекцію дерев і кущів), висаджено боскети зі стриженого грабу біля головного входу до саду, створено Гірський сад. Наукові колекції рослин вдало поєднуються з їхнім художнім розташуванням на складному ландшафті території саду. Але внесок Л. Рубцова в садово-паркове мистецтво не обмежується створенням ділянок у ботанічному саду.

Автори книги детально дослідили життя і професійний шлях Л. Рубцова. У монографії проаналізовано початок його наукової діяльності під керівництвом академіка М. Вавилова (1887–1943). Особливу увагу приділено творчій роботі вченого в Україні, його ролі в будівництві багатьох ділянок Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України, що нині стали візитівкою не лише саду, а й усього Києва.

Коло наукових інтересів Л. Рубцова було надзвичайно широким. Він займався і реконструкцією історичних дендропарків України, і проектуванням нових парків, і озелененням міст. Знався не лише на дендрофлорі, а й на квітничково-декоративних рослинах, селекціонував бузок. Його монографії та довідники з ландшафтної архітектури донині залишаються настільними книгами ландшафтних архітекторів.

У монографії досліджено наукову школу видатного вченого, проаналізовано його наукові публікації. Л. Рубцов – автор 92 наукових праць (чотири з них було опубліковано вже після його смерті), серед яких 18 монографій. Контент-аналіз наукових праць Л. Рубцова показав, що найбільше його праць присвячено ландшафтній архітектурі та дендрології.

Монографію доповнюють перелік друкованих праць Л. Рубцова та перелік публікацій про його життя і діяльність (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 17.12).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Міжнародний проєкт «Музична подяка лікарям» відзначив у твіттері генеральний директор Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Генеральний директор Всесвітньої організації охорони здоров'я Тедрос Аданом Гебреїсус у твіттері подякував Національній опері України, автору проєкту – українському диригенту Г. Макаренку та всім, хто підтримав Міжнародний проєкт «Музична подяка лікарям за підтримки ВООЗ та ЮНЕСКО», світова прем'єра якого відбулася 16 вересня 2021 р. у Національній опері України.

Нагадаємо, минулого року Національна академія наук України підтримала ініціативу Г. Макаренка щодо проведення всесвітньої акції для висловлення вдячності мовою культури медпрацівникам та науковцям усього світу, які борються з COVID-19, та проведення в столиці України великого концерту-подяки за участі зірок світового масштабу – артистів ЮНЕСКО в ім'я миру та вітчизняних артистів. До відповідного звернення на ім'я Генерального директора ЮНЕСКО О. Азуле приєднався тодішній президент НАН України академік Б. Патон (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 17.12).

У рамках проєкту «Academ.City» делегація з Києва відвідала технопарк «Adlershof» у Німеччині.

Серед членів делегації – представники Київського академічного університету.

Команда проєкту «Academ.City» разом з повноважними представниками Київської міської державної адміністрації відвідала з робочим візитом колег з науково-технологічного парку «Adlershof» (м. Берлін).

Учасники делегації: представник департаменту промисловості та підприємництва КМДА А. Баган; провідна наукова співробітниця Інституту математики НАН України докторка фізико-математичних наук О. Антонюк; завідувачка відділу хімічного та інформаційного аналізу Інституту загальної

та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського НАН України докторка хімічних наук К. Першина; старший науковий співробітник Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України доктор технічних наук О. Згалат-Лозинський.

Учені обговорили з німецькими колегами інкубаційну підтримку deep tech стартапів, побудову наукового парку «Academ.City», взаємодію місцевої влади та наукових установ в процесі створення та комерціалізації інновацій (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2021. – 14.12).

Тридцять років тому Республіка Польща першою визнала державну незалежність України. Із цієї нагоди 9 грудня 2021 р. представництво Польської академії наук (ПАН) у Києві та Інститут політичних і етнонаціональних досліджень (ІПіЕНД) ім. І. Ф. Кураса НАН України організували круглий стіл «30 років співпраці Польщі та України».

Польську сторону під час цього заходу представляли виконувач обов'язків директора представництва ПАН у Києві М. Бялас (Mateusz Białas), директор Інституту політичних досліджень ПАН доктор габілітований, професор Г. Мотика (Grzegorz Motyka), політологиня, експертка з питань політики ЄС, професорка Інституту політичних студій ПАН доктор габілітований А. Цянцяра (Agnieszka K. Cianciara), політолог, історик, публіцист, депутат Сейму Республіки Польща, професор Інституту політичних досліджень ПАН П. Коваль (Paweł Kowal).

З українсько сторони участь у заході взяли віцепрезидент НАН України, директор ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, член-кореспондент НАН України О. Рафальський, заступник директора з наукової роботи цього інституту член-кореспондент НАН України О. Майборода, головний науковий співробітник відділу національних меншин інституту доктор політичних наук, професор О. Калакура, головний науковий співробітник відділу теорії та історії політичної науки інституту доктор історичних наук, професор Ю. Шаповал, інші співробітники установи та її гості.

Підсумовуючи захід, варто зазначити що дискусія в межах круглого столу продемонструвала досягнення останніх десятиліть. Ще 20 років тому питання про майбутнє України у Європейському Союзі видавалося фантазією, нині видається важким, але реальним сценарієм. Цього не могло би статися без постійних контактів культурних і наукових еліт, яким вдалося пом'якшити чимало суперечностей, передусім історичних, знайти точки дотику та ретранслювати ці компроміси своїм суспільствам (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2021. – 13.12).

Здобутки української археології

«Шаровари з бронзовими змійками: у гостях у пізніх скіфів»

Під таким заголовком на сайті мультимедійної платформи «Укрінформ» вийшла стаття про дослідження двох археологічних експедицій НАН України на Херсонщині.

Пізньоскіфська археологічна експедиція Інституту археології НАН України почала вивчати археологічний комплекс (могильник і городище) Червоний Маяк у Бериславському районі рівно десять років тому. Зробили це, щоб врятувати, бо могильник інтенсивно грабували «чорні» копачі, сплюндрувавши близько 200 могил. Цьогоріч від Інституту археології НАН України на Херсонщині працювали дві експедиції – Пізньоскіфська та Херсонська. Обидві проходили під керівництвом доктора історичних наук О. Симоненка.

Наукова співробітниця Інституту археології НАН України кандидатка історичних наук О. Дзюладзе зазначає: «Ми були в трьох експедиціях під час цього польового сезону. Спочатку розкопували кургани біля села Новознам'янка (нинішній Генічеський район). Кургани нечасто копають із суто науковою метою, оскільки це дуже дорого і після розкопок там нічого не лишається – виймаються всі речі, досліджується конструкція кургану, а після цього він зникає. Археологи вважають, що їх треба лишати, оскільки це частина ландшафту, але коли не можна протидіяти процесу (будівництво, розвиток зрошення, ерозія) тоді вирішують, що курган потрібно дослідити. Потім ми працювали у Червоному Маяку Бериславського району – це наша опорна пам'ятка, ми там працюємо щорічно поспіль уже 11 сезонів, нею займається Пізньоскіфська археологічна експедиція. І ще одна наша експедиція – у с. Золота Балка, її досліджували ще з середини 50-х років минулого століття, там займаємося поточненнями меж могильника. Наші експедиції рятівні. Працюємо під егідою інспекції з охорони пам'яток та Інституту археології».

Цього року археологи знайшли цікаві браслети для ніг – вони як спіралі, зроблені з бронзового дроту, прикрашені маленькими голівками вовків або зміюк. І жінки вдягали їх на ноги. Оскільки під цими браслетами збереглися маленькі частинки шкіри від взуття, то швидше за все, або вони фіксували халяву чобота, або носилися поверх шароварів. Учені дослідили, що вбрання пізньоскіфських жінок складалося з шароварів, нижньої сукні або сорочки і верхнього халата. А ще археологи мріють, щоб на основі їхніх досліджень на Херсонщині створили перший в Україні «живий» музей, присвячений давній історії.

Археологиня також повідомила про віднайдення в Червоному Маяку цікавої ділянки могильника, де розташовані поховання раннього етапу пізньоскіфської культури, про знахідки імпортного керамічного посуду, про літературний образ «амазонок» на території України та його співвіднесеність із реальною історією.

Наостанок учена підсумувала: «На Херсонщині є пам'ятки всіх періодів археології. Не кожна область може похвалитися таким розмаїттям і такою кількістю археологічних пам'яток. Кам'яний, далі мідний вік і доба перших курганів (кочівників приваблювали степи з багатою рослинністю, що подобалася худобі). У добу бронзи тут мешкали представники різних культур, вони залишали після себе поселення та кургани. Тисячоліття проходять – доба раннього залізного віку, з'являються скіфи-кочівники. Потім тут жили сармати, пізніше – готське, гунське населення (є знахідки гунських поховань, вони дуже рідкісні), потім доба раннього середньовіччя і багато кочівників – авари, хазари, печеніги, половці. Поблизу узбережжя в нас є античні пам'ятки. Є пам'ятки осілості пізніх скіфів».

Не один рік археологи намагаються переконати владу створити на базі археологічного комплексу «Червоний Маяк» історико-культурний заповідник «Амадока». Тут розташовані дві пам'ятки національного значення – городище та могильник пізньоскіфської культури (II ст. до н. е. – середина III ст. н. е.) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 14.12*).

Інноваційні розробки та технології

Науково-технологічний центр Київського академічного університету (НТЦ КАУ) запрошує на навчання за тренінговою програмою «Основи технологій 3D друку».

Програма передбачає шість навчально-консультаційних сесій за таким графіком:

Сесія 1 – Технології 3D друку – 16 грудня 2021 р. (четвер), 18:00–20:30.

Сесія 2 – Кінематика 3D принтерів – 21 грудня 2021 р. (вівторок), 18:00–20:30.

Сесія 3 – Необхідне програмне забезпечення 3D друку – 23 грудня 2021 р. (четвер), 18:00–20:30.

Сесія 4 – Налагодження роботи 3D принтера.

Сесія 5 – Створення власних 3D моделей.

Сесія 6 – Заключна, консультаційна сесія.

УВАГА! Сесії 4–6 відбудуться після 17 січня 2022 р., конкретні дати занять буде уточнено пізніше.

Заняття триватимуть на платформі ZOOM. Посилання для підключення отримають зареєстровані учасники. Участь безкоштовна. Після тренінгу учасники, які пройшли навчання успішно, отримають сертифікати.

Тренер – керівник проєкту «3D Tridium Lab» Інноваційного центру КАУ кандидат технічних наук В. Котетунов.

Захід відбудеться за підтримки Міністерства розвитку громад та територій України в межах Проєкту регіонального розвитку «НТЦ КАУ», що

його Київський академічний університет реалізує за програмою «Підтримка регіональної політики України» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 14.12).

У Краматорську Донецької області 8 грудня відбулася практична конференція «Малий і середній бізнес: трансформація в нових реаліях».

Метою заходу було визначення пріоритетних напрямів підтримки та розвитку малого і середнього бізнесу (МСБ) для активізації його участі в процесі оновлення економіки Донецької області.

Програма конференції передбачала три тематичні дискусії. Учасником дискусії «Діалог держави і бізнесу: зміни, тренди, перспективи» став директор Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України», голова Донецького наукового центру НАН України та МОН України член-кореспондент НАН України В. Устименко. У своїй доповіді «Розвиток малого та середнього підприємництва на постконфліктних територіях Донецької і Луганської областей: економіко-правові аспекти» він окреслив основні проблеми, що мають суттєвий вплив на умови господарювання підприємців на постконфліктних територіях зазначених областей та перешкоджають розвитку малого та середнього підприємництва регіону, а також запропонував шляхи їх розв'язання. Окрему увагу доповідач приділив можливостям, які передбачено проектом Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Донецькій і Луганській областях».

Головна увага учасників заходу була сконцентрована на питаннях:

- ідентифікація основних викликів для мікро- та малих підприємств, надання інформації та практичних порад щодо їх подолання;
- надання поштовху для розвитку підприємств на принципах сталості як однієї з основних умов довгострокової конкурентоспроможності;
- інформування представників бізнесу щодо можливостей, що надаються в рамках міжнародних та національних проєктів, державних програм фінансування бізнесу, що діють в Україні;
- презентації ефективних практик із питань розвитку МСБ та історії успішної роботи підприємців.

Залучення широкого кола учасників – представників органів влади, академічної спільноти, організацій громадянського суспільства, міжнародних організацій, бізнес-об'єднань, безпосередньо підприємців дало змогу сформувати пул рекомендацій з означених вище питань і сформувати напрями подальшої роботи (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 15.12).

Науковці тренують інноваторів

Науковці відділу промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України з 2 листопада по 10 грудня розкривали вітчизняним інноваторам секрети й навчали вимог підготовки пітч-презентацій інноваційних проєктів для залучення інвестицій.

У межах Інкубаційної програми «Booster інноваційних проєктів 2021», що реалізується на базі Київського академічного університету (КАУ) в рамках проєкту регіонального розвитку «Науково-технологічний центр (НТЦ) КАУ» співробітники відділу промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України – завідувачка відділу доктор економічних наук Л. Дейнеко, старший науковий співробітник доктор економічних наук О. Кушніренко та старший науковий співробітник доктор економічних наук О. Ципліцька понад місяць виступали як тренери, навчаючи стартап-компанії привабливому поданню своїх інноваційних проєктів і правил грамотного створення пітч-презентацій останніх. Програма підтримана Міністерством розвитку громад та територій України,

Пітч-презентації використовуються, щоб за максимально короткий час «вкинути» (слово «pitch» перекладається з англійської як «кидок» або «подача» – скажімо, у баскетболі) якнайбільше новинної інформації про проєкт, зацікавити ним потенційного інвестора, надати йому можливість швидко оцінити проєкт, заохотити дізнатися про нього більше й ухвалити рішення про фінансування. Як показує практика, вмінню правильно подати проєкт, створити пітч (коротку структуровану презентацію проєкту для потенційних інвесторів) і зацікавити своєю ідеєю необхідно навчатися. Особливо ж цього потребують молоді українські інноваційні компанії, для яких вкрай важливо просувати свої продукти на зовнішньому та внутрішньому ринках (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 15.12).*

Питання екології та уникнення техногенних катастроф

Фахівці НАН України взяли участь у засіданні Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, яке відбулося 8 грудня 2021 р.

Під час засідання, зокрема, було розглянуто питання про стан виконання Рекомендацій слухань у Комітеті на тему: «35-ті роковини Чорнобильської катастрофи: проблеми та перспективи розвитку зони відчуження», схвалених рішенням Комітету від 14 квітня 2021 р. № 76/12.

Під час обговорення виступили науковці академії – члени Національної комісії з радіаційного захисту населення України (НРЗУ), зокрема, академік НАН України О. Копиленко, радник при дирекції

Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького НАН України академік НАН України В. Чехун, директор Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України академік НАН України А. Носовський та заступник директора Інституту геохімії навколишнього середовища НАН України доктор геологічних наук В. Долін.

У своїх доповідях вони торкалися питань фінансового забезпечення постійного моніторингу паливовмісних матеріалів, що знаходяться в об'єкті «Укриття», програм наукового супроводу діяльності в зоні відчуження, медичної допомоги в зоні відчуження для зміцнення соціального захисту громадян України, які працюють в зоні відчуження, а також своєчасного оновлення відповідних законодавчих актів, спрямованих на подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, зокрема необхідності відновлення Загальнодержавної програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та Державної бюджетної програми «Комплексне медико-санітарне забезпечення та лікування онкологічних захворювань із застосуванням високовартісних медичних технологій громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», передбачивши більш удосконалені механізми їх реалізації.

Заступник директора Інституту геохімії навколишнього середовища НАН України доктор геологічних наук В. Долін відзначив плідну співпрацю НКРЗУ, НАН України та Міндовкілля України в законотворчій діяльності з питань реалізації Рекомендацій слухань та закликав депутатів ініціювати розроблення нової редакції Програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, Концепції Зони відчуження, Норм радіаційної безпеки України відповідно до сучасних викликів та результатів наукових досліджень у галузі радіаційної безпеки.

За результатами обговорення Комітет прийняв рішення рекомендувати Кабінету Міністрів України прискорити виконання Рекомендацій у частині внесення на розгляд Верховної Ради України відповідних законопроектів, узагальнити пропозиції членів Національної комісії з радіаційного захисту населення України, виголошені під час засідання Комітету *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 15.12).*

Нагороди та відзнаки

Вітаємо лауреатів Національної премії України ім. Бориса Патона 2021 р.

Указ Президента України № 660/2021 від 16 грудня 2021 р. «Про присудження Національної премії України імені Бориса Патона 2021 року».

Указом Президента України В. Зеленського № 660/2021 від 16 грудня 2021 р. на підставі подання Комітету з Державних премій України в галузі

науки і техніки оголошено лауреатів Національної премії України ім. Бориса Патона 2021 р.

До складу авторських колективів премійованих робіт увійшли науковці Національної академії наук України.

Нагороди присуджено:

– за роботу «Динамічна взаємодія твердих і деформівних тіл із рідиною»:

Борисюку А. О. – члену-кореспондентові Національної академії наук України, провідному науковому співробітникові Інституту гідромеханіки Національної академії наук України;

Багну О. М. – докторові фізико-математичних наук, провідному науковому співробітникові Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка Національної академії наук України;

Жуку О. П. – докторові фізико-математичних наук, провідному науковому співробітникові Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка Національної академії наук України;

Семененку Є. В. – докторові технічних наук, завідувачеві відділу Інституту геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова Національної академії наук України;

Троценку Ю. В. – докторові фізико-математичних наук, провідному науковому співробітникові Інституту математики Національної академії наук України;

– за роботу «Фізико-технічні засади створення керованих нано- і мікроструктур на поверхні твердих тіл»:

Войтенку О. І. – докторові фізико-математичних наук, провідному науковому співробітникові Інституту фізики Національної академії наук України;

Габовичу О. М. – докторові фізико-математичних наук, провідному науковому співробітникові Інституту фізики Національної академії наук України;

Руденку Е. М. – докторові фізико-математичних наук, завідувачеві відділу Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова Національної академії наук України;

Короташу І. В. – кандидатові фізико-математичних наук, старшому науковому співробітникові Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова Національної академії наук України;

– за роботу «Електрохімія функціональних матеріалів та систем»:

Колбасову Г. Я. – члену-кореспондентові Національної академії наук України, завідувачу відділу Інституту загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського Національної академії наук України;

Кублановському В. С. – докторові хімічних наук, завідувачу відділу Інституту загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського Національної академії наук України.

Національної премії також удостоєні вчені, які виконували роботи «Новітні багатокомпонентні високоентропійні матеріали конструкційного та функціонального призначення», «Фізичні основи та інноваційні технології ультразвукового оброблення матеріалів», «Створення високоекономічних гідроагрегатів для ГЕС України», «Збереження і відновлення рослинного різноманіття України».

З іменами лауреатів можна ознайомитися на сайті академії (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 17.12).

Голова Київської міської державної адміністрації В. Кличко 7 грудня вручив державні нагороди та відзнаки уряду 39 киянам з нагоди Дня місцевого самоврядування.

Подякою Прем'єр-міністра України було відзначено правозахисника, волонтера, старшого наукового співробітника відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень ім. В. К. Макутова Національної академії наук України», члена урядового Організаційного комітету з підготовки та відзначення 30-ї річниці незалежності України кандидата юридичних наук А. Сошникова за вагомий особистий внесок у забезпечення розвитку молодіжної політики, сумлінну працю та високий професіоналізм.

Науковець став наймолодшим киянином, який був удостоєний цього дня почесної відзнаки.

У своїй вітальній промові В. Кличко підкреслив, що завдяки праці нагороджених, високому професіоналізму, патріотизму та їхнім добрим справам столиця та вся країна змінюються на краще і розвиваються (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 8.12).

До уваги держслужбовця

В. Радченко, мол. наук. співроб. НБУВ

А. Головащук, мол. наук. співроб. НБУВ

Михайло Васильович Птуха (07.11.1884–03.10.1961)

(До 60-річчя з дня смерті)

У жовтні 2021 р. виповнюється 60 років з дня смерті видатного вченого-демографа, статистика, історика демографічної та статистичної думки, магістра політичної економії і статистики (1917), доктора економічних наук (1934), професора (1950), академіка АН УРСР (1920),

члена-кореспондента АН СРСР (1943), заслуженого діяча науки УРСР (1944), дійсного члена Міжнародного статистичного інституту М. Птухи.

Усю наукову діяльність М. Птухи було присвячено статистиці, переважно демографічній. Учений розробляв питання статистичних і демографічних досліджень, які відображав у своїх розвідках: «Очерки по теории статистики населения и моральной» (1916) «Индексы брачности. Этюд по теории статистики населения» (1922), «Таблиці смертності для України 1896–1897 рр.» (1923), «Статистическая наука на Западе» (1925), «О предмете статистики» (1954) та ін. У своїх працях він сформулював дефініцію статистики як науки, визначив її предмет і загальний специфічний метод.

Головною справою свого життя академік вважав заснований ним у 1918 р. Інститут демографії Української Академії наук – першої у світі академічної установи такого напрямку. Під його керівництвом в інституті вивчалися антропологічні характеристики населення, визначалися структурні трансформації жителів України, обчислювалися таблиці смертності, імовірні втрати населення внаслідок війн і революцій, розподіл населення відповідно до місця народження, освіти, сімейного та соціального становища.

Помер М. Птуха 3 жовтня 1961 р. у Києві. Його наукова спадщина є актуальною сторінкою історії розвитку демографії, цінним внеском у світову статистичну науку та служить взірцем глибокого й цілеспрямованого аналізу, що сягає світового рівня.

Матеріали до бібліографії М. Птухи за 1911–2021 рр. складаються з двох розділів: 1. Основні друковані праці М. Птухи; 2. Література про життя і діяльність М. Птухи. У межах розділів матеріал розміщено за хронологією, далі – за абеткою назв: на початку подаються окремі видання, потім публікації в періодичних виданнях і збірниках. Наприкінці хронологічного ряду подано праці (з відповідною позначкою перед описом «Ред.:»), у яких автор виступає як редактор. До окремих бібліографічних записів подано уточнювальні анотації.

Після бібліографічного опису вказано шифр зберігання у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, ВНБІ – відділ науково-бібліографічної інформації.

Матеріали до бібліографії (1911–2021)

Основні друковані праці М. В. Птухи

1. Вибрані праці / М. В. Птуха ; відп. ред.: П. І. Багрій, В. С. Стешенко ; передм. В. Стешенка ; авт. вступ. ст. П. Пустоход. – Київ : Наук. думка, 1971. – 411 с. : 1 л. портр. – (Видатні вчені України / АН УРСР). – Бібліогр. посилання в підрядк. прим.

Va166694

1911

2. Бесприютные дети – подкидыши и наше земство / М. Птуха // Труд. помощь. – 1911. – № 7. – С. 123–148; № 8. – С. 231–253; № 9. – С. 367–389.

Ж936

1914

3. *Ред.*: Бимман А. Б. История банков. Историческое развитие банков в России и за границей с древнейших времен до наших дней / [авт.-сост.] А. Б. Бимман. – СПб. : Круг самообразования, 1914. – 116 с.

А050

1916

4. Очерки по теории статистики населения и моральной / М. Птуха. – Петроград : Тип. М. П. Фроловой, 1916. – X, 381 с. – (Записки юрид. ф-та Петроградского ун-та ; вып. 4).

1922

5. Индексы брачности. Эюд по теории статистики населения / М. Птуха ; Центр. стат. упр., Киев. губ. стат. бюро. – Киев, 1922. – 44 с. : табл.

6. Индексы брачности. Эюд по теории статистики населения / М. Птуха // Стат. бюл. / Центр. стат. упр., Киев. губер. стат. бюро. – Киев, 1922. – № 2. – С. 3–34.

1923

7. Таблиці смертності для України 1896–1897 рр. = Tables de mortalite pour l'Ukraine / М. Птуха. – Київ : Друк. Всеукр. акад. наук, 1923. – 46 с. – (Зап. Соціально-економічного відділу Всеукр. акад. наук ; т. 1).

Во346220

1924

8. П'ять років існування III Соціально-Економічного Відділу Української Академії Наук (1919–1923) = Cinq ans de l'existence de la classe des sciences sociales-economiques de l'Academie Oucrainienne des Sciences / М. В. Птуха ; Укр. Акад. наук. – Київ : Друк. Укр. Акад. наук, 1924. – 28 с. – Дод. до журн. «Зап. Соц.-екон. Від. Укр. акад. наук», т. 1.

Вр4920

9. П'ять років існування Соціально-Економічного Відділу Української Академії Наук (1919–1923 р.р.) / Михайло Птуха // Звідомлення Всеукр. акад. наук у Києві за 1923 рік. (З нагоди п'ятирічного існування Академії 1918–1924). – Київ, 1924. – С. 119–146.

Вс29015

10. Die Sterblichkeit in Russland / M. Ptuha // Metron. – Roma, 1924. – Vol. 3, № 3/4. – P. 469–520.

11. *Ред.*: Матеріали щодо природнього руху населення України 1867–1914 рр. / Центр. стат. упр. УСРР. – Київ ; Харків, 1924. – XIII, 95, 3 с. – (Праці Демографічного ін-ту / Укр. акад. наук ; т. 1).

Cu139/1

1925

12. Население Киевской губернии / М. В. Птуха ; Киев. губ. стат. бюро. – Киев, 1925. – 144 с. – (Труды Демографического ин-та Укр. акад. наук).

13. Статистическая наука на Западе : библиогр. заметки о кн. по статистике, вышедших за границей за десятилетие 1914–1923 гг. / М. Птуха ; предисл. С. Мазлаха ; Центр. стат. упр. УССР. – Харьков : Тип. ПУУВО им. Фрунзе, 1925. – VIII, 207 с.

ВНБІ: С6 я1 П87

14. Третій соціально-економічний відділ (1924 р.) / М. В. Птуха // Звідомлення Укр. акад. наук у Києві за 1924 рік. – Київ, 1925. – С. 52–64.

Во635299; РЛ № 812

15. История первой таблицы брачности / М. В. Птуха // Вестн. статистики. – 1925. – Кн. 21, № 4/6. – С. 27–56.

Ж5392

16. Міжнародний статистичний конгрес у Римі 1925 року / М. В. Птуха // Радян. статистик. – 1925. – 14 листоп.

17. Привітання від Всеукраїнської академії наук (Першому Всеукраїнському статистичному з'їздові) / М. В. Птуха // Радян. статистик. – 1925. – 28 листоп.

1926

18. Академік Роман Михайлович Орженцький / М. В. Птуха // Зап. Соц.-екон. від. / Укр. акад. наук. – Київ, 1926. – Т. 2/3. – С. 1–19. – Бібліогр.: 50 назв.

Ж20888

19. Международный статистический институт и его XVI сессия / М. В. Птуха // Вестн. статистики. – 1926. – Кн. 24. – С. 155–192.

Ж5392

20. Міжнародний статистичний інститут і його XVI сесія : доп. соц.-екон. від. УАН про відрядження на XVI сесію Міжнар. стат. ін-ту 27. IX. – 4. X. 1925, Рим / М. В. Птуха // Зап. Соц.-екон. від. / Укр. акад. наук. – Київ, 1926. – Т. 2/3. – С. 317–331.

Ж20888

21. Привітання від Української академії наук (Всеукраїнській статистичній конференції) / М. В. Птуха // Радян. статистик. – 1926. – 6 листоп.

22. Соціально-економічний відділ Української Академії наук у році 1925 / М. В. Птуха // Зап. Соц.-екон. від. / Укр. акад. наук. – Київ, 1926. – Т. 2/3. – С. V–XXVI.

Ж20888

23. La Section Economique et Sociale de l'Academie des Sciences d'Ukraine 1925 / М. Pтуha // Зап. Соц.-екон. від. / Укр. акад. наук. – Київ, 1926. – Т. 2/3. – С. XXVII–L.

Ж20888

24. *Ред.*: Демографічний збірник = Recueil Démographique. – Київ, 1926. – IV, 200, 2 с. – (Праці Демографічного інституту / Укр. акад. наук ; т. 4. 3б. соц.-екон. відділу ; № 7).

Вu6308/7.4

25. *Ред.*: Матеріали санітарної статистики України 1876–1914 рр. / Центр. стат. упр. УСРР. – Харків : Урядова Друк. ім. Фрунзе, 1926. – XXII, 121 с. – (Статистика України ; № 83. Серія XV. Статистика народнього здоров'я ; т. 1, вип. 1) (Праці Демографічного ін-ту / Укр. акад. наук ; т. 3).

Су43183

1927

26. История первой таблицы брачности / М. В. Птуха // Памяти Николая Алексеевича Каблукова : сб. статей. – М., 1927. – Т. 2. – С. 27–56.

В39857/2

27. Звідомлення Соціально-економічного відділу (1926) / М. В. Птуха // Звідомлення Укр. акад. наук у Києві за 1926 рік. – Київ, 1927. – С. 55–81.

Вр4745

28. Соціально-економічний відділ Української академії наук у році 1926 / М. В. Птуха // Зап. Соц.-екон. від. / Укр. акад. наук. – Київ, 1927. – Т. 5/6. – С. III–XXXI.

Ж20888

29. La Section Economique et Sociale de l'Academie des Sciences d'Ukraine 1926 / M. Ptoukha // Зап. Соц.-екон. від. / Укр. акад. наук. – Київ, 1927. – Т. 5/6. – С. XXXI–LXV.

Ж20888

1928

30. Смертність у Росії й на Україні = Mortalite en Russie et en Ukraine / М. Птуха ; Центр. стат. упр. УСРР. – Харків ; Київ : Київ-Друк, 8-ма друк., 1928. – 195 с., 117 табл. – (Праці Демографічного ін-ту / Укр. акад. наук ; т. 5).

Bu12044

31. Смертность 11 народностей Е.[вропейской] России в конце XIX века = Mortalite en les 11 nationalites de la Russie a la fin du XIX siècle / М. Птуха ; Центр. стат. упр. України. – Киев : Киев-Печать, 8-я тип., 1928. – 57 с. – (Праці Демографічного ін-ту / Укр. акад. наук ; т. 6).

Bu10261/6

32. Третій (соціально-економічний) відділ (1927 р.) / М. В. Птуха // Звідомлення Всеукр. акад. наук у Києві за 1927 рік. – Київ, 1928. – С. 64–98.

РЛ № 969

1929

33. Звідомлення III соціально-економічного відділу Всеукраїнської академії наук за 1928 рік : звіт на Раді ВУАН / М. В. Птуха // Вісті Всеукр. акад. наук. – 1929. – № 3/4. – С. 25–34.

Ж20611

34. Звіт про роботу III соціально-економічного відділу : (доп. на зборах ради ВУАН...) / М. Птуха // Вісті Всеукр. акад. наук. – 1929. – № 5/6. – С. 7–10.

Ж20611

35. Короткий огляд діяльності III Соціально-економічного відділу Всеукраїнської академії наук : доп. на засіданні ради ВУАН / М. Птуха // Вісті Всеукр. акад. наук. – 1929. – № 1. – С. 7–12.

Ж20611

1930

36. Демографічний інститут [Академії наук УРСР] / М. Птуха // Вісті Всеукр. акад. наук. – 1930. – № 1. – С. 33–38.

Ж20611

37. Переднє слово / М. Птуха // Матеріали щодо смертності на Україні. Померлі в м. Києві за причинами смерті, статтю та віком 1918–1927 рр. – Київ, 1930. – С. 1–39. – (Праці Демографічного ін-ту / Всеукр. акад. наук ; т. 8).

Cu139/8

38. *Ред.*: Демографічний збірник = Recueil Démographique. – Київ, 1930. – VI, 324, 2 с. – (Праці Демографічного ін-ту / Всеукр. акад. наук ; т. 7. 36. Соц-екон. відділу ; № 22).

Vu6308/22

39. *Ред.*: Матеріали щодо смертності на Україні. Померлі в м. Києві за причинами смерті, статтю та віком 1918–1927 рр. = Matériaux sur la mortalité en Ukraine. Décédés de la ville de Kieff selon causes de décès, le sexe et l'âge 1918–1927. – Київ, 1930. – 50, 123 с. : табл. – (Праці демографічного інституту / Всеукр. Акад. наук ; т. 8).

Cu139/8

1931

40. La population de l'Ukraine jusqu'en 1960 / М. Ptoukha // Bull. de l'Inst. Intern. de Statistique. – La Haye, 1931. – Т. 25. – Р. 59–88.

1932

41. Людність України за другої п'ятирічки / М. Птуха // Людність та її розміщення в другій п'ятирічці / Держ. планова коміс. УРСР. – Харків, 1932. – С. 5–20.

Во693856

42. Народонаселення та баланс робочої сили на другу п'ятилітку : доп. на сесії ради ВУАН 29 берез. 1932 р. / М. Птуха // Вісті Всеукр. акад. наук. – 1932. – № 2. – С. 44–53.

Ж20611

1933

43. Еволюція смертності на Україні до початку першої п'ятилітки / М. Птуха // Журн. мед. циклу Всеукр. акад. наук. – 1933. – Т. 2, вип. 4. – С. 733–757.

1934

44. Méthodes pour calculer les taux de mortalité infantile selon les mois de l'année / М. Ptoukha // Rev. de l'Inst. Intern. de Statistique. – La Haye, 1934. – № 2. – С. 178–189.

1936

45. Показатели смертности грудных детей по месяцам года / М. В. Птуха, М. Н. Трацевский // Проблемы учета и статистики : сб. ст. – М. : Союзгоручет, 1936. – С. 94–118. – (Труды науч.-исследоват. сектора Москов. ин-та народнохозяйственного учета ; т. 1, вып. 2).

V151982/2.1

46. Передмова / М. В. Птуха // Перепис населення (історія і сучасна організація переписів в СРСР і в капіталістичних країнах) / під ред. М. В. Птухи. – Київ, 1936. – 195 с. – (Праці інституту демографії / Акад. наук УСРР ; т. 10).

Vu10261/10

47. Предисловие / М. В. Птуха // Пустоход П. И. Переписи населения / П. И. Пустоход, В. К. Воблый ; под ред. М. В. Птухи ; Ин-т демографии Акад. наук УССР. – М., 1936. – 208 с.

48. *Ред.*: Перепис населення (історія і сучасна організація переписів в СРСР і в капіталістичних країнах). – Київ, 1936. – 195 с. – (Пр. ін-ту демографії / Акад. наук УРСР ; т. 10). – Обкл. та тит. л. укр. та фр. мовами.

Vu10261/10

49. *Ред.*: Пустоход П. И. Переписи населения / П. И. Пустоход, В. К. Воблый ; Ин-т демографии Акад. наук УССР. – М., 1936. – 208 с.

50. *Ред.*: Резніков В. Демографічні переписи. (Теорія, методологія, організація) : покажч. л-ри / В. Резніков. – Київ : Пролетар. правда, 1936. – 71 с. – (Пр. Ін-ту демографії / Акад. наук УСРР ; т. 11). – Обкл. та тит. л. укр. та франц. мовами.

Vu10261/11; ВНБ С7я1 Д30

1938

51. Antoine Déparcieux, le premier grand démographie français (1703–1789) / М. Ptoukha // Congrès International de la Population, Paris, 1937. – Paris, 1938. – Т. 2 : Demographie historique. – P. 79–91.

52. John Grount, fondateur de la demographie (1620–1674) / М. Ptoukha // Congrès International de la Population, Paris, 1937. – Paris, 1938. – Т. 2 : Demographie historique. – P. 61–74.

1944

53. М. В. Ломоносов як статистик і економіст / М. Птуха // Ювілейний збірник Акад. наук УРСР. – Куйбишев, 1944. – Т. 1. – С. 54–89.

Попов 3263

54. На благо Вітчизни : (до 25-річчя Академії наук Української РСР) / М. В. Птуха, Е. П. Кирилюк // Радян. Україна. – 1944. – 26 верес.

1945

55. *Очерки по истории статистики XVII–XVIII веков* / М. В. Птуха ; под общ. ред. В. С. Немчинова. – М. : Госполитиздат, 1945. – 352 с.

Во350011

1946

56. М. В. Ломоносов как экономист и статистик / М. В. Птуха // Ломоносов : сб. ст. и материалов / АН СССР ; под ред. А. И. Андреева, Л. В. Модзалевского. – М. ; Л., 1946. – [Т. 2]. – С. 144–217. – (Труды Комиссии по истории Акад. наук СССР / под общ. ред. С. И. Вавилова).

Айзеншток № 6881/2; Попов 16804

57. Відділ суспільних наук на грудневій сесії АН УРСР (1945) / М. В. Птуха // Вісті АН УРСР. – 1946. – № 1. – С. 20–29.

Ж20611

58. З історії розвитку статистичної думки на Україні. Д. П. Журавський / М. В. Птуха // Наук. зап. Ін-ту економіки АН УРСР. – 1946. – Т. 1. – С. 23–38.

Ж2249/1

59. Сесія Відділу суспільних наук АН УРСР у Львові / М. В. Птуха, Е. П. Кирилюк // Вісті АН УРСР. – 1946. – № 5/6. – С. 135–143.

Ж20611

1948

60. Выдающийся ученый : [к 60-летию со дня рождения Л. А. Булаховского] / М. В. Птуха // Правда Украины. – 1948. – 21 мая.

61. Выдающийся ученый-экономист. (П. Н. Першин) / М. В. Птуха // Правда Украины. – 1948. – 26 июня.

1949

62. Вильям Петти / М. В. Птуха // Рефераты и аннотации докладов по статистике, прочитанных на собраниях статистической секции Дома ученых Акад. наук СССР 1939–1947 гг. – М., 1949. – С. 127–128.

Во394154

63. Д. П. Журавский как статистик / М. В. Птуха // Вестн. статистики. – 1949. – № 2. – С. 37–50.

Ж5392

64. Д. П. Журавский как ученый / М. В. Птуха // Рефераты и аннотации докладов по статистике, прочитанных на собраниях статистической секции Дома ученых Акад. наук СССР 1939–1947 гг. – М., 1949. – С. 128–130.

Во394154

1951

65. Д. П. Журавский. Жизнь, труды, статистическая деятельность / М. В. Птуха. – М. : Госстатиздат, 1951. – 123 с.

Во436683

1952

66. Журавский Дмитрий Петрович / М. В. Птуха // Большая советская энциклопедия : [в 51 т]. – Изд. 2-е. – Л., 1952. – Т. 16. – С. 237.

В257058/16

1953

67. Кетле Адольф / М. В. Птуха // Большая советская энциклопедия : [в 51 т]. – Изд. 2-е. – М., 1953. – Т. 20. – С. 571.

В257058/20

1954

68. [О предмете статистики : излож. выступления на науч. совещ. по вопр. статистики, созванном АН СССР, ЦСУ СССР и М-вом высш. образования СССР 16–26 марта 1954 г.] / М. В. Птуха // Вестн. статистики. – 1954. – № 5. – С. 43–44; Вопр. экономики. – 1954. – № 12. – С. 78.

Ж5392; Ж26065

69. Ободовский Александр Григорьевич / М. В. Птуха // Большая советская энциклопедия : [в 51 т]. – Изд. 2-е. – М., 1954. – Т. 30. – С. 347.

В257058/30

70. Обухов Владимир Михайлович / М. В. Птуха // Большая советская энциклопедия : [в 51 т]. – Изд. 2-е. – М., 1954. – Т. 30. – С. 404.

В257058/30

1955

71. Очерки по истории статистики в СССР / М. В. Птуха. – М. : Изд-во АН СССР, 1955– .

Т. 1 : Статистическая мысль в России (до конца XVIII в.). – 1955. – 472 с.

В300496/1

72. Рославский-Петровский Александр Петрович / [М. В. Птуха] // Большая советская энциклопедия : [в 51 т]. – Изд. 2-е. – М., 1955. – Т. 37. – С. 9.

В257058/37

73. Статистика в России в начале XIX века / М. В. Птуха // Очерки по истории статистики СССР : сб. ст. – М., 1955. – С. 95–120.

Во634522

74. К вопросу о сплошном учете заболеваний в системе Министерства здравоохранения СССР / М. В. Птуха, С. С. Каган // Совет. здравоохранение. – 1955. – № 5. – С. 27–32.

Ж13691

75. *Ред.*: Очерки по истории статистики СССР : (сб. ст.) / АН СССР, Ин-т экономики ; [ред.: М. В. Птуха, И. Ю. Писарев, В. С. Новиков]. – М. : Госстатиздат, 1955. – 240 с.

Во634522

1956

76. Тенгоборский Людвиг Валерианович / [М. В. Птуха] // Большая советская энциклопедия : [в 51 т]. – Изд. 2-е. – М., 1956. – Т. 42. – С. 207–208.

В257058/42

77. Троицкий Александр Григорьевич / [М. В. Птуха] // Большая советская энциклопедия : [в 51 т]. – Изд. 2-е. – М., 1956. – Т. 43. – С. 276–277.

В257058/43

78. Троицкий Николай Александрович / [М. В. Птуха] // Большая советская энциклопедия : [в 51 т]. – Изд. 2-е. – М., 1956. – Т. 43. – С. 277.

В257058/43

1957

79. Методы проведения переписей населения в СССР / М. В. Птуха // Доклады советских ученых на XXX сессии Международного статистического института / АН СССР. – М., 1957. – С. 40–47.

Во826098

80. Основы исчисления населения УССР на вторую пятилетку / М. В. Птуха // Вопросы экономики, планирования и статистики : сб. ст. [к 80-летию акад. С. Г. Струмилина] / АН СССР. – М., 1957. – С. 430–444.

Во673613

81. Population census methodes in the USSR / M. Ptukha // Reporots made by the soviet scientists to the 30 th session of the International statistical institute / Acad. of Sciences of the USSR. – Moscow, 1957. – P. 50–60.

1958

82. Методологические особенности переписи населения СССР 1959 года / М. В. Птуха // Доклады советских ученых на XXXI сессии Международного статистического института / АН СССР. – М., 1958. – С. 47–53.

Во704272

83. 30-я сессия Международного статистического института (8–15 авг. 1957 г.) / М. В. Птуха, В. С. Немчинов, Т. В. Рябушкин // Вестн. статистики. – 1958. – № 1. – С. 56–62.

Ж5392

84. Methodological Features of the 1959 Population Census in the USSR / M. V. Ptukha // Reports made by Soviet scientists to the 31 th session of the International Sttistical Institute. Part. 1 / Acad. of Sciences of the USSR. – Moscow, 1958. – P. 56–66.

В269204/1

1959

85. [Выступление по вопросам переписи населения СССР в 1959 г.] / М. В. Птуха // Всесоюзное совещание статистиков, 4–8 июня 1957 г. [Москва] : стеногр. отчет. – М., 1959. – С. 230–234.

Во729605

86. Очерки по истории статистики в СССР / М. В. Птуха. – М. : Изд-во АН СССР, 1955 – .

Т. 2 : 1. Статистика в Академии наук, ученых обществах и учебных заведениях. 1801–1863 ; 2. Университетская статистика (государствоведение) в России. 1801–1845. – 1959. – 476 с.

В300496/2

87. Андросов Василь Петрович / [М. В. Птуха] // Українська радянська енциклопедія : у 17 т. – Київ, 1959. – Т. 1. – С. 231.

В306670/1

88. Бертільйон Жак / [М. В. Птуха] // Українська радянська енциклопедія : у 17 т. – Київ, 1959. – Т. 1. – С. 524.

В306670/1

1960

89. *Очерки по статистике населения / М. В. Птуха.* – М. : Госстатиздат, 1960. – 459 с. : черт.

Зі змісту: Список печатных работ М. В. Птухи, имеющих отношение к демографической статистике. – С. 454–456.

Во783502

90. Methodological features of the 1959 population census in the USSR / M. V. Ptukha. – Bruxelles, 1960. – 12 p. – (31 session of the International statistical institute. Tire-a-part du Bulletin de L'Institut International de Statistique ; t. 37).

91. Indexy honogamie a heterogamie / M. V. Ptuha // *Demografie.* – 1960. – № 4. – L. 319–332.

1961

92. Ломоносов как статистик / М. В. Птуха // *Ломоносов : сб. ст. и материалов / АН СССР, Ин-т истории естествознания и техники.* – М. ; Л., 1961. – [Сб.]. 5. – С. 212–227.

В254390/5

93. Выборочные обследования сельского хозяйства России в XVII–XVIII веках / М. В. Птуха // *Ученые записки по статистике / АН СССР, отд-ние экон., филос. и правовых наук.* – М., 1961. – Т. 6. – С. 94–100.

В300878/6

94. A demografiai jelensecek es folyamatok vizscalatanak altanos formaja / M. V. Ptuha // *Demografia.* – Budapest, 1961. – 4 evf., 1 szam. – L. 35–49.

1963

95. Индексы брачности / М. В. Птуха // *Ученые записки по статистике / АН СССР, отд-ние экон. наук.* – М., 1963. – Т. 7. – С. 161–169.

В300878/7

1964

96. Высшая математика в демографии / М. В. Птуха // *Ученые записки по статистике / АН СССР, отд-ние экон. наук.* – М., 1964. – Т. 8. – С. 276–296.

В300878/8

1972

97. Общая схема изучения демографических явлений и процессов / М. В. Птуха // *Демогр. тетради.* – Киев, 1972. – Вып. 6/7. – С. 11–36.

Ж61955

98. Учение о народонаселении Т. Р. Мальтуса / М. В. Птуха // Демогр. тетради. – Киев, 1972. – Вып. 4/5. – С. 138–192.
Ж61955

Див. також № 115.

Література про життя і діяльність М. Птухи

1944

99. Палладін О. В. Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки, 1919–1944 / О. В. Палладін ; відп. ред. О. О. Богомолець. – Київ : Вид-во Акад. наук УРСР, 1944. – 109 с.
Діяльність М. В. Птухи. – С. 38, 40–41.
Вu0330

1945

100. Про нагородження орденами й медалями працівників Академії наук УРСР : Указ Президії Верхов. Ради СРСР від 1 жовт. 1944 р. // Вісті АН УРСР. – 1945. – № 1. – С. 4.

Про нагородження Орденом Трудового Червоного Прапора Птухи Михайла Васильовича.
Ж20611

1955

101. Птуха Михаил Васильевич / Большая советская энциклопедия : [в 51 т]. – 2-е изд. – М., 1955. – Т. 35. – С. 272–273.
В257058/35

102. Романенко І. Н. Вшанування дійсного члена АН УРСР М. В. Птухи : [скороч. стенограма доп. прочит. на урочист. засіданні АН УРСР, присвяч. 70-річчю з дня народж. М. Птухи] / І. Н. Романенко // Вісн. АН УРСР. – 1955. – № 1. – С. 48–53.
Ж20611

1960

103. О награждении орденами и медалями СССР работников ЦСУ СССР и местных органов государственной статистики : Указ Президиума Верхов. Совета СССР от 15 марта 1960 г. // Вестн. статистики. – 1960. – № 3. – С. 9.

За активну участь у проведенні Всесоюзного перепису населення М. В. Птуха нагороджений медаллю «За трудовую доблесть».
Ж5392

1961

104. Михаил Васильевич Птуха : некролог // Вестн. статистики. – 1961. – № 11. – С. 91.
Ж5392

105. Михаил Васильевич Птуха : некролог // Вопр. экономики. – 1961. – № 11. – С. 160.
Ж26065

106. Михаил Васильевич Птуха : [некролог] // Экономика совет. Украины. – 1961. – № 6. – С. 131.
Ж28369

1963

107. Михаил Васильевич Птуха. 1884–1961 : библиогр. указ. / АН УССР ; сост. Е. С. Ровнер ; вступ. ст. П. И. Пустохода. – Киев, 1963. – 43 с. : фот. – (Ученые Украинской ССР).
Во86849; ВНБІ: д П87

108. Птуха Михайло Васильович // Українська радянська енциклопедія : в 12 т. – Київ, 1963. – Т. 12. – С. 19 : портр.
В306670/12

109. Пустоход П. И. М. В. Птуха : [некролог] / П. И. Пустоход // Ученые зап. по статистике / АН СССР, отд-ние экон. наук. – 1963. – Т. 7. – С. 321–333.
В300878/7

1964

110. Дараган М. Видатний радянський вчений-статистик і демограф М. В. Птуха / М. Дараган, С. Сороковська // Економіка радян. України. – 1964. – № 6. – С. 90–92.
Ж28099

1967

111. Птуха Михайло Васильович (1884–1961) // Історія Академії наук Української РСР : у 2 кн. – Київ, 1967. – Кн. 2. – С. 391–392.
В316801/2; ВНБІ: Ч214(4УКР)я2 І-89

1968

112. Птуха Михайло Васильович // Український радянський енциклопедичний словник : у 3 т. – Київ, 1968. – Т. 3. – С. 74 : фот.
В315879/3

1971

113. Птуха Михайло Васильович // Радянська енциклопедія історії України : [у 4 т.]. – Київ, 1971. – Т. 3. – С. 477 : фот.
В319142/3

1974

114. Бурлін В. До 90-річчя М. В. Птухи (1884–1961) / В. Бурлін, М. Дараган // Економіка радян. України. – 1974. – № 11. – С. 93–94.
Ж28099

115. К 90-летию со дня рождения академика АН УССР М. В. Птухи / [подгот. В. С. Стешенко, Е. А. Михайловой] // Демогр. тетради. – 1974. – Вып. 9. – С. 162–191.

Публікація матеріалів з архіву М. В. Птухи: маловідомі листи, стаття «Средняя продолжительность жизни», тези доповіді «Современное состояние статистики населения на Украине», доповідна записка директору Інституту економіки АН СРСР «Об организации работы по составлению био-библиографического словаря отечественных экономистов и статистиков». Подано короткий огляд його архівного фонду, що зберігається у Центральному науковому архіві АН УРСР.

Ж61955

1975

116. Птуха Михаил Васильевич // Большая советская энциклопедия : в 30 т. – 3-е изд. – М., 1975. – Т. 21. – С. 210.
В319430/21

1983

117. Стешенко В. С. Птуха Михайло Васильович / В. С. Стешенко // Українська радянська енциклопедія : в 12 т. – Вид. 2-ге. – Київ, 1983. – Т. 9. – С. 188 : портр.
В328608/9

1984

118. Корнев В. М. В. Птуха: к 100-летию со дня рождения / В. Корнев // Вестн. статистики. – 1984. – № 12. – С. 51–52.
Ж5392

119. Піскунов В. П. Погляди академіка АН УРСР М. В. Птухи на предмет і метод демографії : до 100-річчя від дня народж. акад. АН УРСР М. В. Птухи / В. П. Піскунов, В. С. Стешенко // Демогр. дослідж. – 1984. – Вип. 8. – С. 3–14.

Ж66290

120. Пустоход П. Наукова спадщина з питань демографії : до 100-річчя з дня народж. акад. АН УРСР М. В. Птухи / П. Пустоход, В. Стешенко // Економіка України. – 1984. – № 11. – С. 84–86.

Ж28099

121. Чуйко Л. В. Вклад М. В. Птухи в методику вивчення шлюбності / Л. В. Чуйко // Демогр. дослідж. – 1984. – Вип. 8. – С. 14–19.

Ж66290

1986

122. Рябушкин Т. В. К 100-летию рождения академика М. В. Птухи / Т. В. Рябушкин, В. М. Симчера, Е. А. Машихин // Проблемы социальной статистики / АН СССР, Центр. экон.-мат. ин-т. – М., 1986. – С. 287–295. – (Ученые записки по статистике ; т. 50).

Ж29621

1987

123. Птуха Михайло Васильович // Український радянський енциклопедичний словник : у 3 т. – Вид. 2-ге. – Київ, 1987. – Т. 3. – С. 47 : фот.

В334254/3

1988

124. Стешенко В. Теорія скрипки: [про М. В. Птуху] / В. Стешенко // Наука і сусп.-во. – 1988. – № 4. – С. 3–6.

Ж26494

1991

125. Скляренко Є. М. Ветеран українського краєзнавства [М. В. Птуха] / Є. М. Скляренко // Репресоване краєзнавство (20–30-і роки). – Київ, 1991. – С. 113–116.

Вс29430/3; ВНБІ ТЗ(4УКР)я2 Р41

1993

126. Лесюк О. Життя і наукова діяльність М. В. Птухи (1884–1961) / О. Лесюк // Джерела економічної україністики : збірник / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, Екон. коміс. наук. т-ва ім. Т. Шевченка. – Львів, 1993. – С. 28–35.

1994

127. Щербань Т. М. В. Птуха і українська демографія / Т. Щербань // Економіка України. – 1994. – № 12. – С. 64–66.

Ж28099

1995

128. Злупко С. Він лічив нас і не долічив : демостатистик міжнародного рангу М. Птуха / С. Злупко // За вільну Україну. – 1995. – 3 січ.

1998

129. Історія Національної академії наук України, 1924–1928 : док. і матеріали / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; упоряд.: В. А. Кучмаренко, О. Г. Луговський, Т. П. Папакіна [та ін.] ; редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.), Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ, 1998. – 761 с. – (Джерела з історії науки в Україні).

Птуха М. В. – С. 14, 23, 30, 31, 33–35, 39, 40, 67, 83, 84, 98, 101, 114, 116, 128, 129, 187–190, 205, 253–256, 280, 297, 350, 380, 381, 383–385, 402–405, 407–409, 431, 435, 438, 439, 454, 455, 508, 509, 512, 553–556, 558, 565, 567, 573–575, 577, 578, 584–586, 588–590, 592, 593, 595, 597.

Вс33033; ВНБІ Ч214(4УКР)71я2 І-90

130. Історія Національної академії наук України, 1929–1933 : док. і матеріали / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; упоряд.: Т. В. Вересовська, В. Г. Врублевський, В. А. Кучмаренко [та ін.] ; редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.), Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ, 1998. – 542 с. – (Джерела з історії науки в Україні).

Птуха М. В. – С. 12, 69, 113, 118, 148, 149, 158–160, 178, 229, 306, 336, 366, 368, 404.

Вс33691; ВНБІ Ч214(4УКР)71я2 І-90

131. Злупко С. Михайло Птуха / С. Злупко // Укр. екон. думка : хрестоматія. – Київ, 1998. – С. 382–396.

Ва586930

132. Птуха Михайло Васильович // Видатні вчені Національної академії наук України : Особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (1918–1998) : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису, Ін-т архівознавства ; редкол.: О. С. Онищенко (голова), В. Г. Врублевський, С. Г. Даневич [та ін.] ; уклад.: О. С. Боляк, Т. І. Воронкова, С. Г. Даневич [та ін.]. – Київ, 1998. – С. 211–214.

Ва585462; ВНБІ Ч216(4УКР)д.я1 В42

133. Птуха Михайло / Р. М. [ред. матеріал] // Енциклопедія українознавства : слов. частина : [в 11 т.]. – Перевид. в Україні. – Львів, 1998. – Т. 7. – С. 2415 : фот.

В339091/7

1999

134. Шаров І. Птуха Михайло Васильович (1884–1961) – статистик і демограф // Шаров І. 100 видатних імен України / Ігор Шаров. – Київ, 1999. – С. 337–340.

Ва604850; ВНБІ ТЗ(4УКР)д.я2 Ш26

2000

135. Вересовська Т. В. Видавнича та бібліографічна діяльність Соціально-економічного відділу УАН – ВУАН (1918–1928 рр.) як джерело з історії науки : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 / Вересовська Тетяна Володимирівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2000. – 19 с.

Досліджено роль провідних учених у започаткуванні та розвитку наукових напрямів, зокрема М. В. Птухи та ін.

Ра309856

136. Вересовська Т. В. Видавнича та бібліографічна діяльність Соціально-економічного відділу УАН-ВУАН (1918–1928 рр.) як джерело з історії науки : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 / Вересовська Тетяна Володимирівна Видавнича та бібліографічна діяльність Соціально-економічного відділу УАН-ВУАН (1918–1928 рр.) як джерело з історії науки; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2000. – 179 арк. – Бібліогр.: арк. 141–155.

Дс67469

137. Вересовська Т. В. Внесок Інституту демографії УАН-ВУАН на чолі з академіком М. В. Птухою у розвиток статистичної науки та демографії в Україні (1919–1928) / Т. В. Вересовська // Рукоп. та кн. спадщина України. – 2000. – Вип. 5. – С. 118–129.

Ж68592

2001

138. Ошуркова Р. А. Птуха Михаил Васильевич / Р. А. Ошуркова // Профессора Пермского государственного университета (1916–2001) / гл. ред. В. В. Маланин. – Пермь, 2001. – С. 163–164. – Режим доступа: www.psu.ru/files/docs/science/books/mono/proff-psu-2017-2.pdf.

139. Птуха Михайло Васильович (1884–1961) // Вчені економісти-аграрники / Укр. акад. аграр. наук ; упоряд. і відп. ред. О. В. Шатько ; наук. ред.: М. В. Зубець, В. П. Буркат. – Київ, 2001. – С. 212–214. – (Українські вчені-аграрії ХХ століття ; кн. 5, ч. 2).

Ва618627; ВНБІ П(4УКР)д.я2 В90

2002

140. Злупко С. Він лічив нас і не долічив : демостатистик міжнародного рангу М. Птуха // Злупко С. Персоналії і теорії української економічної думки / С. Злупко. – Львів, 2002. – С. 324–326.

Ва633591

141. Стешенко В. Михайло Васильович Птуха як демограф (1884–1961) / В. Стешенко // Демогр. дослідж. – 2002. – Вип. 24. – С. 324–332.

Ж66290

2003

142. Історія Національної академії наук України, 1934–1937 : док. і матеріали / редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.), В. Г. Боряк, Л. А. Дубровіна [та ін.] ; упоряд.: В. А. Кучмаренко, Л. І. Стрельська, Т. П. Папакіна [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. – Київ, 2003. – 831 с. – (Джерела з історії науки в Україні).

Птуха М. В. – С. 19, 32, 37, 142, 145, 146, 231, 252–254, 257, 281, 401, 409, 416, 421, 429, 443, 473.

Вс38309; ВНБІ Ч214 (4УКР)71я2 І-90

143. Історія Національної академії наук України, 1938–1941 : док. і матеріали / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства ; редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.), В. Г. Боряк, Л. А. Дубровіна [та ін.] ; упоряд.: В. А. Кучмаренко, Т. П. Папакіна, Л. І. Стрельська [та ін.]. – Київ, 2003. – 920 с. – (Джерела з історії науки в Україні).

Птуха М. В. – С. 25, 274, 275, 287, 288, 350, 416, 480, 494, 517, 524, 534, 539, 540.

Вс38308; ВНБІ Ч214 (4УКР)71я2 І-90

2004

144. Видатний статистик і демограф : до 120-річчя від дня народж. М. В. Птухи // Знаменні дати : календар–2004 : [щорічник]. – Київ, 2004. – С. 229–234.

Ж70565; ВНБІ ТЗ(4УКР)я2 З-72

145. Нековаль В. Т. Михайло Васильович Птуха : до 120-річчя з дня народж. / В. Т. Нековаль // Статистика України. – 2004. – № 4. – С. 104–106.

Ж16379

2005

146. Галицька Є. В. Історія статистики в працях М. В. Птухи / Є. В. Галицька // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2005. – Вип. 77/78. – С. 11–14.

147. Мельник О. Академік Михайло Птуха : [про Демогр. ін-т ВУАН, його директора та ін. вчених, котрі зазнали репресій в 30-х рр. ХХ ст.] / О. Мельник // Наука і культура. Україна : щорічник. – Київ, 2005. – Вип. 33. – С. 134–150.

Ж66776

148. Мостяєв О. Визнаний теоретик української демографії: (до 45-річчя від дня смерті Михайла Птухи) / О. Мостяєв // Українознавство – 2006 : календар-щорічник. – Київ, 2005. – С. 259–261.

Ж66396; ВНБІ ТЗ(4УКР)я2 У45

149. Птуха Михайло Васильович (1884–1961) // Відомі постаті в медичній та демографічній статистиці України / упоряд. В. Т. Нековаль ; Київ. міськ. наук. інформ.-аналіт. центр мед. статистики, Держ. наук. мед. б-ка, Київ. міськ. центр «Здоров'я». – Київ, 2005. – С. 201–210.

Со26423; ВНБІ С7(4УКР)д.я2 В42

150. Птуха Михайло Васильович (1884–1961) // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Незабутні постаті / авт.-упоряд.: О. Матвійчук, Н. Струк ; редкол.: В. В. Скопенко (голова), О. В. Третяк, Л. В. Губерський [та ін.]. – Київ, 2005. – С. 132.

Со26748; ВНБІ Ч48(4УКР)я2 К38

2006

151. Максимчук Є. Міркування академіка Михайла Птухи стосовно обліку втрат та збитків від війни та ворожої окупації території СРСР / Є. Максимчук // Пам'ятки : археогр. щорічник. – Київ, 2006. – Т. 6. – С. 36–45.

Ж69828

152. Мордас І. В. Основні проблеми статистико-демографічної науки у дослідженнях академіка М. В. Птухи / І. В. Мордас // Формування ринк. відносин в Україні. – Київ, 2006. – № 5. – С. 125–128.

Ж69574

2007

153. Історія Національної академії наук України, 1941–1945 : у 2 ч. / редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.), Г. В. Боряк, В. П. Даниленко [та ін.] ; упоряд.: Л. М. Яременко, В. А. Кучмаренко, О. М. Березовський, С. В. Старовойт ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 2007. – (Джерела з історії науки в Україні).

Ч. 1 : Документи і матеріали / пер. док. з нім. Н. І. Малолєтова, О. І. Вербіцька. – 808 с.

Птуха М. В. – С. 24, 36, 38,120, 131, 202, 206, 208, 211, 299, 300, 302, 323, 335, 336, 341, 344, 346, 364, 370, 403, 703, 711.

Ч. 2 : Додатки. – 576 с.

Птуха М. В. – С. 16, 28, 49, 67, 93, 96, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 120, 129, 138, 139, 143, 144, 146, 147, 153, 154, 156, 158, 159, 160, 162, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 179, 184, 188, 189, 191, 192.

В349903/Ч.1–2; ВНБІ Ч214 (4УКР)71я2 І-90

154. Злупко С. М. Михайло Птуха / С. Злупко // Українська економічна думка / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, економ. ф-т ; упоряд. С. М. Злупко. – Київ, 2007. – С. 557–558.

Вс44429

2008

155. Історія Національної академії наук України, 1946–1950 : у 2 ч. / редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.), Г. В. Боряк, В. А. Вергунов [та ін.] ; упоряд.: Л. М. Яременко, С. В. Старовойт, О. М. Березовський ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 2008. – (Джерела з історії науки в Україні).

Ч. 1 : Документи і матеріали. – 604 с.

Птуха М. В. – С. 10, 206, 213, 215, 274,278, 281, 398–400,404.

Ч. 2 : Додатки. – 716 с.

Птуха М. В. – С. 11, 17, 19, 21–23, 34, 37, 59, 60, 65–67, 78, 81, 82, 88–90, 107,109,111, 112, 114, 140, 154–156, 160, 164, 169, 170, 177,182, 184, 192.

В351175/1–2; ВНБІ Ч214 (4УКР)71я2 І-90

156. Мордас І. В. Внесок учених Київського національного економічного університету у розвиток економічної науки в Україні (перша третина ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01 / Мордас Ірина Василівна ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – Київ, 2008. – 19 с.

Досліджено науковий доробок учених Київського національного економічного університету першої третини ХХ ст. Проаналізовано наукові праці М. В. Птухи та ін.

Ра357675

157. Мордас І. В. Внесок учених Київського національного економічного університету у розвиток економічної науки в Україні (перша третина ХХ ст.) : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Мордас Ірина Василівна ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – Київ, 2008. – 231 арк. – Бібліогр.: арк. 213–231.

Дс109983

2009

158. Мерков Аркадій Михайлович; Камінський Лев Семенович; Птуха Михайло Васильович : біобібліогр. покажч. / уклад.: В. Т. Нековаль, Г. М. Зубченко ; Нац. наук. мед. б-ка України, Київ. міськ. наук. інформ.-аналіт. центр мед. статистики. – Київ, 2009. – 49 с. – (Славні імена укр. мед. книги : мед. б-ки України в особах, документах, бібліографії).

Наведено бібліографічні описи праць вчених з питань медичної та демографічної статистики за період 1911–1979 рр., а також список літературних джерел про них.

Ва714089; ВНБІ Р11(4УКР)д.я1

159. Нековаль В. Т. Птуха Михайло Васильович : до 125-річчя з дня народж. (07.11.1884–03.10.1961) / В. Т. Нековаль // Статистика України. – 2009. – № 3. – С. 137–138.

Ж16379

160. Порохницька Н. Формування електронних ресурсів на документи архівного фонду академіка М. В. Птухи / Н. Порохницька // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – Вип. 24. – С. 165–171.

Ж70113

2010

161. Дмитриев А. Л. Письма М. В. Птухи к В. И. Борткевичу [Електронний ресурс] / А. Л. Дмитриев // Вестн. С.-Петербур. ун-та. Сер. 5, Экономика. – 2010. – Вып. 4. – С. 113–128. – URL: <https://economicsjournal.spbu.ru/article/view/3149/2914>.

162. Стешенко В. С. М. В. Птуха – видатний український вчений-демограф / В. С. Стешенко // Демографія та соціал. економіка. – 2010. – № 1. – С. 182–187.

Ж25188

2011

163. Шпиталь М. Філософське розуміння людини як безкінечної цінності в демографічних працях академіка М. В. Птухи (1884–1961) / М. Шпиталь // Гуманітар. вісн. – Переяслав-Хмельницький. – 2011. – № 23. – С. 418–422.

2012

164. Історія Національної академії наук України, 1951–1955 : у 2 ч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; редкол.: О. С. Онищенко (голов. ред.), Г. В. Боряк, В. А. Вергунов [та ін.] ; упоряд.: Л. М. Яременко, Г. В. Старовойт, Т. В. Брязкало. – Київ, 2012. – (Джерела з історії науки в Україні).

Ч. 1 : Документи і матеріали. – 884 с.

Птуха М. В. – С. 167.

Ч. 2 : Додатки. – 916 с.

Птуха М. В. – С. 35, 194, 298, 366, 403, 417, 483, 539, 725, 797, 813.

В354712/1–2; ВНБІ Ч214 (4УКР)71я2 І-90

165. Дмитриев А. Л. Письма М. В. Птухи к В. И. Борткевичу (1921–1928 гг.) / А. Л. Дмитриев // Вестн. С.-Петербург. ун-та. Сер. 5, Экономика. – 2012. – № 1. – С. 88–107. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/pisma-m-v-ptuhi-k-v-i-bortkevichu-1921-1928-gg>.

166. Стешенко В. С. Птуха Михайло Васильович / В. С. Стешенко // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк [та ін.]; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 58–59.

В348560/9; ВНБІ Т3(4УКР)я2 Е64

167. Шпиталь М. Демографічні проблеми сьогочасної України у світлі людиноцентричних ідей академіка М. В. Птухи (1884–1961) / М. Шпиталь // Наук. зап. з укр. історії. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 32. – С. 324–331.

Ж70206

2013

168. Мостяєв О. Птуха Михайло Васильович / О. Мостяєв // Українці Санкт-Петербурга, Петрограда, Ленінграда... / упоряд. Пасько І. В. – Вишгород : Сергійчук М. І., 2013. – С. 183 : іл.

Со33028; ВНБІ Т3(4УКР) я2 У45

169. Наумова Н. Етапи наукового зростання видатного вченого-економіста, академіка НАН України М. В. Птухи через призму біографічних документів та документів з діяльності вченого / Н. Наумова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 37. – С. 642–650.

Ж70113

170. Премія імені М. В. Птухи // Цибань В. О. Нагороди Національної академії наук України : Золота медаль імені В. І. Вернадського. Премії імені видат. учених України. Премії для молодих учених і студ. для вищ. навч. закладів. Відзнаки / В. О. Цибань ; НАН України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ, 2013. – С. 156–158 : портр.

Вс57143; ВНБІ Ч216(4УКР)27 я2 Ц56

171. Шпиталь М. Академік М. В. Птуха (1884–1961): петербурзький період навчання, становлення світогляду та фахового удосконалення / М. Шпиталь // Переяслав. літопис. – 2013. – Вип. 4. – С. 79–83.

Ж74043

172. Шпиталь М. И. Ранние работы начального (петербургского) периода научной деятельности академика Украинской академии наук М. В. Птухи (1884–1961) / М. И. Шпиталь // Вестн. акад. знаний. – 2013. – № 3. – С. 27–31. – Режим доступа: <https://bit.ly/3Ej6sdl>.

2014

173. Наумова Н. А. Внесок ученого-економіста М. В. Птухи в розвиток демографії та статистики в Україні : до 130-річчя від дня народж. / Н. А. Наумова // Рукоп. та кн. спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 135–144.

Ж68592

174. Птуха Михайло Васильович // Професори Київського університету : біогр. довід. / упоряд.: С. Ю. Алтухова, К. В. Бойко, І. В. Ващенко [та ін.] ; ред. рада Р. В. Губерський (голова), О. К. Закусило, В. А. Бугров [та ін.] ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2014. – С. 399.

Со33302; ВНБІ Ч48(4УКР)дя2 П84

175. Служинська О. 130 років від народження видатного демографа Михайла Птухи / О. Служинська // Пр. Наук. т-ва ім. Шевченка. – Львів, 2014. – Т. 38 : Лікарський збірник. Медицина і біологія. – С. 130–131. – (Нова серія ; т. 25).

Ж69824

176. 130 років від дня народження академіка М. В. Птухи // Демографія та соціал. економіка. – 2014. – № 2. – С. 244–246.

Ж25188

177. Шпиталь М. Нарис. До наукової біографії академіка Української академії наук М. В. Птухи (1884–1961) / М. Шпиталь // Демографія та соціал. економіка. – 2014. – № 2. – С. 247–252.

Ж25188

2015

178. Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукоп. ; авт.-уклад.: О. П. Бодак, О. С. Боляк,

С. О. Булатова [та ін.] ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова), Г. В. Боряк, Н. М. Зубкова [та ін.]. – Київ, 2015. – 325, [1] с.

Птуха М. В. – С. 19, 23, 28, 31, 33.

Вс60788; ВНБІ Я181(4УКР)2 А87

179. Наумова Н.А. Біографічні документи М. В. Птухи в складі особового фонду вченого в Інституті архівознавства НБУВ / Н. А. Наумова // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.) : в 2 ч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів наук. б-к та інформ. центрів академій наук – членів МААН ; редкол.: В. І. Попик [та ін.]. – Київ, 2015. – Ч. 2. – С. 114–117.

В355901/2

180. Хвіст В. О. Деякі аспекти розвитку української демографічної науки у ХХ ст. / В. О. Хвіст // Гілея : наук. вісн. – 2015. – Вип. 101. – С. 150–153.

Висвітлено наукові погляди вітчизняних учених з історії української демографії в ХХ столітті, зокрема М. В. Птухи.

Ж25326

181. Шпиталь В. Останні роки життя академіка М. В. Птухи: самоаналіз стану душі, умов та обставин / В. Шпиталь // Переяслав. літопис. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Вип. 8. – С. 168–177.

Ж74043

2016

182. Історія Національної академії наук України, 1956–1960 : у 2 ч. / редкол.: О. С. Онищенко (голов. ред.), В. А. Вергунов, О. В. Бажан [та ін.] ; упоряд.: Л. М. Яременко, Г. В. Індиченко, С. В. Старовойт [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. – Київ, 2016. – (Джерела з історії науки в Україні).

Ч. 1: Документи і матеріали. – 872 с.

Птуха М. В. – С. 31, 316.

Ч. 2: Додатки. – 1064 с.

Птуха М. В. – С. 70, 111, 209, 305, 883, 912 .

В356584/1–2; ВНБІ Ч214 (4УКР)71я2 І-90

2017

183. Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства ; авт-упоряд.: С. В. Старовойт, А. І. Шаповал, Ю. В. Булгаков [та ін.] ; редкол.: Л. М. Яременко, С. В. Старовойт, Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ, 2017. – 772 с.

Птуха М. В. – С. 6, 8, 42, 466.
Вс64088; ВНБІ Я181(4УКР)2 О-75

184. Наумова Н. А. Птуха Михайло Васильович // Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник. – Київ, 2017. – С. 466–470.

Вс64088; ВНБІ Я181(4УКР)2 О-75

2018

185. Шпиталь М. І. Академік М. В. Птуха (1884–1961). Життєпис: вершини та обрив / М. І. Шпиталь, Н. І. Коцур. – Житомир : О. О. Євенок [вид.], 2018. – 434, [1] с. : фот. – Бібліогр.: с. 290–310.

Ва828633

186. Марочко В. Птуха Михайло Васильович / В. Марочко // Енциклопедія Голодомору / М-во культури України, Нац. музей «Меморіал жертв Голодомору, Асоц. дослідників голодоморів в Україні. – Дрогобич : Коло, 2018. – С. 349–351.

Вс65583; ВНБІ Т3(4УКР)6 я2 Е64

187. Національна академія наук України – 100 : головні тенденції розвитку і здобутки : док. і матеріали. В 3 кн. Кн. 1. 1918–1945 / редкол.: О. С. Онищенко (голов. ред.), В. А. Вергунов, Л. А. Дубровіна [та ін.] ; упоряд.: О. С. Онищенко (наук. керівник проекту), Л. М. Яременко, Г. В. Індиченко [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. – Київ, 2018. – 952 с. : фот. – (Джерела з історії науки в Україні).

Птуха М. В. – С. 26, 45, 46, 48, 76, 80, 98, 99, 103, 128, 131, 136, 158, 159, 162, 167, 191, 192, 196, 206, 207, 221, 222, 225, 250–252, 284, 285, 296, 317–320, 341, 342, 345, 375, 376, 381, 424, 533, 626, 627, 801, 816, 904.

В357366/1; ВНБІ Ч214 (4УКР)71я2 Н-35

2019

188. 135 років від дня народження академіка М. В. Птухи // Демографія та соціал. економіка. – 2019. – № 4. – С. 142–143.

Ж25188

2020

189. Куйбіда В. Демографія: цариця наук, скинута з престолу : на пошанування сторіччя Нац. акад. наук України, сторіччя першого в світі Демогр. ін-ту та 135-річчя від дня народж. акад. М. В. Птухи (1884–1961) / Віктор Куйбіда // Світогляд. – 2020. – № 2. – С. 34–39.

Ж25653

2021

190. Птуха Михайло Васильович // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Птуха_Михайло_Васильович – Дата ред.: 6.07.2021.

191. Птуха Михайло Васильович // Наука України: доступ до знань : інформ. портал / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: <https://bit.ly/3iBX8st>. – (Науковці України).

Т. Добко, заввідділу НБУВ

Л. Мацкевич, мол. наук. співроб. НБУВ

П. Штих, мол. наук. співроб. НБУВ

Україна в Козацькому серці

(Біобібліографія до 60-річчя від дня народження Сергія Борисовича Козака)

Сергій Борисович Козак – відомий український журналіст, літературознавець, бібліограф, видавець, письменник, член Національної спілки письменників України, Національної спілки журналістів України. Народився 21 вересня 1961 р. у м. Костопіль Рівненської області. У 1987 р. закінчив факультет журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Працював спеціальним кореспондентом газети «Літературна Україна» (Київ, 1987–1991), був запрошений на роботу до США, де редагував у Детройті тижневик «Українські вісті». Упродовж 1991–1993 рр. навчався на факультеті славистики Мічиганського університету (США). Упродовж 2001–2003 рр. здобував освіту в Німеччині, де захистив дисертацію, доктор філософії Українського вільного університету (м. Мюнхен), PhD, доктор філософії в галузі «Гуманітарні науки» (філологія).

У 1991–2000 рр. – власний кореспондент у США газети «Літературна Україна», у 2010–2015 рр. – головний редактор; працював у редакції газети «Українські вісті (часопис)» (м. Детройт, США, 1991–2000 – редактор; 1994–2000 – головний редактор). Нині С. Козак – науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, головний редактор Видавничого центру Фундації ім. І. Багряного (США) (серії «Бібліотека української діаспори», «Часописи української діаспори», «Українська бібліотека імені Івана Багряного» та ін.).

С. Козак – автор ряду літературно-художніх, науково-популярних, наукових праць, виданих в Україні, США, Канаді, Німеччині: «Омріяний дзвін» (1995), «Скресання криги» (1996), «З усіх чужин» (1997), «Колядки над Ізаром» (2000), «Гортаючи пожовклі сторінки» (2002), «Волинська літературна еміграція» (2007, 2012), «“Українські вісті” в Європі й Америці (1945–2000)» (2010), «Як вони пишуть» (2013), «Українська література у

вигнанні» (2014), «Українська діаспора: літературний контекст» (2015), «“Київ” на вулицях Філадельфії» (2016), «Раритети української діаспори» (у 4 т.; 2016–2017), фотоальбомів «Полтавщина літературна» (2018), «На берегах Хоролу і Сули: полтавські шляхи Тараса Шевченка» (у співавторстві з Д. Козак) (2016), «Іван Багряний: життя і творчість в ілюстраціях» (2018) та ін. Засновник і головний редактор книжкової серії «Бібліотека газети “Літературна Україна”» (вийшло 20 випусків, 2010–2016). Ряд інтерв'ю С. Козака з відомими українськими письменниками, поетами, журналістами сприяють глибшому пізнанню життя творчої особистості, розширюють знання про літературний процес 2000-х років в Україні.

С. Козак є упорядником книжки спогадів про Т. Осьмачку «Живий Осьмачка» (1998, 2013), книжки публіцистики В. Гришка «Карби часу» (Київ, 2009, т. II), книжки публіцистики М. Воскобійника «Україна-XX: національна ідея і чин» (Київ, 2011), а також «Українська планета Ді-Пі» (2013), «Українська еміграція» (2014), «Біографії» (2013), «Від Івана Багряного до Миколи Гоголя» (2014), «Архів діаспори» (2014), «Його голос чути досі» (про А. Дімарова) (співупорядник Є. Дімарова, 2014), «Героям слава!» (2014) (співупорядник Ю. Пригорницький), «Любіть Україну» (2014), «Висока вона, Тарасова гора» (2015), «Іван Багряний: український письменник і політичний діяч» (2016), «Від “Скельки” до “Буйного вітру”» (2016), «Мовний всесвіт Івана Багряного» (2016), «Під небом чужини: письменники української еміграції» (у співавторстві з Д. Козак) (2017) та ін.

Значний внесок С. Козака в дослідження та популяризацію української еміграційної періодики. Він уклав бібліографічні покажчики, що розкривають зміст часописів: «Українські вісті» (Німеччина – США), «Нові дні» (Канада), «Пороги» (Аргентина), «Київ» (США), «Літаври», «Звено», «Керма» (Австрія), «Арка», «Вежі», «Літературно-науковий вісник», «Заграва», «Літературний зошит», «Рідне слово», «Світання», «МУР», «Орлик», «Ранок», «Хорс», «Сучасник» (Німеччина) та ін. Покажчики С. Козака займають поважне місце серед джерел, що розкривають інформаційний масив еміграційних документів, доносять до нас цілісну картину життя українців поза межами материкової України, дають змогу прослідкувати за розвитком друкованого слова, преси, літератури української діаспори в різних куточках світу, ознайомитися з незваними досі цікавими публікаціями. Вони є ваговою базою для дослідження історико-культурної спадщини української еміграції – однієї з найбільших і найпомітніших у світі.

За керівництва С. Козака газету «Українські вісті» (США) відзначено Міжнародною премією ім. Пилипа Орлика («За внесок у демократію») (1995), а «Літературну Україну» занесено до «Книги рекордів України» (2013). С. Козак лауреат ряду літературних премій: премії ім. І. Багряного (2010), премії ім. Д. Нитченка (2011), премії ім. І. Калинець (2012), премії ім. І. Огієнка (2013), премії ім. В. Сосюри (2014). За чотиритомне видання

С. Козака «Раритети української діаспори» видавництво «Ярославів Вал» отримало гран-прі Всеукраїнського конкурсу «Краща книга України» (2017).

Свої нові видання С. Козак радо дарує до фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, за що читачі та співробітники бібліотеки йому щиро вдячні.

Бібліографія складається з розділів: «Основні друковані праці С. Козака», «Література про життя і діяльність С. Козака», матеріали яких представлено за прямою хронологією. У межах року бібліографічні записи розміщено за абеткою: спочатку книги, видання, де автор є редактором чи упорядником, а далі – статті, інтерв'ю з відомими людьми. Після бібліографічного опису вказано шифр зберігання у фондах НБУВ.

Основні друковані праці С. Козака

1. «Я знов з тобою, Україно!» / С. Козак // Літ. Україна. – 1991. – 21 лют. – С. 4.

Про українську співачку – солістку київської опери в 1960-х роках – Г. Колесник-Ратушну.

2. Омріяний дзвін: з подій в Україні кінця 1980-х – початку 90-х / С. Козак. – Детройт : Укр. вісті, 1995. – 91 с. : іл.

Ва652412

3. Упоряд.: Живий Осьмачка : спогади / упоряд. С. Козак. – Детройт : Укр. вісті, 1998. – 197 с.

До видання увійшло все найбільш значуще, що було написано про видатного українського поета Т. Осьмачку (1895–1962). Автори спогадів – яскраві особистості, знані літератори: В. Біляїв, М. Кейван, Л. Коваленко, Г. Костюк, П. Одарченко, Ю. Стефаник.

Ва648842

4. Упоряд.: Карби часу: Історія, література, політика, публіцистика : у 2 т. / В. І. Гришко. – Київ : Смолоскип, 1999–2009.

Т. 2 : Публіцистика / передм. та упоряд. С. Козака. – 2009. – 526 с.

До другого тому увійшли праці, написані автором упродовж 1950–1980 рр. Усі вони друкувалися в газетах чи видавалися окремими брошурами на Заході, але в Україні раніше не публікувалися. Публіцистичні статті В. Гришка – це відбитки історії часу, у якому автор жив і був активним учасником ідейного життя свого народу на Батьківщині та в українській західній діаспорі.

В343265/Т.2

5. «Українські вісті» в Європі й Америці (1945–2000) : бібліогр. покажч. змісту газети «Українські вісті» : у 2 т. / Сергій Козак. – Київ : Літ. Україна : Ярославів Вал, 2010.

Т. 1 : 1945–1967. – 592 с.

Т. 2 : 1968–2000. – 560 с.

Покажчик відображає зміст газети «Українські вісті» за 55 років її існування. Висвітлено зміст усіх 3 тис. 398 номерів унікального видання, що з 1945 по 2000 р. виходило спочатку в Західній Європі, потім в Америці. На сторінках газети було вміщено понад 50 тис. публікацій: інформаційних заміток, уривків художніх творів, статей, нарисів, репортажів та інших матеріалів українських та іноземних авторів. Науково-допоміжний апарат включає: Пояснення скорочень назв установ, об'єднань, періодичних видань; Словник криптонімів і псевдонімів; Іменний покажчик.

V352406/1-2

6. Галина Журба [письменниця, 1888–1979] / підгот. Сергій Козак // Літ. Україна. – 2010. – 29 лип. – С. 2.

7. Ізодира Косач-Борисова [письменниця, 1888–1980] / підгот. Сергій Козак // Літ. Україна. – 2010. – 23 верес. – С. 2.

8. Оксана Лятуринська [поетеса, 1902–1970] / підгот. Сергій Козак // Літ. Україна. – 2010. – 15 лип. – С. 2.

9. Оксана Пахльовська: «Аве, Еуропа!» : [про однойм. кн. Оксани Пахльовської] / Сергій Козак // Літ. Україна. – 2010. – 15 квіт. – С. 1.

10. Олексій Сацюк [прозаїк, 1909–1960] / підгот. Сергій Козак // Літ. Україна. – 2010. – С. 2.

11. «Ти Гоголем оспівана була...» : [сміт Диканька Полтав. обл : краєзн. аспект] / Сергій Козак // Літ. Україна. – 2010. – 21 січ. – С. 5.

12. У полум'ї синівських почуттів : Міжнар. літ.-мистец. свято «В сім'ї вольній, новій...» на Житомирщині / Сергій Козак ; комент. В. Яворівського, В. Баранова, О. Лупія // Літ. Україна. – 2010. – 27 трав. – С. 1–2.

13. Горлач Л. Література – стан душі : [інтерв'ю з письменником] / Леонід Горлач ; [запитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 12 серп. – С. 1, 6.

14. Карпенко В. Бути самим собою – золоте правило митця : [бесіда з літератором] / Віталій Карпенко ; [розпитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 28 січ. – С. 5–6.

15. Карпенко В. Московська церква – інструмент політичного впливу Кремля : [бесіда з письменником] / Віталій Карпенко ; [розпитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 29 лип. – С. 1, 3.

16. Качуровський І. Творення потребує самоти : [бесіда з письменником] / Ігор Качуровський ; [розпитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 27 трав. – С. 6.

17. Корсак І. Непросто передати дух давнини : [бесіда з письменником] / Іван Корсак ; [розпитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 25 берез. – С. 6.

18. Олійник Б. Стою на своїй землі : [бесіда з поетом] / Борис Олійник ; [розмову вів С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 21 жовт. – С. 3.

19. Павличко Д. Рильський дякував мені за те, що я його не послухав : [бесіда з поетом] / Дмитро Павличко ; [розмову вів С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 7 жовт. – С. 1, 6.

20. Плачинда С. Так хотілося вирощувати хліб... : [бесіда з письменником] / Сергій Плачинда ; [розпитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 29 квіт. – С. 6.

21. Цалик С. Роліт і його славетні мешканці : [про кн. Станіслава Цалика та Пилипа Селігея «Таємниці письменницьких шухляд» : бесіда з авт.] / Станіслав Цалик ; [розпитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 28 жовт. – С. 1, 7.

22. Черногуз О. Найкомфортніше творити у труднощах, а не в розкошах : [бесіда з письменником] / Олег Черногуз ; [розпитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 25 лют. – С. 6.

23. Шевчук В. Вільним митцем бути нелегко... : [бесіда з письменником] / Валерій Шевчук ; [розмову вів С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 15 лип. – С. 1, 8.

24. Шкляр В. Шукаю слідів Марусі : [бесіда з письменником] / Василь Шкляр ; [запитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2010. – 14 жовт. – С. 1, 3 : фот.

25. *Упоряд.*: Воскобійник М. Г. Україна – ХХ: національна ідея і чин : публіцистика, листування / М. Г. Воскобійник ; упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна ; Ярославів Вал, 2011. – 486 с.

Книга публіцистики одного з найпомітніших українських істориків у США – Михайла Воскобійника, представника славного козацького роду з Полтавщини, який мусив залишити рідну Україну, але й за її межами зберіг діяльну любов до Батьківщини. До видання ввійшли статті, опубліковані в еміграційній пресі, а також листування М. Воскобійника з відомим письменником і політичним діячем І. Багряним.

Ва738604

26. Волинська літературна еміграція на сторінках газети «Українські вісті» (1945–2000) / Сергій Козак // Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 12. – С. 30–34. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2011_12_9.

27. Дімаров А. Стиль письменника – це щоденна каторжна праця : [бесіда з письменником] / Анатолій Дімаров ; [розмову вів Сергій Козак] // Літ. Україна. – 2011. – 4 серп. – С. 4–5.

28. Драч І. Поезії ловлю на невід : [бесіда з поетом] / Іван Драч ; [розмову вів С. Козак] // Літ. Україна. – 2011. – 20 жовт. – С. 12–13.

29. Кремінь Д. Поезія не вмирає, лише змінює свій образ : [бесіда з письменником] / Дмитро Кремінь ; [вів діалог С. Козак] // Літ. Україна. – 2011. – 16 черв. – С. 10–11.

30. Лупій О. Від спалаху Божої іскри : [бесіда з письменником] / Олесь Лупій ; [записав С. Козак] // Літ. Україна. – 2011. – 6 січ. – С. 6–7.

31. Перебийніс П. Чистий аркуш – біла пляма : [бесіда з поетом] / Петро Перебийніс ; [запитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2011. – 3 берез. – С. 10–11.

32. Талалай Л. Високу поезію не «пишуть», її «творять» : [бесіда з поетом] / Леонід Талалай ; [розпитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2011. – 18 серп. – С. 10.

33. Яворівський В. Закінчення твору – це радісний, солодкий момент... : [бесіда з письменником] / Володимир Яворівський ; [запитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2011. – 20 січ. – С. 4–5, 15.

34. Волинська літературна еміграція : [корот. біобібліогр. довід.] / Сергій Козак. – Київ : Укр. письменник, 2012. – 95 с. : фот.

Вміщено відомості про письменників української еміграції – вихідців з Великої Волині (нині – Волинська, Рівненська, частина Житомирської, Тернопільської та Хмельницької областей). Волинська літературна еміграція була яскраво представлена в усіх жанрах еміграційного літпроцесу минулого століття: у прозі – Улас Самчук, Юрій Косач, Галина Журба; у поезії – Олег Ольжич, Леонід Мосендз, Олекса Стефанович, Оксана Лятуринська; у драматургії – Ігор Костецький, Авенір Коломиєць, Юрій Косач; у літературній критиці – Василь Гришко та ін. Пошуковий апарат включає покажчик імен.

Ао270924

35. *Упоряд.:* Єдина нація – єдина державна мова / [упоряд. С. Козак]. – Київ : Літ. Україна, 2012. – 90 с. : фот. – (Бібліотека газети «Літературна Україна» ; № 3).

Ва765195

36. *Упоряд.:* Імена і дати : літ. календар / [упоряд.: С. Козак, Т. Синьоок]. – Київ : Літ. Україна, 2012. – 169 с. – Бібліогр.: с. 151–169.

Представлено головні літературні дати 2012 р. Календар містить інформацію про ювілеї класиків української літератури, відомих сучасних письменників та найзнаменніші події культурного життя України новітнього періоду.

Ао270758

37. «Літературний зошит»: український раритет на німецькій землі / С. Б. Козак // Рукоп. та книжк. спадщина України : археогр. дослідж. унік. арх. та бібл. фондів. – 2012. – Вип. 16. – С. 140–152. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2012_16_10.

Досліджено історію створення та зміст «Літературного зошита» – літературно-мистецького додатка до заснованої українськими політичними емігрантами газети «Українські вісті» (Німеччина, 1947).

Ж68592

38. *Упоряд.:* Людина читаюча – людина вільна! / упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна, 2012. – 88 с. : портр. – (Бібліотека газети «Літературна Україна» ; № 4).

Зважаючи на невтішну книговидавничу справу в Україні, відсутність чіткої гуманітарної політики держави, зменшення популярності читання серед громадян, автори книжки пропонують свої альтернативні методи подолання цієї кризи.

Ва765196

39. «Ми вернемося, як живий дух»: Волинська літературна еміграція на сторінках газети «Українські вісті» (1945–2000) / Сергій Козак // Літ. Україна. – 2012. – 5 січ. – С. 11.

40. Тодось Осьмачка [письменник, 1895–1962] / Сергій Козак // Літ. Україна. – 2012. – 16 серп. – С. 10–11.

41. Буряк Ю. Знайти те, що є невимовним : [бесіда з письменником] / Юрій Буряк ; [розпитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2012. – 20 верес. – С. 6–7.

42. Кичинський А. Є поверхня слова, а є – його глибина : [бесіда з поетом] / Анатолій Кичинський ; [розмову вів С. Козак] // Літ. Україна. – 2012. – 21 черв. – С. 12.

43. Мушкетик Ю. Натхнення – це віра в те, що пишеш : [бесіда з письменником] / Юрій Мушкетик ; [розмову вів С. Козак] // Літ. Україна. – 2012. – 26 квіт. – С. 12.

44. Рутківський В. Вірю не стільки в себе, скільки у своїх героїв : [бесіда з письменником] / Володимир Рутківський ; [запитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2012. – 17 трав. – С. 6.

45. *Упоряд.:* Біографії / упоряд.: С. Козак, Г. Протасова. – Київ : Літ. Україна, 2013. – 179 с. – (Книжкова «Літературна Україна»).

Зібрано біографії українських письменників ХХ ст., яким доля судила пройти непростий життєвий шлях: переслідування, вигнання, заслання, війни... Проте лихоліття не лише не зламали дух наших літературних митців, а й часто ставали джерелом значних творчих здобутків.

Ва774289

46. *Упоряд.:* Коновал О. В ім'я України / О. Коновал ; упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна, 2013. – 56 с. : портр. – (Бібліотека газети «Літературна Україна» ; № 6).

До видання увійшли статті відомого громадського діяча української еміграції, дослідника її літературного процесу, публіциста, одного з керівників Фондації ім. І. Багряного О. Коновала, що їх упродовж кількох років друкувала «Літературна Україна». Представлені публікації відображають широту інтересів О. Коновала: політичне життя української еміграції, наріжні проблеми української культури, історія України у ХХ ст., а також дослідження творчості видатного політичного діяча й письменника І. Багряного.

47. *Упоряд.:* Українська планета Ді-Пі: сторінками газети «Українські вісті». Зб. 1 / упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна, 2013. – 564 с.

До книжки увійшли матеріали, надруковані в еміграційній газеті «Українські вісті». Це перший з трьох запланованих збірників матеріалів унікального видання, яке виходило за кордоном у 1945–2000 рр. і висвітлювало головні події суспільно-політичного, економічного та культурного життя української еміграції. Вміщені публікації, охоплюючи період з 1945 по 1951 р., розповідають про перебування українців у таборах для переміщених осіб – Ді-Пі та початки подальшого їх розселення по світу й тому становлять своєрідний літопис цієї непростой сторінки в історії українства. Збірник є цінним джерелом для вивчення політичних процесів і організацій періоду Ді-Пі, економічного та соціального становища українців в еміграції, літературного процесу, зокрема Мистецького українського руху, театрального, мистецького, церковного та наукового життя. Водночас книжка рясніє цінними біобібліографічними документами, що дають змогу уточнити життєписи цілого грона культурних діячів.

В354498/1

48. *Упоряд.:* Шукав у слові Україну : спогади про Тодося Осьмачку / упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна, 2013. – 204 с.

Це збірка спогадів про видатного українського поета, прозаїка, перекладача Т. Осьмачку (1895–1962). Авторами спогадів є відомі літератори, діячі української культури, які відіграли важливу роль у житті поета – В. Біляїв, М. Кейван, Л. Коваленко, Г. Костюк, П. Одарченко, Ю. Стефанік.

Ва772465

49. Як вони пишуть. 25 літературних секретів / Сергій Козак. – Київ : Літ. Україна, 2013. – 243 с. : фот.

У виданні зібрано не просто інтерв'ю з відомими письменниками, це – розповіді про секрети роботи власної творчої майстерні, про стимули, обставини та засоби, які допомагають творити.

Ва763474

50. «Літературний зошит»: історія та зміст видання / С. Б. Козак // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – 2013. – Т. 50. – С. 184–189. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2013_50_38.

Ж68592

51. Проблема Ді-Пі в часописі «Українські вісті» / С. Козак // Вісн. Кн. палати. – 2013. – № 11. – С. 32–35. – Бібліогр.: 13 назв. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2013_11_11.

Проаналізовано зміст публікацій українського періоду Ді-Пі (переміщені особи за 1945–1951 рр.) в еміграційній газеті «Українські вісті» (Новий Ульм, Німеччина).

Ж15184

52. Тодось Осьмачка в часописі «Українські вісті» / С. Б. Козак // Рукоп. та книжк. спадщина України : археогр. дослідж. унік. арх. та бібл. фондів. – 2013. – Вип. 17. – С. 211–220. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2013_17_13.

Здійснено аналіз публікацій письменника Тодося Осьмачки і матеріалів про нього в еміграційній газеті «Українські вісті» (1945–2000, Новий Ульм, Німеччина; Детройт, США).

Ж68592

53. Дочинець М. У творчості мене цікавить не правда історії, а правда серця : [бесіда з письменником] / Мирослав Дочинець ; [запитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2013. – 5 груд. – С. 10–11.

54. Роздобудько І. Хочу дивувати читача, аби він не звикав до мене : [бесіда з письменницею] / Ірен Роздобудько ; [запитував Сергій Козак] // Літ. Україна. – 2013. – 24 жовт. – С. 10–11.

55. Стех М. Р. Лише з еміграційним крилом українська культура стає цілісною : [бесіда з літературознавцем] / Марко Роберт Стех ; [спілкувався С. Козак] // Літ. Україна. – 2013. – 10 жовт. – С. 5.

56. *Упоряд.:* Базилевський В. Замах на Бога : [цикл есеїв] / Володимир Базилевський ; [упоряд. С. Козак]. – Київ : Літ. Україна, 2014. – 121 с. – (Бібліотека газети «Літературна Україна» ; № 8).

Ва780200

57. *Упоряд.:* Героям слава! : книжка для учасників Вітчизняної війни України 2014 р.: військ.-патріот. вірші укр. поетів та нар. пісні / упоряд.: С. Козак, Ю. Пригорницький. – Київ : Літ. Україна, 2014. – 100 с.

Це – перша книжка, що впорядкована для фронту й відправлена на фронт. Тут зібрано найкращі рядки із сердець найкращих поетів. Для святих воїнів жорстокої війни, для надиху на перемогу.

Ао272439

58. *Упоряд.:* Його голос чути досі (розмови з Анатолієм Дімаровим) / упоряд.: Є. Дімарова, С. Козак. – Київ : Літ. Україна, 2014. – 260 с. – (Бібліотека газети «Літературна Україна» ; № 10).

Ва788172

59. *Упоряд.:* Любіть Україну!: лауреати Всеукр. премії ім. Володимира Сосюри : (довідник, статті, покажчик) / упоряд. Сергій Козак. – Київ : Літ. Україна, 2014. – 134 с. : фот. – (Книжкова «Літературна Україна»).

Книжка містить не лише відомості про лауреатів Всеукраїнської премії ім. В. Сосюри, а й подає маловідомі матеріали про видатного українського поета В. Сосюру.

Ао272456

60. *Упоряд.:* Майдан гідності! (Пам'яті «Небесної сотні») / упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна, 2014. – 204 с. – (Бібліотека газети «Літературна Україна» ; № 9).

Збірник матеріалів присвячено одній з найбільш знакових подій в історії української державності – Євромайдану. Розпочавшись як громадянський рух за європейське майбутнє України, що опинилося під загрозою внаслідок незаконних дій урядовців, Євромайдан переріс у масштабну національну Революцію Гідності. Символом самовідданості для всіх українців стали герої «Небесної сотні» – найкращі сини і доньки України, які поклали свої життя в боротьбі за самовизначення нації. Протягом трьох місяців увага вітчизняних та світових засобів масової інформації була прикута до Євромайдану. Українські письменники, науковці, публіцисти, дипломати активно осмислювали революційні події, давали їм свою оцінку, розмірковували про значення суспільних змін для культури й націотворення. Збірник містить список героїв, полеглих за Україну, а також звернення інтелігенції, матеріали з хронології Євромайдану, аналітичні статті, відгуки на знакові події листопаду 2013 – лютого 2014 р., а також до теми російської агресії в Криму.

Ва782461

61. *Упоряд.:* 55 років: боротьба, правда, гідність і – перемога! До історії часопису «Українські вісті» / [упоряд. С. Козак]. – Київ : Літ. Україна, 2014. – 303 с.

Ва786083

62. *Упоряд.:* Українська еміграція: сторінками газети «Українські вісті». Зб. 2 / упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна, 2014. – 472 с.

До книги увійшли матеріали, надруковані в еміграційній газеті «Українські вісті». Це другий збірник матеріалів цього унікального друкованого видання, яке виходило за кордоном у 1945–2000 рр. і висвітлювало головні події суспільно-політичного, економічного та культурного життя української еміграції. Зібрані публікації, охоплюючи період майже у три десятиліття (1950–1970-ті роки), розповідають про перебування українців у різних країнах світу після Другої світової війни.

В355058/2

63. *Упоряд.*: Українська література у вигнанні: сторінками газети «Українські вісті». Зб. 3 / упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна, 2014. – 802 с.

Видання включає матеріали, надруковані в еміграційній газеті «Українські вісті», яка виходила за кордоном у 1945–2000 рр. Публікації розповідають про літературний рух українців у різних країнах світу після Другої світової війни і становлять вагомий і цікавий літопис зарубіжного українства.

Зі змісту: Наше слово в Австралії / Сергій Козак. – С. 728–730; Іванові Драчеві – 60 / Сергій Козак. – С. 735–736.

В355430/3

64. Літературний рух української еміграції (на прикладі часопису «Українські вісті» (1945–2000) / С. Козак // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 7. – С. 36–38. – Бібліогр.: 9 назв.

Проаналізовано матеріали на тему літературного життя (постаті письменників, твори, літературні організації) української еміграції на сторінках часопису «Українські вісті» (1945–2000 рр., Новий Ульм, Німеччина; Детройт, США), патріотичну діяльність якого було спрямовано на збереження літературних набутоків українців поза Україною.

Ж15184

65. «Серце, козацьке серце!..» : [про Володимира Сосюру, Всеукр. літ. премію ім. В. Сосюри] / Сергій Козак // Літ. Україна. – 2014. – 24 лип. – С. 9.

66. Гусейнов Г. Кожне число журналу повинно мати своє обличчя : [бесіда з голов. ред. журн. «Кур'єр Кривбасу»] / Григорій Гусейнов ; [запитував С. Козак] // Літ. Україна, – 2014. – 23 січ. – С. 2, 11.

67. Лис В. Відчув себе письменником, коли написав перший роман» : [бесіда з письменником] / Володимир Лис ; запитував [С. Козак] // Літ. Україна. – 2014. – 2–9 січ. – С. 14–15.

68. Щербак Ю. Київ – серце України, один із головних героїв моєї прози... [бесіда з письменником] / Юрій Щербак ; [запитував С. Козак] // Літ. Україна. – 2014. – 20 лют. – С. 4–5.

Українська еміграція в періодичних виданнях

69. Аргентинські запорожці: з думою про Україну: (Журн. «Пороги»: історія, зміст, автори) / Сергій Козак. – Київ : Літ. Україна, 2015. – 156 с. – («Часописи української діаспори»).

Серед українських еміграційних газет і журналів особливе місце належить літературно-мистецькому часопису «Пороги», який виходив в Аргентині упродовж 1949–1957 рр. Журнал знайомив читачів із новинками красного письменства. Усього на сторінках часопису надруковано поетичні твори 231 автора, зокрема: Олекси Веретенченка, Ігоря Качуровського, Юрія Косача, Яра Славутича та інших письменників. Видання містить двадцять розділів, які нараховують 810 матеріалів різних жанрів: поезію, прозу, драматургію, гумористичні та сатиричні твори, афоризми тощо. Окремо подано розділ, який присвячено перекладам творів письменників світової літератури: Джорджа Гордона Байрона, Роберта Бернса, Оскара Уайльда, Йогана Вольфганга Гете, Вільяма Шекспіра та низки інших представників американської, англійської, іспанської, німецької, французької, польської літератур. Значну увагу в журналі приділено публікаціям недрукованої спадщини українських письменників, зокрема поезій Миколи Зерова, Юрія Клена, Олександра Олеся, Олега Ольжича, Володимира Свідзінського, Павла Филиповича, а також творам класиків української літератури (Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка) та добіркам українських радянських поетів (Павло Тичина, Максим Рильський). Пошуковий апарат містить низку покажчиків: хронологічний, систематичний, алфавітний та покажчик імен.

Ао272950

70. *Упоряд.*: Із Шевченком на чужині / авт. проекту, упоряд. С. Козак. – Київ : Фондація ім. І. Багряного : Літ. Україна, 2015. – 291 с.

У виданні – фактично документальний літопис повсякчасного звернення до Тарасового слова української еміграції від років Другої світової війни до кінця ХХ століття. Матеріал взято з унікального часопису «Українські вісті», що служив на користь всьому українству – і на Батьківщині, і на різних континентах.

Ва790091

71. «Нові дні» на берегах Онтаріо : бібліогр. покажч. змісту журн. «Нові дні» (1950–1997. Канада) / Сергій Козак ; авт. вступ. ст.: М. Слабошпицький, О. Коновал. – Київ : Літ. Україна, 2015. – 588 с. – («Часописи української діаспори»).

Покажчик містить перелік публікацій видатних письменників, літературознавців, журналістів, митців еміграції, які друкувалися на сторінках часопису з лютого 1950 по листопад – грудень 1997-го р. у Канаді. Зокрема представлена політична публіцистика, культурологія, мистецтвознавство, подорожня проза. Співпраця з видавництвом «Нові дні» багатьох творчих особистостей українського закордоння – таких як Юрій Клен, Володимир Кримський, Юрій Лавриненко та інших відомих діячів сприяла втіленню ідей створення часопису української діаспори. Головне

місце в цьому по праву належить журналісту та громадському діячу Петру Волиняку, який був засновником та головним редактором «Нових днів» упродовж 1950–1969 років. Пошуковий апарат містить список умовних скорочень назв установ, об'єднань, періодичних видань та іменний покажчик.

Ва794604

Рец.: Штих П. Видано бібліографічний покажчик часопису «Нові дні» / Павло Штих // Свобода. – Jersey City, NJ, 2018. – 28 верес. – С. 15. – Режим доступу: <https://svoboda-news.com/svwp/wp-content/uploads/current-pdf/Svoboda-2018-39.pdf>;

Штих П. Важливий складник вивчення української еміграційної періодики. *Рец. на кн.:* Козак С. «Нові дні» на берегах Онтаріо : бібліогр. покажч. змісту журн. «Нові дні» (1950–1997. Канада) / Сергій Козак. – Київ : Літ. Україна, 2015. – 588 с. – (Часописи української діаспори) / П. Штих // Бібл. вісн. – 2018. – № 5. – С. 33–34.

Ж14595

72. *Упоряд.:* Архів діаспори: сторінками літературної періодики української еміграції (1945–1969) : зб. ст. / упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна, 2015. – 176 с. – (Книжкова «Літературна Україна»).

«Архів діаспори» – збірник статей колосальної духовної сили. Писалися ці матеріали у 1945–1969 рр. й належать таким відомим авторам, як Іван Багрянний, Євген Маланюк, Олександр Оглоблин, Володимир Винниченко, Юрій Дивнич (Лавріненко), Дмитро Дорошенко та ін. Висвітлено питання історії української літератури, історії України, історіографії, мистецтва, культури. Включено й маловідомі літературні постаті, які й досі в «материковій» Україні лишаються майже незаними.

Ва794870

73. *Упоряд.:* Від Миколи Гоголя до Івана Багряного: літературними шляхами рідної країни / упоряд. С. Козак. – Київ : Фондація ім. І. Багряного, 2015. – 234 с. – (Книжкова «Літературна Україна»).

Книжка сповнена цікавих фактів і належить до жанру літературного краєзнавства. Подано нові розвідки про Миколу Гоголя, Лесю Українку, Івана Франка, Івана Багряного, Сергія Єфремова, Миколу Костомарова, Леоніда Мосендза, Василя Симоненка і багатьох інших світочів нашого красного письменства. Зібрано статті, які були опубліковані на шпальтах «Літературної України» в різний час.

Зі змісту: Волинські стежки Леоніда Мосендза / Сергій Козак. – С. 93–95; Великі Сорочинці, великий Гоголь... / Сергій Козак. – С. 102–105.

Ва800143

74. *Упоряд.:* Його голос чути досі (Розмови з Анатолієм Дімаровим) / упоряд.: Є. Дімарова, С. Козак. – Київ : Літ. Україна, 2015. – 260 с. – (Бібліотека газети «Літературна Україна» ; № 10).

Ця збірка інтерв'ю класика нашої літератури фактично є розкішним модерним романом, романом-відкриттям, який читається на одному подиху. Книжку можна було б назвати «Дімаров про Дімарова». Зібрані з ним інтерв'ю відомих журналістів, письменників створюють цілісну оповідь про Громадянина, Письменника, Українця.

Va788172

75. *Упоряд.:* Петро Ротач. Перебіг літ і подій / упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна, 2015. – 68 с. – (Бібліотека газети «Літературна Україна» ; № 12).

Петро Ротач – поет, краєзнавець, науковець, журналіст, громадський діяч. Представлено два яскраві мемуарні твори: Петра Ротача і його вдови Алли Ротач. «Перебіг літ і подій» – це автобіографія українця, якого майже все життя цькував імперсько-тоталітарний режим лише за те, що його працюючих батьків-середняків розкуркулили ленінсько-сталінські сатрапи. А ще за те, що гітлерівці вивезли його на рабську працю до Рейху. Збірник пам'яті до 90-ліття знаного письменника й науковця відкривають статті професора, доктора філологічних наук Миколи Степаненка і відомого діяча української еміграції, публіциста Олексія Коновала, які додають важливі штрихи до портрета Петра Ротача.

Va791435

76. *Упоряд.:* Чернов А. Полтавці: Слово і Доля / Анатолій Чернов. – Київ : Літ. Україна, 2015. – 96 с. – (Бібліотека газети «Літературна Україна» ; № 15).

Збірка біографічно-краєзнавчих нарисів цінна тим, що збрала дописи постійного автора газети «Літературна Україна» Анатолія Чернова як про маловідомих, так і про знаних письменників, митців, громадсько-політичних діячів гоголівського краю. Серед перших – Михайло Дмитренко, Петро Омельченко, Федір Попадич, Василь Тютюнник та ін. Видатних і відомих постатей в історії та культурі України представляють Іван Котляревський, Симон Петлюра, Мстислав Скрипник, Павло Загребельний, Володимир Самійленко та ін. Висвітлено перебування Тараса Шевченка в нинішньому райцентрі – Решетилівці.

77. *Упоряд.:* Шевченко на барикадах свободи / упоряд. С. Козак. – Київ : Фондація ім. І. Багряного, 2015. – 308 с. – (Книжкова «Літературна Україна»).

Збірник публікацій, що побачили світ у 2000–2014 рр. на шпальтах «Літературної України» уміщує аналітичні і публіцистичні статті, а також розвідки, інтерв'ю, репортажі, головний герой яких – наш геніальний Тарас

Шевченко. Матеріали стосуються поетичної, прозової, епістолярної, образотворчої спадщини Поета, географії його мандрівок, шевченкознавства в Україні та еміграції, світоглядного впливу Кобзаря на сучасників і нащадків тощо. Розуміння Шевченкової місії поглиблюють також цікаві, яскраві сторінки, писані Євгеном Сверстюком, Володимиром Яцюком, Тарасом Салигою, Михайлом Слабошпицьким, Анатолієм Подолинним, іншими відомими і малознаними авторами й об'єднані тематикою цього видання.

78. Дух і Слово Кобзаря на сторінках часопису «Українські вісті»: 1945–2000 (Німеччина, США) / С. Б. Козак // Наук. зап. Ін-ту журналістики = Sci. Notes Inst. of Journalism. – 2015. – Т. 58. – С. 197–203. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2015_58_33.

79. «Київ» на вулицях Філадельфії : [бібліогр. покажч.] / Сергій Козак. – Київ : Літ. Україна книжкова ; Укр. вид. спілка ім. І. Багряного, 2016. – 448 с.

Покажчик присвячено українському часопису «Київ», який упродовж п'ятнадцяти років (1950–1964) видавався представниками української діаспори у місті Філадельфія (США), спочатку як «Журнал літератури й мистецтва» Літературно-мистецького товариства, а з 1954 р. й до останнього номера – як «Журнал літератури, науки, мистецтва, критики і суспільного життя». Видання складається з двох основних частин – хронологічного покажчика змісту кожного номера часопису за всі роки його виходу та систематичного покажчика за тематично-жанровими розділами: «Поезія», «Проза», «Драматургія», «Шевченкіана», «Мистецтво», «Театр», «Бібліографія» та ін. Допоміжний апарат включає алфавітний покажчик авторів і покажчик імен.

Ва814463

80. На берегах Хоролу і Сули: полтавські шляхи Тараса Шевченка / Дарина Козак, Сергій Козак. – Київ : Літ. Україна, 2016. – 132 с. : іл.

Книга-альбом містить фотографії, історичні місця, пам'ятники, монументи, погруддя, меморіальні написи, музейні експонати та архітектурні споруди, що присвячені Т. Шевченку або пов'язанні з його життям, поетичною і художньою творчістю.

Вс62118

81. Раритети української діаспори : у 4 т. / Сергій Козак. – Київ : Ярославів Вал, 2016–2017.

Т. 1 : «Українські вісті» (Німеччина: 1945–1967). – 2016. – 592 с.

Т. 2 : «Українські вісті» (Німеччина – США: 1968–2000). – 2016. – 560 с.

Т. 3 : «Нові дні» (1950–1997). – 2016. – 592 с.

Т. 4 : Літературні часописи (Австрія, Аргентина, Канада, Німеччина, США). – 2017. – 532 с.

До цієї книжки увійшли матеріали, що розкривають зміст українських періодичних видань, що виходили у світ далеко за межами України (1945–2000). Це справжні раритети, розшукані і опрацьовані автором в архівах Австрії, Німеччини, США та Канади. З-поміж них – «Українські вісті» (Німеччина – США), «Нові дні» (Канада), «Пороги» (Аргентина), «Київ» (США), «Літаври», «Звено» (Австрія), «Арка», «Вежі», «Літературно-науковий вісник», «Заграва», «Літературний зошит», «Рідне слово», «Світання» (Німеччина) та інші часописи української діаспори. Усі вони створюють літопис багатолітнього буття українців поза Україною, постають частиною боротьби за українську незалежну державу, за національну ідею. Впорядкований матеріал є цінним джерелом для вивчення громадсько-політичних, наукових, освітніх, мистецьких, церковних, а також літературних організацій української еміграції, зокрема Мистецького українського руху (МУРу) та Об'єднання українських письменників «Слово», хроніки різноманітних подій і змісту книжкових та періодичних видань. Водночас чотиритомник рясніє біобібліографічними документами, що дає змогу уточнити життєписи громадсько-політичних діячів, акторів, науковців, письменників, священників.

В357052/1-4

82. *Упоряд.*: Від «Скельки» до «Буйного вітру»: творча планета Івана Багряного : [зб. наук. пр.] / упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна : Укр. вид. спілка ім. І. Багряного, 2016. – 371 с.

У збірнику містяться наукові праці дослідників із різних регіонів України та діаспори, у яких вони не лише аналізують художню, публіцистичну та епістолярну спадщину митця, а й розкривають різні аспекти його багатогранної діяльності, формують нові риси його творчого портрета.

Ва809192

83. *Упоряд.*: Іван Багряний (1906–1963): український письменник і політичний діяч : (до 110-річчя від дня народження) : біобібліогр. покажч. / упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна ; Укр. вид. спілка ім. І. Багряного, 2016. – 264 с.

Перша частина покажчика містить бібліографічні відомості про «Творчий доробок Івана Багряного» і включає хронологічний та систематичний покажчики. Друга частина – «Література про Івана Багряного» містить розділи: «Книжкові видання», «Публікації у книжкових виданнях», «Передмови і післямови», «Публікації в наукових виданнях», «Публікації в періодичній пресі», «Публікації в альманахах, збірниках, бюлетенях», «Матеріали до біографії», «Інтерв'ю», «Спогади»,

«Вшанування пам'яті», «Відомості в енциклопедіях, довідниках, словниках, покажчиках» та «Ілюстрації».

Ва804506

84. *Упоряд.*: Мовний всесвіт Івана Багряного : зб. наук. пр. / упоряд. С. Козак. – Київ : Укр. вид. спілка ім. І. Багряного, 2016. – 364 с.

У збірнику презентовано розвідки досвідчених і талановитих молодих авторів (Б. Плющ, О. Левар, Р. Пикалюк, Н. Сологуб, Г. Віняр та ін.), що засвідчують розмаїття проблематики лінгвістичного опису текстів І. Багряного, сприяють формуванню цілісності наукових досліджень у мовотворчості письменника та широкому розкриттю його внеску в розвиток української мови.

85. *Упоряд.*: На порозі прийдешнього : до 110-річчя І. Багряного / [упоряд. С. Козак]. – Київ : Літ. Україна : Укр. вид. спілка ім. І. Багряного, 2016. – 47 с. – (Бібліотека газети «Літературна Україна» ; № 17).

P129750

86. *Упоряд.*: Народжений для бою : зб. матеріалів до 110-річчя І. Багряного / упоряд. С. Козак. – Київ : Укр. б-ка ім. І. Багряного, 2016. – 139 с. – (Українська бібліотека імені Івана Багряного ; № 1).

До збірника увійшли праці відомих літературознавців України – І. Дзюби, П. Гриценка, Г. Костюка, В. Базилевського та інших, у яких вони дослідили маловідомі сторінки з творчого й суспільно-політичного життя І. Багряного.

Ва809197

87. Бібліографічні покажчики періодичних видань української діаспори / С. Козак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2016. – Вип. 44. – С. 573–580.

Проаналізовано бібліографічні покажчики змісту періодичних видань української діаспори – «Українські вісті» (Німеччина – США), «Пороги» (Аргентина), «Нові дні» (Канада), які посідають особливе місце в масиві еміграційних газет і журналів, що виходили після Другої світової війни в різних країнах світу, але досі залишаються маловідомими в Україні.

Ж70113

88. Історія Української діаспори на сторінках часопису «Українські вісті» (Німеччина, 1945 – США, 2000) : сист. покажч. змісту : у 3 т. / Сергій Козак. – Київ, 2017–2018.

Т. 1. – Київ : Літ. Україна книжкова, 2017. – 656 с.

Т. 2. – Київ : Ярославів Вал, 2017. – 640 с.

Т. 3. – Київ : Ярославів Вал, 2018. – 616 с.

Це ґрунтовне бібліографічне дослідження матеріалів унікального часопису «Українські вісті» («УВ»), на сторінках якого представлена картина буття української діаспори після Другої світової війни. Літературна тематика газети «УВ» охоплює майже увесь спектр літературного життя української еміграції від 1945 до 2000 рр. Структурно праця складається з 37 розділів. Представлена широка панорама громадсько-політичного, культурного, церковного та багатьох інших аспектів буття українців поза межами Батьківщини: в Австралії, Австрії, Аргентині, Бельгії, Бразилії, Великобританії, Венесуелі, Голландії, Іспанії, Італії, Канаді, Німеччині, США, Франції, Швейцарії та інших країнах світу. Значний масив інформації – статті про письменників, у яких висвітлюються різні аспекти їхньої творчості, подаються біографічні відомості, інші матеріали, що належать до царини літературознавства. Структура покажчика висвітлює найпоширеніші тематичні напрями публікацій у газеті «УВ». У першому томі – це правове, соціально-економічне та суспільно-політичне становище українських емігрантів у післявоєнній Німеччині; актуальні питання та найвідоміші імена в історії України; Голодомор 1932–1933 рр.; оцінка емігрантами життя в радянській Україні: політв'язні, дисиденти, правозахисний рух; Шевченкіана тощо. Другий том містить статті, що висвітлюють життя української діаспори в різних країнах світу, виокремлюючи розвиток української освіти і науки, зокрема історичного краєзнавства; церковне життя; видавничу діяльність. Окремі розділи покажчика присвячені Івану Багряному, подіям у світі, сатирі і гумору. Третій том приурочений мистецькій тематиці, зокрема розвитку літератури, поезії, мемуаристики, а також спортивній і благодійній діяльності. Відображено також життя в Україні. Допоміжний апарат – іменний покажчик.

В357087/1-3

89. Під небом чужини (письменники української еміграції) : довідник / упоряд.: Д. Козак, С. Козак. – Київ : Літ. Україна книжкова. – 2017. – 371 с. : фот.

Довідник створено за матеріалами численних архівів української діаспори. Видання містить біографічну й бібліографічну інформацію про 213 письменників української еміграції – літераторів Мистецького українського руху, Об'єднання письменників «Слово», Нью-Йоркської групи. Зафіксовано події літературно-мистецького життя після Другої світової війни. Включено інформацію про Івана Багряного, Євгена Маланюка, Івана Хміля, Миколу Ковшуна, Григорія Костюка, Тодося Осьмачку, Наталію Ливицьку-Холодну, Ганну Черінь, Ігоря Качуровського, Миколу Палія, Івана Огієнка, Володимира Винниченка та ін.

Ва820278

90. Журналістська, видавнича і громадсько-політична діяльність Олексія Коновала (за публікаціями часопису «Українські вісті») / Сергій Козак // Вісн. Кн. палати. – 2017. – № 8. – С. 46–49.

Ж15184

91. З архівів діаспори: журнал «Київ» / С. Б. Козак // Рукоп. та книжк. спадщина України : археогр. дослідж. унік. арх. та бібл. фондів. – 2017. – Вип. 21. – С. 318–329. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2017_21_23.

92. Іван Багрянний життя і творчість в ілюстраціях : [фотоальбом] / Сергій Козак. – Київ : Ярославів Вал, 2018. – 112 с. : іл.

Фотоальбом з короткими описами фотографій складається з трьох частин. У першій представлено ілюстрації пейзажів, будівель, зокрема адміністративних, навчальних і культурних закладів різних міст України, де Іван Багрянний (справжнє прізвище Іван Лозов'яга) народився, проживав, навчався, починав творити та перебував під час заслання. Друга частина присвячена висвітленню його літературної і художньої творчості в еміграційний період. Тут подано обкладинки відомих політичних, публіцистичних і художніх творів українського письменника-патріота, сторінки періодичних видань, у яких він публікувався, а також відображено його художню творчість: портрети, карикатури, малюнки на обкладинках книг. Третя частина фотоальбому – про вшанування пам'яті І. Багряного.

Вс65325

93. Журнал «Пороги» (Аргентина): історія, зміст, автори / С. Козак // Український інформаційний простір. – 2018. – Число 1. – С. 186–195. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrinfsp_2018_1_20.

Ж101717

94. Преса української діаспори (за публікаціями часопису «Українські вісті») / С. Козак // Вісн. Кн. палати. – 2018. – № 9. – С. 39–43. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2018_9_11.

Ж15184

95. Від слова – до «Слова» : [покажч. змісту] / Сергій Козак. – Київ : Ярославів Вал, 2019. – 207 с.

Відображено зміст збірника Об'єднання українських письменників української діаспори «Слово: література, мистецтво, критика, мемуари, документи», що виходив з 1962 по 1990 рр. у Північній Америці (12 випусків). Структура видання: Хронологічний покажчик, Систематичний покажчик (746 записів), Алфавітний покажчик авторів, Біографії засновників і авторів, Іменний покажчик.

Ва839056

96. Іван Багряний – редактор і автор часопису «Українські вісті» (1945–1963) / С. Б. Козак // Sci. Notes of the Inst. of Journalism = Наук. зап. Ін-ту журналістики. – 2019. – Т. 2. – С. 146–155. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2019_2_13.

Ж70853

97. *«Борись і добувайся батьківщини...» (Життя і творчість Лесі Українки, вшанування її пам'яті на сторінках часопису «Українські вісті», Німеччина, 1945 – США, 2000)* / С. Б. Козак // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2020. – № 3. – С. 24–31.

Ж23244:Соц.комун.

98. Літературні співробітники часопису «Українські вісті» (1945, Німеччина – 2000, США) / С. Б. Козак // Sci. Notes of the Inst. of Journalism = Наук. зап. Ін-ту журналістики. – 2020. – Т. 2. – С. 43–54. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2020_2_5.

99. Часопис «Українські вісті»: американський період (1978–2000 рр.) / С. Б. Козак // Sci. Notes of the Inst. of Journalism = Наук. зап. Ін-ту журналістики. – 2020. – Т. 1. – С. 66–75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2020_1_7.

Ж70853

100. Планета Ді-Пі: літературні острови / Сергій Козак ; НАН України ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Ярославів Вал, 2021. – 367 с. – Показч. імен: с. 337–364. – (Українська діаспора: літературна бібліографія ; вип. 3).

До видання увійшли бібліографічні показчики змісту найпомітніших літературних часописів, які виходили після Другої світової війни (1945–1950 рр.) у Західній Європі, а саме: «Арка», «Вежі», «Заграва», «Звено», «Керма», «Літаври», «Літературний зошит», «Літературно-науковий вісник», «МУР» (Мистецький український рух), «Орлик», «Ранок» «Рідне слово», «Світання», «Сучасник», «Хорс».

В354498/1

101. Тема Голодомору 1932–1933 рр. на сторінках часопису «Українські Вісті» (1945, Німеччина – 2000, США) / С. Б. Козак // Sci. Notes of the Inst. of Journalism = Наук. зап. Ін-ту журналістики. – 2021. – Т. 1. – С. 50–63. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2021_1_6.

Література про життя і діяльність Сергія Козака

102. Козак Сергій Борисович // Письменники України : біобібліогр. довід. / упоряд.: В. Павловська, Л. Бубнова, Л. Сіренко. – Київ, 2006. – С. 188.

Ва683523

103. Ткаченко В. І. Козак Сергій Борисович / В. І. Ткаченко // Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2013. – Т. 13. – С. 619 : фот.

С10197/13

104. Добко Т. Творча зустріч з Сергієм Козаком / Тетяна Добко, Еліна Алієва // Літ. Україна. – 2018. – 8 лют.

105. Добко Т. Творча зустріч з Сергієм Козаком / Тетяна Добко, Еліна Алієва // Свобода. – Parsippany, NJ, 2018. – Ч. 15, 13 квіт. – С. 15. – Режим доступу: <http://svoboda-news.com/svwp/wp-content/uploads/current-pdf/Svoboda-2018-15.pdf>.

106. Семистяга В. Творчий феномен Сергія Козака / Володимир Семистяга // Слово Просвіти. – Київ, 2018. – 1–7 берез. – С. 9 : фот. – Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2018/03/05/tvorchuj-fenomen-serhiya/>

Нотатки про творчий вечір С. Козака та відкриття книжкової виставки «Раритети української діаспори в дослідженнях Сергія Козака» у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

107. Штих П. Показчики змісту українських часописів як джерело дослідження життя української еміграції / П. Штих // Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 листоп. 2018 р.). – Київ, 2018. – С. 586–591.

Ва826412

108. Показчики змісту українських часописів у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : метабібліогр. посіб. / [уклад.: Т. В. Добко, В. А. Шкаріна, В. Ю. Радченко ; за участю А. М. Колесніченко ; наук. ред. Т. В. Добко] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2019. – 210 с.

Про бібліографічні праці С. Козака. – С. 23–25, 128, 129, 135, 136, 141, 143, 146, 181–183, 191.

Вс67321

109. Гришина Т. А. Бібліографічні покажчики змісту українських літературознавчих часописів 1990-х – 2000-х років як історико-літературне джерело / Т. А. Гришина // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2019. – № 56. – С. 356–372. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2019_56_28.

Про бібліографічні покажчики С. Козака. – С. 364–366.
Ж70113

110. Добко Т. В. Покажчики змісту українських часописів – складова національної бібліографії України / Т. В. Добко, В. А. Шкаріна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2019. – № 3. – С. 6–13. – Режим доступу: https://nakkim.edu.ua/images/vidannya/BDI/BDI_3_2019.pdf.

Про бібліографічні покажчики С. Козака. – С. 12–13.
Ж24838

111. Штих П. М. Дослідження життя української еміграції крізь призму покажчиків змісту українських часописів / П. М. Штих // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2019. – Вип. 51. – С. 267–277. – Режим доступу: http://nr.nbuv.gov.ua/doc/nprnbuimviv_2019_51_21.

Ж70113

112. Козак Сергій Борисович // Сучасні письменники Київської організації Національної спілки письменників України : довідник / упоряд. М. Морозенко. – Київ, 2020. – С. 131 : портр.

А. Головащук, мол. наук. співроб. НБУВ

О. Дуднік, ст. наук. співроб. НБУВ

Михайло Сергійович Грушевський: до 155 річчя з дня народження державного та політичного діяча

(29.09.1866, Холм, Російська імперія – 24.11 1934, Кисловодськ, СРСР)

Михайло Грушевський (1866–1934 рр.) – одна з найвидатніших постатей в історії України. Він вперше науково обґрунтував право українців на самостійну державу, показав етнічну відмінність українського народу від російського («Історія України-Русі»).

Сьогодні його називають Людиною великого масштабу, Великим Українцем, творцем Української державності, символом всеукраїнського національного єднання. У 1917 р. після ліквідації російського самодержавства та приходу до влади в Росії більшовиків М. Грушевський як патріот, історик, письменник, літературознавець, соціолог і громадського-політичний діяч сприяв розбудові Української держави та культурному розвитку українського народу. За словами І. Крип'якевича: «Грушевський

перший поставив українство на Наддніпрянщині «на весь зріст» – вимагав, щоб українці не тільки розвивали все більше свою культуру, але й виступали як самостійна нація на європейському полі. ... Коли ж прийшла революція він став на чолі нової української держави і з своїми найкращими намірами старався вести її до розвитку та сили».

Після поразки Української революції 1917–1921 рр. він був одним з небагатьох визначних революційних діячів націонал-демократичного табору, які повірили обіцянкам більшовиків створити радянську федерацію суверенних республік, і повернувся з еміграції в Україну. Його авторитет радянська влада планувала використати на свою користь. Ідеологи комуністичної партії здійснювали партійну інтерпретацію життя і творчості М. С. Грушевського. Але з початком встановлення тоталітарного режиму в СРСР потреба у цьому відпала. Вчений-політик був офіційно звинувачений у дворушництві, сумніву була піддана його наукова порядність. М. Грушевського заарештували як керівника вигаданого «Українського націоналістичного центру», а 24 листопада 1934 р. він помер за нез'ясованих обставин.

З того часу в СРСР його ім'я як вченого і політика було не прийнято згадувати, а його праці – заборонено. Тільки за кордоном у середовищі української діаспори не припинялося вивчення наукової спадщини, громадсько-політичної та державницької діяльності М. Грушевського. Цим займалося багато відомих вчених, серед них: М. Андрусак, І. Борщак, Л. Білас, О. Бочковський, І. Витанович, А. Григорович Д. Дорошенко, О. Гермайзе, Н. Полонська-Василенко, М. Кордуба, Г. Костюк та ін. Великий внесок у цю справу зробив відомий історик і бібліограф – Любомир Винар, який у 1966 р. започаткував наукову дисципліну – «грушевськознавство». З-поміж багатьох його праць – «Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934)» (Мюнхен, 1985).

Після відновлення незалежності України дослідження цих вчених стали основною базою для підготовки багатьох видань, зокрема, й довідково-бібліографічних, присвячених М. Грушевському. Нині кожна енциклопедія чи довідник історичного, політичного та літературознавчого напрямку містить статті про М. Грушевського. Але, як зазначають автори проекту електронний архів: *e-АРХІВ Михайла Грушевського (Mykhailo Hrushevsky Digital Archives*: «Ми свідомі того, як багато написано самим Грушевським, як багато написано про нього, та – водночас – як мало з того всього широким загальом прочитано і як багато про Грушевського досі невідомо». Запропонована електронна виставка має сприяти дослідникам і читачам більше дізнатися про Великого Українця.

Основні друковані праці М. С. Грушевського
Зібрання творів М. С. Грушевського

192. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський ; голова ред. кол. П. С. Сохань ; НАН України, Ін-т укр. археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ : Наук. думка, 1991 . – (Пам'ятки історичної думки України).

Т. 1 : До початку XI віка, 1991. – 643 с.

Т. 2 : XI–XIII вік, 1991. – 633 с.

Т. 3 : До року 1340, 1993. – 586 с.

Т. 4 : XIV–XVI віки – відносини політичні, 1993. – 544 с.

Т. 5 : 1994. – 704 с.

Т. 6 : Житє економічне, культурне, національне XIV–XVII віків, 1995. – 680 с.

Т. 7 : Козацькі часи – до року 1625. – 1995. – 630 с.

Т. 8 : Роки 1626–1650, 1995. – 856 с.

Т. 9, Кн. 1 : Роки 1650–1654, 1996. – 880 с.

Т. 9, Кн. 2 : 1654–1657 роки. – Київ, 1997. – С. 871–1630.

Т. 10 : 1657–1658 роки, 1998. – 394 с.

Т. 11 : Показчик імен / уклад.: М. М. Капраль, Я. О. Федорук, 2000. – 520 с.

V337654/1–11

2. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. / М. С. Грушевський ; упоряд. В. В. Яременко. – Київ : Либідь, 1993 . – (Літературні пам'ятки України).

Т. 1. – 1993. – 391 с.

Т. 2. – 1993. – 264 с.

Т. 3. – 1993. – 285 с.

Т. 4, кн. 1 : Усна творчість пізніх княжих і переходових віків XIII–XVII. – 1994. – 334 с.

Т. 4, кн. 2 : Усна творчість пізніх княжих і переходових віків XIII–XVII, 1994. – 319 с.

Т. 5, кн. 1 : Культурні і літературні течії на Україні в XV–XVI ст. і перше відродження (1580–1610 рр.). – 1995. – 256 с.

Т. 5, кн. 2 : Перше відродження (1580–1610 рр.). – 1995. – 351 с.

Т. 6, кн. 1 : Літературний і культурно-національний рух першої половини XVII ст., 1996. – 332 с.

Т. 6, кн. 2 : Літературний і культурно-національний рух першої половини XVIII ст. – 1996. – 280 с.

V339214/1–6

3. Всесвітня історія в короткім огляді : у 6 ч. / М. С. Грушевський ; ред. О. Рибалко. – Київ : Українознавство, 1996 .

Ч. 1. – 1996. – 288 с. – (Пам'ятки України ; кн. 27).

Ч. 2. – 1996. – 287 с. – (Пам'ятки України ; кн. 28).

Ч. 3. – 1996. – 240 с. – (Пам'ятки України ; кн.29).

A122989/1–3

4. Твори : у 50 т. / М. С. Грушевський ; голов. ред. П. Сохань ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Львів : Світ, 2002 .

Т. 1 : Суспільно-політичні твори (1894–1907), 2002. – 590 с.

Т. 2 : Суспільно-політичні твори (1907–1914), 2005. – 704 с.

Т. 3 : Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917), 2005. – 776 с.

Т. 4, кн. 1 : Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917–квітень 1918), 2007. – 408 с.

Т. 4, кн. 2 : Суспільно-політичні твори (листопад 1918 р.–жовтень 1926 р.), 2013. – 556 с.

Т. 5 : Історичні студії та розвідки 1888–1896, 2003. – 592 с.

Т. 6 : Історичні студії та розвідки (1895–1900), 2004. – 675 с.

Т. 7 : Історичні студії та розвідки (1900–1906), 2005. – 792 с.

Т. 8 : Історичні студії та розвідки (1906–1916), 2007. – 756 с.

Т. 9 Історичні студії та розвідки (1917–1923), 2009. – 592 с.

Т. 10, кн. 1 : Історичні студії та розвідки (1924–1930), 2015. – 572, [2] с.

Т. 10, кн. 2 : Історичні студії та розвідки (1930–1934). Рецензії та огляди (1924–1930), 2015. – 539 с.

Т. 11 : Літературно-критичні та художні твори. Літературно-критичні праці (1883–1931), «По світу», 2008. – XXXII, 752 с.

Т. 12 : Літературно-критичні та художні твори. Поезія (1882–1903). Проза, драматичні твори, переклади (1883–1886), 2011. – 519 с.

Т. 13 : Літературно-критичні та художні твори (1887–1924), 2012. – 591 с.

Т. 14 : Рецензії та огляди (1888–1897), 2008. – 392 с.

Т. 15 : Рецензії та огляди (1898–1904), 2012. – XXIV, 550 с.

Т. 16 : Рецензії та огляди (1905–1913), 2012. – XXII, 249 с.

Т. 22 : Нарис історії українського народу. Монографічні історичні праці, 2015. – XLII, 524 с.

Т. 23 : Монографічні історичні праці, 2014. – 602 с.

Т. 46, кн. 1 : Рецензії на праці Михайла Грушевського (1890–1914). Допоміжні матеріали: довідники, покажчики, архіви, 2015. – 600 с.

Т. 46, кн. 2 : Рецензії на праці Михайла Грушевського (1915–1938). Допоміжні матеріали: довідники, покажчики, архіви, 2015. – 484 с.

Т. 47, кн. 1 : Ювілейна грушевськіана. Допоміжні матеріали: довідники, покажчики, архіви, 2016. – 574 с.

Т. 47, кн. 2 : Меморіальна грушевськіана. Допоміжні матеріали: довідники, покажчики, архіви, 2016. – 370 с.
В345972/1–16; 22,23; 46,47

Окремі видання

5. Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров [та ін.] ; ред. М. П. Парцей. – Львів : Слово, 1991. – 126 с.
Ва340353

6. Історія України : приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх / М. Грушевський. – Київ : Либідь, 1991. – 228 с.
Ва536896

7. На порозі нової України : [зб. ст. і промов] / Михайло Грушевський ; передм. І. Р. Юхновського. – репр. вид. 1918 р. – Київ : Наук. думка, 1991. – 120, [1] с.
Ва528917

8. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя / Михайло Грушевський ; АН УРСР, Ін-т археології. – Київ : Наук. думка, 1991. – 541 с. – (Пам'ятки історичної думки України).
Ва536923

9. Очерк истории украинского народа / М. С. Грушевский. – 2-е изд. – Киев : Лыбидь, 1991. – 398 с. (Памятники ист. мысли Украины)
Ва526252; ВНБІ Т3(4УКР) я2 Г91

10. Про старі часи на Україні : коротка історія України (для першого початку) / М. С. Грушевський. – Київ : Обереги, 1991. – 100 с.
Ва537695

11. Про українську мову і українську школу / М. С. Грушевський ; передм. Я. Гояна. – Київ : Веселка, 1991. – 46 с.
Р76618

12. Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XVI–XVIII / М. С. Грушевський. – 1 репр. вид. – Львів, 1991. – 154 с.
Ва538181

13. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський ; уклад., авт. передм. О. Л. Копиленко ; Т-во «Знання» України. – Київ : Знання України, 1991. – 240 с.
Ва533998

14. З історії релігійної думки на Україні / М. Грушевський. – Київ : Освіта, 1992. – 191, [1] с.
Ао256920
15. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ : Наук. думка, 1992. – 543 с.
Ва551459
16. Історія України / М. Грушевський. – Київ : Освіта, 1992. – 271 с.
Ва542177
17. Історія України : приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх / М. Грушевський. – 2-ге вид. стер. – Київ : Либідь, 1992. – 228 с.
Ва542246
18. Новий період історії України: за роки від 1914 до 1919 / М. Грушевський ; упоряд. А. Ф. Трубайчук. – Київ : Либідь, 1992. – 46 с.
Р75054
19. Як жив український народ / М. С. Грушевський ; вступ. слово В. О. Шевчука. – Київ : Веселка, 1992. – 111 с.: іл. – (Українське відродження).
Ва542405
20. Історія України : приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх / М. Грушевський. – Київ : Варта, 1993. – 255 с.
Ва553322
21. Про батька козацького Богдана Хмельницького / М. С. Грушевський. – Дніпропетровськ : Січ, 1993. – 55 с.
Ва552105
22. Історія України : приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх / М. Грушевський ; упоряд. А. Ф. Трубайчук. – Київ : Видав. дім, 1994. – 256 с.
Ва554987
23. Барське староство : іст. нариси (XV–XVIII ст.) / М. С. Грушевський ; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1996. – 624 с.+ додат. – (Пам'ятки історичної думки України).
Ва568597

24. Иллюстрированная история Украины / М. Грушевский ; сост. И. И. Брояк. – репр. изд. – Киев : Левада, 1996. – 695 с. : ил., табл.
Ва564948

25. Як жив український народ / М. С. Грушевський ; вступ. слово В. О. Шевчука. – Київ : Веселка, 1999. – 112 с.: іл. – (Українське відродження).
Со24104

26. Про українську мову і українську школу (1912 р.) / М. С. Грушевський // Історія української культури : зб. матеріалів і документів / упоряд.: Б. І. Білик, Ю. А. Горбань, Я. С. Калакура [та ін.]. – Київ : Вища шк., 2000. – С. 249–252.
Ва603247; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 І–90

27. Чи Україна тільки для українців / М. С. Грушевський // Історія української культури : зб. матеріалів і документів / упоряд.: Б. І. Білик, Ю. А. Горбань, Я. С. Калакура [та ін.]. – Київ : Вища шк., 2000. – С. 261–263.
Ва603247; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 І–90

28. Иллюстрированная история Украины / М. Грушевский ; сост. И. И. Брояк. – новое доп. изд. – Донецк : БАО, 2002. – 768 с.: ил.
Ва628621

29. Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський ; упоряд. Й. Брояк. – нове доп. вид. – Донецьк : БАО, 2003. – 736 с.: іл.
Ва640752

30. Наша політика / М. С. Грушевський ; упоряд.: Л. Винар, Є. Пшеничний ; Українське історичне товариство. – Нью-Йорк ; Дрогобич : Коло, 2003. – 242с.+ 8 арк. фотогр. – (Грушевськіяна ; т.7).
Ва646608

31. Иллюстрированная история Украины : с прил. и доп. / М. С. Грушевский ; сост.: И. И. Брояк, В. Ф. Верстюк. – Донецк : БАО, 2006. – 766 с.: ил.
Ва668898

32. Ілюстрована історія України з додатками та доповненнями / М. С. Грушевський ; пер. К. Ф. Салівон ; уклад.: Й. Й. Брояк, В. Ф. Верстюк. – Донецьк : БАО, 2008. – 736 с.: іл.
Ва704720

33. Історія України з ілюстраціями і доповненнями / М. С. Грушевський ; пер. з рос. К. Ф. Салівон ; уклад.: Й. Й. Брояк, В. Ф. Верстюк. – Донецьк : БАО, 2009. – 527с. : іл.
Вс47275

34. Ілюстрована історія України з додатками та доповненнями / М. С. Грушевський ; пер. з рос. К. Ф. Салівон ; уклад.: Й. Й. Брояк, В. Ф. Верстюк. – Донецьк : БАО, 2010. – 734 с.: іл.
Ва721701

35. Історія України з ілюстраціями і доповненнями / М. С. Грушевський ; уклад.: Й. Й. Брояк, В. Ф. Верстюк ; пер. з рос.: К. Ф. Салівон, І. Г. Данилюка ; авт. ст. В. К. Губарев. – Донецьк : БАО, 2011. – 527 с.
Вс51359

36. Південно-руські господарські замки в половині XVI століття : іст.-стат. нарис : [пер. з рос.] / Михайло Грушевський ; упоряд., передм. і пер. А. М. Трембіцький. – Хмельницький : ІРД, 2013. – XIII, 83 с.
Ва768923

37. Про українську мову й українську справу. [На порозі нової України. Наша західна орієнтація] / Михайло Грушевський ; упоряд.: Ігор Сьондюков, Надія Тисячна ; за заг. ред. Лариси Івшиної. – вид. 1-е. – Київ : Українська прес-група, 2013. – 79 с. – (Бібліотека газети «День») (Україна Incognita) (Підривна література).
Ва769950

38. Повороту не буде! : соц.-політ. пр. 1917–1918 рр. / М. С. Грушевський ; упоряд., передм. І. Гирича. – Харків : Савчук О. О. [вид.], 2015. – 480 с. : фот. – Бібліогр.: с. 451–462.
Ао27289

39. Михайло Грушевський та український конституціоналізм : вибране / М. Грушевський ; Музей Михайла Грушевського, Democracy Reporting International. – Одеса : Фенікс, 2019. – 135 с.
Вс66697

Щоденники, листування М. С. Грушевського

40. Листування Михайла Грушевського / М. С. Грушевський ; упоряд. Г. Бурлака ; ред. Л. Винар ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Київ ; Нью-Йорк, 1997. – 399 с. — (Епістолярні джерела грушевськознавства ; т. 1).

Va587201

41. Щоденник (1888–1894 pp.) / М. С. Грушевський ; підгот. до вид., переднє слово, упоряд., комент. і післямова Л. Зашкільняка ; редкол.: П. Сохань (відп. ред.), Г. Боряк, І. Гирич [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 1997. – 261 с.

Va582149

42. Листування Михайла Грушевського / М. С. Грушевський ; упоряд.: Р. Майборода, В. Наулко, Г. Бурлака [та ін.] ; ред. Л. Винар ; Укр. істор. т-во, НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. – Київ; Нью-Йорк; Париж [та ін], 2001. – 412 с. – (Епістолярні джерела грушевськознавства ; том 2).

Va611837

43. Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського (1901–1933) / М. С. Грушевський ; упоряд. Р. Дзюбан ; наук. ред. Г. Сварник ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Центр. держ. іст. арх. України, м. Львів. – Львів, 2004. – 158 с.: іл. – (Епістолярій)

Va661321

44. Листування Михайла Грушевського : [Листи-відповіді М. Грушевському] / упоряд.: Г. Бурлака, Н. Лисенко ; ред. Л. Винар ; Укр. іст. т-во, НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка [та ін.]. – Київ, 2006. – 718 с. – (Епістолярні джерела грушевськознавства ; т. 3).

Va672314

45. Листування Михайла Грушевського: листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори / М. С. Грушевський, І. М. Джиджора ; упоряд.: С. Панькова, В. Пришляк ; Укр. істор. т-во, НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Історико-мемор. Музей Михайла Грушевського [та ін.]. – Київ-Нью-Йорк : УІТ : Простір, 2008. – 552 с. – (Епістолярні джерела грушевськознавства ; т. 4).

Va715471

46. Листування Михайла Грушевського: Листування Грушевського та Євгена Чикаленка / М. С. Грушевський та Євген Чикаленко ; ред. Любомир Винар ; упоряд.: Інна Старовойтенко, Ольга Тодійчук ; Укр. іст. т-во НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Історико-мемор. Музей Михайла Грушевського [та ін.]. – Київ : УІТ : Простір, 2010. – 296 с. : портр. – (Епістолярні джерела грушевськознавства ; т. 5).

Va728679

47. Листування Михайла Грушевського: Листування Михайла Грушевського та Юрія Тищенка / М. С. Грушевський ред.: Любомир Винар, Ігор Гирич ; упоряд. Ольга Мельник ; Укр. іст. т-во НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Історико-мемор. Музей Михайла Грушевського [та ін.]. – Київ : УІТ, 2012. – 637, [3] с. – (Епістолярні джерела грушевськознавства ; т. 6).

Ва758330

48. Листування Михайла Грушевського : листування Михайла Грушевського з Олександром Барвінським / М. С. Грушевський ; ред.: Ігор Гирич, Алла Атаманенко ; упоряд.: Віталій Тельвак, Мирослава Дядюк ; Укр. іст. т-во НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Історико-мемор. Музей Михайла Грушевського [та ін.]. – Київ [та ін.], 2019. – 197, [7] с. : іл. – (Епістолярні джерела грушевськознавства ; т. 7).

Ва83921

Література про життя і діяльність М. С. Грушевського

49. Тронько П. Т. Приреченість школи Грушевського [М. С. Грушевський] / П. Т. Тронько // Репресоване краєзнавство (20–30-і роки). – Київ, 1991. – С. 6–16.

Вс29430; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 Р41

50. Грушевський Михайло Сергійович // Етнонаціональний розвиток України : терміни, визначення, персоналії / редкол.: Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас, І. М. Дзюба [та ін.]. – Київ, 1993. – С. 44–47.

Ва554859; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 Е88

51. Винар Л. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації : ст. і матеріали / Л. Винар ; НАН України, ІУАтаД ім. М. С. Грушевського. – Київ : Фондація ім. О. Ольжича, 1995. – 304 с.: іл.

Вс30485

52. Михайло Грушевський // Історія України в особах ХІХ–ХХ ст. / авт. кол. І. Войцехівська, В. Абліцов, О. Божко [та ін.]. – Київ : Україна, 1995. – С. 188–197.

Ва562303; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 І–90

53. Верстюк В. Ф. М. С. Грушевський : коротка хроніка життя та діяльності / В. Ф. Верстюк, Р. Я. Пиріг. – Київ : Либідь, 1996. – 144 с.

Ва570370

54. Гоцуляк В. В. Історіографічна думка про М. Грушевського і українську історичну науку його доби / В. В. Гоцуляк. – Черкаси : Сіяч, 1996. – 181 с.

Va589354

55. Пристайко В. І. Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД : трагічне десятиліття: 1924–1934 / В. І. Пристайко, Ю. І. Шаповал ; відп. ред. І. Ільєнко ; НАН України, Українське іст. т-во. – Київ : Україна, 1996. – 335 с.

Va569968

56. Стрельський Г. Михайло Грушевський, його сподвижники й опоненти / Г. Стрельський, А. Трубайчук. – Київ : Четверта хвиля, 1996. – 192 с. – (XX століття : історія в портретах).

Va570371

57. Михайло Грушевський // Горний М. М. Українці Холмщини і Підляшшя : видатніші особи XX століття / М. М. Горний. – Львів, 1997. – С. 32–36.

Біографія М. С. Грушевського складена з наголосом його безпосередньої причетності до подій на Холмщині і Підляшші.

Va562303; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 Г70

58. Вегеш М. М. Михайло Грушевський: деякі аспекти наукової і політичної діяльності / М. М. Вегеш, Л. В. Горват ; Ужгород. держ. ун-т. – Ужгород, 1998. – 38 с.

P85151

59. Винар Л. Грушевськознавство: Генеза й історичний розвиток / Л. Винар ; Українське іст. т-во, Фондація ім. О. Ольжича. – Київ, 1998. – 216 с. – (Грушевськіяна ; т. 5).

Vc33421

60. Кондратик Л. Й. Михайло Грушевський: проблеми суті, функціональності та витоків релігії / Л. Й. Кондратик, О. В. Кондратик ; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, Інститут соціальних наук. – Луцьк, 1998. – 67 с.

Va584592

61. Грушевський Михайло Сергійович // Видатні вчені Національної академії наук України : Особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918–1998) : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису, Ін-т архівознавства ; редкол.:

О. С. Оніщенко (голова), В. Г. Врублевський, С. Г. Даневич [та ін.] ; уклад.:
О. С. Боляк, Т. І. Воронкова, С. Г. Даневич [та ін.]. – Київ, 1998. – С. 34–38.
Ва585462; ВНБІ Ч216(4УКР) д я2 В42

62. Веремчук А. П. Теоретичні основи виховання у працях
М. С. Грушевського / А. П. Веремчук. – Рівне : Тетіс, 1998. – 158 с. –
Бібліогр.: с. 146–157.
Ва589255

63. Горинь В. І. Вілла Михайла Грушевського у Львові / В. І. Горинь ;
НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Львів, 1999. – 71 с.: іл.
Ва593392

64. Пристайко В. Михайло Грушевський: Справа «УНЦ» і останні роки
(1931–1934) / В. Пристайко, Ю. Шаповал ; відп. ред. І. Гирич ; Центр іст.
політології Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. НАН України, Служба безпеки
України. – Київ : Критика, 1999. – 351 с. – Бібліогр.: с. 331–335.
Ва598022

65. Грушевський Михайло Сергійович: історик, громадський і
державний діяч, голова Центральної Ради (1917–1918) // Шаров І. Ф. 100
видатних імен України / І. Ф. Шаров. – Київ : Видав. дім «Альтернативи»,
1999. – С. 116–120.
Ва604850; ВНБІ Т3(4УКР) д я2 Ш26

66. Данюк І. Михайло Грушевський в психологічному ракурсі /
І. Данюк // Українознавство–2001 : календар-щорічник. – Київ, 2000. –
С. 147–149.
Ж66396; ВНБІ Т3(4УКР) я2 У45

67. Побережный Г. В. Грушевский Михаил Сергеевич /
Г. В. Побережный // Полит. энцикл. : в 2 т. / Нац. обществ.-науч. фонд ;
Науч.-ред. совет: Г. Ю. Семигин (пред. совета), Л. Н. Алисова, Г. А. Белов. –
М. : Мысль, 2000. – Т. 1. – С. 303–304.
ПпВ103/1; ВНБІ Ф я2 П50

68. Грушевський Михайло // Геник С. 150 великих українців / С. Геник.
– Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – С. 60–63.
Вс35814; ВНБІ Т3(4УКР) д я2 Г34

69. Грушевський Михайло Сергійович // Вожді-правителі України :
десятий річниці незалежності України присвячується / авт.-уклад.:
П. П. Михайленко, В. П. Михайленко. – Житомир : Полісся, 2001. –
С. 150–152. Ва613855; ВНБІ Т3(4УКР) д я2 В63

70. Історичний президент України : до 135-річчя з дня народж. М. С. Грушевського / авт.-упоряд.: В. О. Кононенко, О. О. Грищенко, М. Ф. Дроб'язко [та ін.] // Знаменні дати : календар-2001. – Київ : Україна, 2001. – С. 182–188 : фот.

Ж70565; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 З–72

71. Михайло Грушевський // Видатні діячі України минулих століть : меморіал. альм. / редкол.: В. Смолій (співголова), І. Драч (співголова), О. Шокало (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2001. – С. 170–171 : фот.

Со24384; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 В42

72. Алексієвець М. М. Роль М. Грушевського у піднесенні національної самосвідомості українського народу (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) / М. М. Алексієвець, Л. М., Алексієвець, О. П. Трум. – Тернопіль, 2002. – 104 с. – Бібліогр.: с. 93–104.

Ва629571

73. Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства ; заг. ред. В. І. Сергійчук. – Київ : Українська Видавнича Спілка, 2002. – 400 с.

Ва628853

74. Білодід В. Грушевський Михайло Сергійович / Володимир Білодід // Філософська думка в Україні : біобібліогр. слов. / авт. кол.: В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик [та ін.]. – Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2002. – С. 47–51.

Вс37248; ВНБІ ЮЗ(4УКР) д я2 Ф56

75. Верба І. Грушевський Михайло Сергійович / І. Верба, С. Кульчицький // Довідник з історії України / Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка ; за заг. ред.: І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопрац. і допов. – Київ, 2002. – С. 183–186.

Вс36382; ВНБІ ТЗ(4Ук) я2 Д58

Література про життя і діяльність Михайла Грушевського

1. Грушевський Михайло Сергійович // Довжук І. В. Історія України: імена, події, факти (ХХ століття) / І. В. Довжук. – Луганськ, 2002. – С. 75–78.

Ва639266; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 Д58

2. Михайло Грушевський: історик, літературознавець, соціолог, письменник, державний і політичний діяч, перший президент України // Сто найвідоміших українців ; [авт. кол.]: М. Гнатюк, Л. Громовенко, О. Ламонова [та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Орфей ; М. : Вече, 2002. – С. 361–370 : портр.

Ва637934; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 С81

3. Михайло Грушевський: історик, державний, громадський і політичний діяч // Народжені Україною : мемор. альм. : у 2 т. – Київ, 2002. – Т. 1. – С. 496–497 : фот. – (Золоті імена України).

В346899/Т. 1; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 Н30

4. Рум'янцев В. О. Грушевський Михайло Сергійович / В. О. Рум'янцев // Державні, політичні та громадські діячі України : політичні портрети. – Київ : Ін Юре. – 2002. – Кн. 1. – С. 264–268.

В346211/Кн. 1; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 Д36

5. Валіон О. П. Роль М. Грушевського в національно-культурному відродженні українського народу (кін. XIX – поч. XX ст.) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Валіон Оксана Павлівна ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2003. – 20 с.

Ра327378

6. Валіон О. П. Роль М. Грушевського у національно-культурному відродженні українського народу (кін. XIX – поч. XX ст.) : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Валіон Оксана Павлівна ; Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2003. – 198 арк. – Бібліогр.: арк. 172–198.

Дс82674

7. Грушевський Михайло Сергійович: перший Президент України, політичний діяч і публіцист, найвидатніший український історик, організатор української науки // Провідники духовності в Україні : довідник / за ред. акад. І. Ф. Кураса. – Київ, 2003. – С. 30–32.

Ва646191; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 П78

8. Тельвак В. П. Михайло Грушевський – дослідник української історіографії : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Тельвак Вікторія Петрівна ; Державний комітет архівів України, Український н.-д. ін-т архівної справи та документознавства. – Київ, 2004. – 20 с.

Ра328891

9. Тельвак В. П. Михайло Грушевський – дослідник української історіографії : дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Тельвак Вікторія Петрівна ;

Дрогоб. держ. педагог. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2004. – 216 арк. –
Бібліогр.: арк. 180–216.

Дс81630

10. Павленко Ю. В. Грушевський Михайло Сергійович / Ю. В. Павленко // Кияни : біогр. слов. / Україн. т-во істориків науки, Ін-т гуманітарних дослідж. ; редкол.: І. Д. Безгін, Ю. К. Дупленко, М. Г. Жулинський. – Київ : Фенікс, 2004. – С. 104–106.

Со26033; ВНБІ ТЗ(4УКР–К) д я2 К38

11. Храмов В. Грушевський Михайло Сергійович: історик, політичний і державний діяч / В. Храмов // Видатні постаті України : біогр. довід. / авт. кол.: Г. В. Щокін, М. Ф. Головатий, В. А. Гайченко [та ін.] ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Кн. палата України. – Київ, 2004. – С. 268–271.

Со40641; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 В42

12. Мельниченко В. Михайло Грушевський: «Я оснувався в Москві, Арбат 55» / В. Мельниченко. – Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 448 с.+ 24 арк. іл.

Ва662622

13. Історія української культури : у 5 т. Т. 4, кн. 2 : Українська культура першої половини ХІХ століття / М. П. Бондар, М. П. Загайкевич, Р. Я. Пилипчук [та ін.] ; редкол.: Г. А. Скрипник (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2005. – 1295 с. : іл. – Бібліогр.: с. 1242–1264.

Грушевський М. С. – С. 155, 175, 185, 1067–1069, 1234, 1236, 1238, 1239, 1241.

В343912/4, кн. 2; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 І–90

14. Тельвак В. П. Михайло Грушевський як дослідник української історіографії / В. П. Тельвак, В. В. Тельвак ; Український н.-д. ін-т архівної справи та документознавства, Дрогоб. держ. педагог. ун-т ім. Івана Франка. – Київ ; Дрогобич, 2005. – 334 с. – Бібліогр.: с. 283–334.

Ва665494

15. Шаповал Ю. І. Михайло Грушевський / Ю. І. Шаповал, І. В. Верба. – Київ : Вид. Дім «Альтернативи», 2005. – 352 с.: фотоіл. – (Особистість і доба).

Ва671553

16. Верба І. В. Грушевський Михайло Сергійович / І. В. Верба // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: В. А. Смолій (голова), В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 2005. – Т. 2. – С. 232–235.

В348560/2; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 Е64

17. Панькова С. Грушевський Михайло Сергійович / С. Панькова // Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України : біограф. довід. : у 2 ч. / відп. ред. В. О. Горбик ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури України [та ін.]. – Київ, 2005. – Ч. 1. – С. 146–162.

В348988/1; ВНБІ ТЗ(4УКР–К) д я2 В42

18. Перший президент України Михайло Грушевський // Мельничук Г. 1000 незабутніх імен України / Г. Мельничук. – Київ : Школа, 2005. – С. 43–45: іл.

Ва661851; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 М48

19. Грушевский Михаил Сергеевич // Большая энциклопедия : в 62 т. – М. : Терра, 2006. – Т. 14. – С. 8.

В350159/14; ВНБІ Я20(4РОС) Б79

20. Ващенко В. В. Від самопрезентації до методології: психобіоісторіографічний вимір простору історіописання М. Грушевського / В. В. Ващенко ; заг. ред. І. І. Колесник ; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2007. – 324 с. – Бібліогр.: с. 310–323.

Ва690090

21. Ідзьо В. С. Михайло Грушевський на шпальтах часописів українців Росії «Украинский Вестник» та «Украинская Жизнь» у першій чверті ХХ століття / В. С. Ідзьо ; н.-д. ін-т українознав. МОН України, Прикарпат. ін-т ім. М. Грушевського, Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Львів : Сполом, 2007. – 64 с.

Ва690265

22. Пиріг Р. Я. Михайло Грушевський / Р. Я. Пиріг. – Київ : Атлант ЮЕмСі, 2007. – 64 с.: іл. – (Стозір'я. Бібліотека української родини : історики. Державні діячі. Дипломати). – Бібліогр.: с. 61.

Ва715340

23. Історія української культури : у 5 т. Т. 4, кн. 1 : Українська культура першої половини ХІХ століття / Л. Ф. Артюх, В. Г. Балушок, Г. Б. Бондаренко [та ін.] ; редкол.: Г. А. Скрипник (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2008. – 1007 с. : іл. – Бібліогр.: с. 969–990.

Грушевський М. С. – С. 22, 23, 26, 73, 74, 78, 252, 253, 257, 259, 266, 276, 312, 472, 473, 491, 494, 504, 530, 550, 552, 553, 561, 583, 599, 600, 613, 616, 760, 781, 783, 869–872, 881, 910, 959, 960, 962.

В343912/4, кн. 1; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 І–90

24. Грушевський Михайло // Видатні діячі українського національного відродження (XIX–XX ст.) : біогр. довід. / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; упоряд. Т. Ю. Анпілогова. – Луганськ , 2008. – С. 58–60.

Ва711981; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 В42

25. Михайло Сергійович Грушевський // Ушаков Д. О. Видатні українці / Д. О. Ушаков. – Харків : Фактор, 2008. – С. 68–71 : іл. – (Україна. Учора, сьогодні, завтра).

Со28283; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 У93

26. Михаил Грушевский // 99 великих киевлян / авт. кол.: Н. Будзинская, В. Величко, В. Горбунова [и др.]. – Киев : 7 + 7 media, 2009. – С. 146–149 : фотоил. – (Библиотека журнала ТОП ; 10).

Ва714287; ВНБІ ТЗ(4УКР–К) д я2 Д26

27. Тагліна Ю. С. Михайло Грушевський / Ю. Тагліна. – Харків : Фоліо, 2010. – 121 с. – (Знамениті українці).

Ао268536

28. Михайло Грушевський // Потоцький В. Хто є хто в українській історії / В. Потоцький. – Харків : Школа, 2010. – С. 107–110 : іл.

Ва751254; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 П64

29. Історія української культури : у 5 т. Т. 5, кн. 1 : Українська культура ХХ – початку ХХІ століть / Б. М. Ажнюк, М. П. Бондар, Д. О. Горбачов [та ін.] ; редкол.: М. Г. Жулинський (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2011. – 862 с. : іл. – Бібліогр.: с. 813–830.

Грушевський М. С. – С. 9, 32, 33, 42, 44, 52, 53, 94, 96, 97, 100, 104, 113, 120, 142–144, 155, 167, 188, 260, 261, 265.

В343912/5, кн. 1; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 І–90

30. Історія української культури : у 5 т. Т. 5, кн. 2 : Українська культура ХХ – початку ХХІ століть / В. П. Агеєва, Л. І. Барабан, І. П. Бетко [та ін.] ; редкол.: М. Г. Жулинський (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2011. – 1031 с. : фотогр. – Бібліогр.: с. 960–990.

Грушевський М. С. – С. 8, 10, 403.

В343912/5, кн. 2; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 І–90

31. Малик Я. Й. Михайло Грушевський: війна, революція, еміграція / Я. Й. Малик ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Львів, 2011. – 171 с. – Бібліогр.: с. 158–171.

Ва750231

32. Гирич І. Грушевський Михайло Сергійович / І. Гирич // Політична енциклопедія / НАН України, Ін-т політ. етнонаціон. дослідж. ім. І. Ф. Кураса ; упоряд. вид. Ю. Шаповал ; редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал, О. Майборода. – Київ : Парламент. вид-во, 2011. – С. 164–165. Вc52358; ВНБІ Ф я2 П50

33. Грушевський Михайло Сергійович // Землі української постаті знані / М. М. Шитюк, Є. Г. Горбуров, К. Є. Горбуров ; Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – С. 240–244 : фотоіл. Вc53281; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 Ш64

34. Михайло Грушевський // Сто великих українців / авт. ст.: Н. В. Астапенко, О. К. Барашкова, А. В. Дарибогова [та ін.]. – Київ : Арій, 2011. – С. 293–298 : портр. – (Сто великих). Ва734391; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 С81

35. Михайло Сергійович Грушевський // Журавльов Д. В. Хто є хто в українській історії: Князі. Гетьмани. Повстанці. Диктатори. Видатні особи ХХ ст. / Д. В. Журавльов. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2011. – С. 300–303. Ва736722; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 Ж91

36. Музика І. В. Грушевський Михайло Сергійович / І. В. Музика // Юридична енциклопедія : у 6 т. / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; редкол.: Ю. С. Шемшученко, Ф. Г. Бурчак, М. П. Зяблюк [та ін.]. – Київ : Юридична думка, 2011. – Т. 1. – С. 639–640 : фото. В353537/1; ВНБІ Х я2 Ю70

37. Герасименко С. Ю. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Михайла Грушевського (1894–1917 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Герасименко Світлана Юріївна ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2012. – 21 с. Ра388510

38. Герасименко С. Ю. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Михайла Грушевського (1894–1917 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Герасименко Світлана Юріївна ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2012. – 235 арк. – Бібліогр.: арк. 184–224. Дc137313

39. Історія української культури : у 5 т. Т. 5, кн. 3 : Українська культура ХХ – початку ХХІ століть / І. Є. Александрова, В. Г. Бар'яхтар,

О. М. Боголюбов [та ін.] ; редкол.: М. Г. Жулинський (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2012. – 949 с. – Бібліогр.: с. 907–941.

Грушевський М. С. – С. 3, 7, 9–11, 18, 23, 26, 70, 83, 98, 99, 107, 110, 148, 189, 241, 258, 281, 284, 297, 298, 302, 304, 317, 318, 320, 322, 325, 326, 329, 337, 339, 341, 352, 355–357, 360, 404, 408, 716, 718.

В343912/5, кн. 3; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 І–90

40. Малик Я. Й. Михайло Грушевський: в умовах більшовицького режиму / Я. Й. Малик ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Львів, 2012. – 179 с. – Бібліогр.: с. 165–178.

Ва750230

41. Грушевський Михайло // Анісімов В. В. Історія України : слов.-довід. / В. В. Анісімов ; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – Київ, 2012. – С. 116–117 : іл.

Вс54935; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 А67

42. Грушевський Михайло Сергійович: держаний, політичний і громадський діяч, голова Центральної Ради, видатний історик // Проект «Україна» : галерея національних героїв / авт.-упоряд. А. Ю. Хорошевський. – Харків : Бібколектор, 2012. – С. 22–32 : іл.

Ва758377; ВНБІ ТЗ(4УКР) д я2 П79

43. Герасименко С. Ю. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Михайла Грушевського (1894–1917 рр.) / С. Ю. Герасименко ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2013. – 213 с. – Бібліогр.: с. 160–201.

Ва775743

44. Історія української культури : у 5 т. Т. 5, кн. 4 : Українська культура ХХ – початку ХХІ століть / Л. Ф. Артюх, В. Д. Бондаренко, Т. В. Гардашук [та ін.] ; редкол.: М. Г. Жулинський (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2013. – 942 с. – Бібліогр.: с. 837–876.

Грушевський М. С. – С. 9, 10, 58, 62, 94, 123, 169, 179, 225, 238, 239, 241, 243, 259, 266, 275, 280, 335, 336, 391, 394–396, 399–401, 407, 408, 411, 412, 414, 421, 423, 581, 588, 820.

В343912/5, кн. 4; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 І–90

45. Сергійчук В. Грушевський Михайло Сергійович / В. Сергійчук // Українці Санкт-Петербурга, Петрограда, Ленінграда... / упоряд. І. В. Пасько. – Вишгород : Сергійчук М. І., 2013. – С. 183 : іл.

Со33028; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 У45

46. Мельниченко В. Ю. Москва Михайла Грушевського : авт. енциклопедія-хроноскоп / Володимир Мельниченко ; Нац. культур. центр України в Москві. – М. : Домашня бібліотека, 2014. – 672, [47] с. : іл. Вc60169; ВНБІ: д Г91

47. Верба І. В. Грушевський Михайло Сергійович / І. В. Верба // Україна в міжнародних відносинах : енциклед. слов.-довід. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України ; редкол.: М. М. Варварцев, С. В. Віднянський О. М. Горенко [та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 5. С. 117–122. В351400/5; ВНБІ ТЗ(4УКР)6 я2 У45

48. Грушевський Михайло // Анісімов В. В. Історія української культури : слов.-довід. / В. В. Анісімов ; Ун-т банк. справи Нац. банку України (Київ). – Київ, 2014. – С. 94–95 : іл. Ва791735; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 А67

49. Пиріг Р. Я. Михайло Грушевський : біогр. нарис / Р. Я. Пиріг, В. В. Тельвак. – Київ : Либідь, 2016. – 574, [1] с. : іл. Ва807107

50. Ідеолог і творець української державності : до 150-річчя від дня народж. М. Грушевського (1866–1934) / підгот. О. Рожнятовська // Дати і події: календар знаменних дат. – 2016, 2-ге півріччя. – № 2. – С. 67–71 : портр. Ж74230; ВНБІ Я25 Д21

51. Пустовіт Т. Михайло Сергійович Грушевський і його полтавські друзі та кореспонденти / Т. Пустовіт // Зоря Полтавщини. – 2016. – 23 верес. – С. 16 : фото.

52. Мельниченко В. Ю. Михайло Грушевський: «Шевченко – святий національний прапор» : 100 історій і розповідей про двох українських геніїв / В. Ю. Мельниченко. – Київ : Либідь, 2017. – 435, [4] с. Ва820155

53. Грушевський Михайло // Енциклопедичний словник Холмщини / уклад.: А. Салюк, А. Арцишевська. – Львів : Сполом, 2017. – С. 152–155 : фото. Вc65543; ВНБІ ТЗ(4УКР3) я2 Е64

54. Пиріг Р. Грушевський Михайло Сергійович / Р. Пиріг, В. Тельвак // Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923. Енциклопедія : [у 3 т.] / Івано-Франків. облдержадмін., Івано-Франків. облрада, Львів. облрада [та

ін.] ; редкол.: М. Кугутяк, М. Вітенко, О. Павлишин [та ін.]. – Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2018. – Т. 1. – С. 427–432 : фото.

В357875/1; ВНБІ Т3(4УКР)61 я2 З–38

55. Тагліна Ю. С. Михайло Грушевський / Ю. С. Тагліна. – Харків : Фоліо, 2018. – 120, [5] с. : іл. – (Знамениті українці).

Ао274857

56. Грушевський Михайло Сергійович // Історична наука у Національній академії наук України в особах : енциклопед. довід. / Н. Абашина, О. Бачинська, І. Безлюдна [та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2018. – С. 236–242.

Вс66951; ВНБІ Т1(4УКР) д я2 І–90

57. Романцова Н. І. Михайло Грушевський в історичній науці (1890–1934 рр.). Проблема в українській історіографії / Н. І. Романцова ; наук. ред. О. П. Реєнт ; Маріупол. держ. ун-т. – Маріуполь, 2019. – 528 с. : табл. – Бібліогр.: с. 310–389.

Ва844754

58. Самородов В. М. Полтавський вимір Національної академії наук України (1918–2018): події, постаті, пам'ять / В. М. Самородов, С. Л. Кигим ; наук. ред. В. М. Самородов. – Полтава : Дивосвіт, 2019. – 236, [9] с. : фот. – Бібліогр. в кінці ст.

Грушевський М. С. – С. 14, 113–114, 190.

Ва840987; ВНБІ Ч213(4УКР–ПОЛ) д я2 С17

59. Швець В. Михайло Грушевський і Львівський університет: суспільно-іконографічний нарис : [книга-альбом] / В. Швець ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2019. – 146 с. : іл. – Бібліогр.: с. 144–146.

Со36983

60. Грушевский Михаил Сергеевич : украинский историк, общественный и политический деятель, революционер // Величайшие люди Украины : малый энциклопед. справ. / авт.-сост.: Р. А. Аблязов, Л. А. Еднак, С. А. Шамара. – Черкасы, 2019. – С. 81–83 : фото.

Вс67280; ВНБІ Т3(4УКР) д я2 В27

61. Справа «Українського національного центру». Михайло Сергійович Грушевський та його школа // Історія Київського університету : монографія : [у 2 т.] / В. Ф. Колесник, Г. М. Казакевич, О. Г. Сокирко [та ін.] ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ : Київський університет, 2019. – Т. 1. – С. 654–660 : іл.

В358403/1; ВНБІ Ч48(4УКР) я2 І–90

62. Яневський Д. Б. Грушевський. Скоропадський. Петлюра / Данило Яневський. – Харків : Фоліо, 2020. – 794, [1] с. : іл. – (Великий науковий проект).

Вс67451

63. Єрмолаєв В. М. Михайло Грушевський про установчу владу українського народу / В. М. Єрмолаєв // Вісн. нац. академії правових наук України. – 2020. – Т. 27, № 4. – С. 15–31.

Ж68574

64. Яневський Д. Б. Грушевський. Скоропадський. Петлюра / Данило Яневський. – Харків : Фоліо, 2021. – 794, [1] с. : іл. – (Великий науковий проект).

Вс68077

Вшанування пам'яті М. С. Грушевського

65. Байковий некрополь : істор. фотоілюстрован. довід. / авт.-упоряд. В. О. Жадько. – Київ : СПД «Жадько В. О.», 2004. – 239 с.: фотоіл.

Грушевський М. С. – С. 8, 92–94.

Вс39834; ВНБІ Я222(4УКР) Ж17

66. Жадько В. О. Український некрополь : істор. наук. довід. / В. О. Жадько. – Київ : СПД «Жадько В. О.», 2005. – 352 с.: іл.

Грушевський М. С. – С. 164.

Вс40513; ВНБІ Я222(4УКР) Ж17

67. Жадько В. О. У пам'яті Києва : наук. фотоілюстров. довід.-посіб. / В. О. Жадько. – Київ : Фенікс, 2007. – 480 с.: іл

Грушевський М. С. – С. 41, 54, 55, 103, 132, 143, 208.

Вс44398; ВНБІ Я222(4УКР) Ж17

68. Жадько В. О. Некрополь на Байковій горі : літературно-публіцист. вид. / В. О. Жадько. – Київ : Фенікс, 2008. – 312 с.: іл.

Грушевський М. С. – С. 7, 156–161, 261, 271

Вс46896; ВНБІ Я222(4УКР) Ж17

69. Премія імені М. С. Грушевського // Цибань В. О. Нагороди Національної академії наук України : Золота медаль імені В. І. Вернадського. Премії імені видат. учених України. Премії для молодих учених і студ. для вищ. навч. закладів. Відзнаки / В. О. Цибань ; НАН України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ, 2013. – С. 54–56 : портр.

Вс57143; ВНБІ Ч216(4УКР)27 я2 Ц56

70. Іваненко Р. До дня народження Михайла Грушевського відкрили меморіальну дошку / Р. Іваненко // Полтав. вісн. – 2016. – 29 верес. – С. 4.

Бібліографічні посібники

71. Академік М. С. Грушевський : матеріали до бібліогр. про життя і діяльність за 1914–1934 рр. з україно- та російськомовної еміграційної та окупаційної періодики 1914–1944 рр. (з фондів Бібліотеки Головархіву УРСР та ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР) / уклад. Б. В. Грановський ; відп. ред. Б. М. Гончар ; Голов. архів. управління при Каб. міністрів України. – Київ, 1991. – Вип. 1. – 25 с.

д Г91

72. Епістолярна спадщина Михайла Грушевського : покажчик до фонду №1235 у ЦДІА України у м. Києві / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; упоряд. І. Гирич. – Київ, 1996. – 107 с. – (Науково-довідкові видання з історії України ; вип. 39).

Ва572837; ВНБІ д Г91

73. Михайло Грушевський – перший президент України, академік : біобібліографія (1885–2000 рр.) / уклад. Б. В. Грановський. – Київ, 2001. – 384 с.

Ва613220; ВНБІ д Г91

74. Михайло Грушевський – український історик європейського значення : бібліогр. покажч. / уклад. Ю. В. Круть ; ред.: С. Чачко, В. Кучерява ; Держ. б-ка України для юнацтва. – Київ, 2016. – 39 с.

Р136450; ВНБІ д Г91